

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Bc. Vladimíra Juricová

Lužickosrbská gymnázia v ČSR po 2. světové válce

The Lusatian Sorbian Grammar Schools in Czechoslovakia after the Second World War

Praha 2014

Vedoucí práce: doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc.

Poděkování

Ráda bych poděkovala především doc. PhDr. Růženě Váňové, CSc. za její odbornou pomoc a cenné rady, za její vstřícnost i trpělivost, kterou se mnou měla při vypracovávání této diplomové práce.

PhDr. Františku Vydrovi z Chrastavy za jeho rady i nádherné publikace o Lužici a Lužických Srbech, které mi poskytl. Bez jeho pomoci by tato práce vznikala mnohem obtížněji.

Ministerskému předsedovi Svobodného státu Sasko panu Stanislawu Tillichovi děkuji za souhlas s uveřejněním informací o jeho otci a dr. Stephanovi Rohdemu, státnímu tajemníkovi, za zprostředkování mé prosby.

Dále mé poděkování patří Mgr. Antonínu Votápkovi za Státního okresního archivu v Děčíně, Magdaleně Pujmanové z Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě, Mgr. Josefu Zbihlejovi a Mgr. Josefu Rybánskému z Městského muzea ve Varnsdorfu, pracovníkům Městské knihovny ve Varnsdorfu, jmenovitě zejména Milanu Hrabalovi, pracovníkům Státního okresního archivu v Liberci a v České Lípě.

A také mé babičce, dědečkovi a manželovi za jejich podporu a trpělivost.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně za použití uvedených pramenů a literatury. Tato práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 24. června 2014

Bc. Vladimíra Juricová

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá historií lužickosrbských gymnázií v Československu po 2. světové válce, která v letech 1945 – 1950 sídlila postupně v České Lípě, Varnsdorfu a Liberci. Nastíněna je také historie Lužických Srbů do období po 2. světové válce a popsán význam české pomoci lužickosrbskému školství s přihlédnutím k situaci po nástupu nacismu v Německu v r. 1933 a poválečnému stavu v Lužici po r. 1945. Součástí práce je i kapitola o dalších osudech bývalých lužickosrbských studentů.

Klíčová slova

Lužice, Lužičtí Srbové, gymnázium, 1945 - 1950

Abstract

The diploma thesis deals with the history of Lusatian Sorbian grammar schools in Czechoslovakia after the Second World War. The grammar schools existed in Česká Lípa, Varnsdorf and Liberec from 1945 to 1950. It also outlines the history of Lusatian Sorbs to the post-war period and describes the meaning of the Czech help for Lusatian Sorbian schools in the historical situation of the rise of German Nazism in 1933 and the complicated situation in Lusatia after 1945. Including the chapter about destinies of former Lusatian Sorbian students.

Key words

Lusatia, Lusatian Sorbs, grammar school, 1945 - 1950

Obsah

Úvod.....	8
1. Lužičtí Srbové.....	10
1.1 Stručná historie lužickosrbského národa (do r. 1933).....	11
1.2 Situace v Lužici od nástupu nacismu do konce druhé světové války (1933 – 45).....	19
1.3 Lužice po druhé světové válce a snahy o její připojení k ČSR (1945 – 1948)	26
2. Lužickosrbská gymnázia v ČSR po 2. světové válce	35
2.1 Vznik lužickosrbského gymnázia v Československu	35
2.2 Spolkové lužickosrbské reálné gymnasium ÚMŠ v České Lípě	40
2.2.1 Základní historické údaje	40
2.2.2 Složení profesorského sboru a vyučovací předměty	43
2.2.3 Zápisy v třídních knihách ve školním roce 1945/1946	47
2.2.4 Zápisy v třídních knihách ve školním roce 1946/1947	47
2.2.5 Vzpomínky lužickosrbských studentů gymnázia v České Lípě.....	48
2.3 Staškovo spolkové lužickosrbské reálné gymnasium ÚMŠ ve Varnsdorfu.....	49
2.3.1 Základní historické údaje	49
2.3.2 Složení profesorského sboru a vyučovací předměty	57
2.3.3 Zápisy v třídních knihách ve školním roce 1948/1949	60
2.3.4 Vzpomínky lužickosrbských studentů gymnázia ve Varnsdorfu	62
2.4 Staškovy lužickosrbské pobočky gymnasia v Liberci	68
2.4.1 Základní historické údaje	68
2.4.2 Složení profesorského sboru a vyučovací předměty	71
2.4.3 Vzpomínky lužickosrbských studentů gymnázia v Liberci.....	73
3. Česká pomoc lužickosrbskému školství po druhé světové válce	74
3.1 Význam české pomoci lužickosrbskému školství.....	74
3.2 Další osudy lužickosrbských studentů	75
Závěr	83

Seznam použitých pramenů a literatury.....	85
Archivní prameny.....	85
Monografie	85
Sborníky, časopisecké a novinové články.....	87
Internetové zdroje.....	89
Jiné zdroje	92
Přílohy.....	93
Seznam příloh.....	93

Seznam zkratek

ČSR	Československá republika
FF	Filozofická fakulta
KNV	Krajský národní výbor
MNV	Místní národní výbor
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MŠO	Ministerstvo školství a osvěty
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
NDR	Německá demokratická republika
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
SOkA	Státní okresní archiv
SOŠ	Střední odborná škola
SOU	Střední odborné učiliště
SPL	Společnost přátel Lužice
SS	Schutzstaffel
UK	Univerzita Karlova
ÚMŠ	Ústřední matice školská

Úvod

Téma své diplomové práce s názvem „Lužickosrbská gymnázia v Československu po 2. světové válce“ jsem si zvolila především proto, že mě již od dětství velmi zajímá historie. Při návštěvách za hranicemi v německém Sasku mě zaujaly dvojjazyčné nápisy u silnic a pojmenování ulic na domech i lidé občas hovořící jazykem podobným naší češtině. Když jsem pak ve sborníku Mandava narazila na článek Jaroslava Melichara o lužickosrbském poválečném školství, rozhodla jsem se toto téma zpracovat v diplomové práci. V regionu tzv. Trojzemí, v němž žiji, je mnoho laiků i odborníků, které jakékoliv otázky týkající se historie nebo současnosti Lužických Srbů velmi zajímají, pro ně především je práce určena.

Při analýze materiálů pro zpracování textu jsem zjistila, že téma dosud zpracoval pouze právě Jaroslav Melichar ve své krátké práci „Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR“.¹ V neúplné verzi byla publikována ve sborníku Městského muzea ve Varnsdorfu v r. 2004. Rukopis s poznámkami autor nemůže najít, kopie rukopisu jsou uloženy v Městském muzeu ve Varnsdorfu a ve Státním okresním archivu v České Lípě. Se svolením autora jsem pracovala s kopií jeho rukopisu ve varnsdorfském muzeu. Základní informace jsem čerpala také z článku Zdeňka Urbana „Česká pomoc lužickosrbskému školství 1945-1950“, publikovaném ve sborníku Město a jeho kultura.² Jiné práce většího rozsahu dosud nebyly u nás publikovány.

Lužičtí Srbové dnes na území Saska a Braniborska v Německu mají stále několik základních a středních škol, o jejich existenci v posledních letech bojují podobně jako české školy s menším počtem žáků. Ale mají je a můžeme doufat, že i nadále mít budou. Při zpracovávání mé práce jsem si proto kladla otázky: Z jakého důvodu nemohly lužickosrbské školy po druhé světové válce, jejíž konec celé Evropě přinesl úlevu a naději na lepší budoucnost, vzniknout na území Lužice v Německu? Proč přišla pomoc právě z poválečného Československa řešícího vážné politické i hospodářské problémy? Které konkrétní organizace nebo soukromé osoby pomohly vytvořit zázemí pro lužickosrbské školy a jejich žáky? Co vedlo po několika letech úspěšné existence k jejich uzavření a přesunu do Lužice? Na tyto otázky jsem

¹ MELICHAR, Jaroslav. Kronika lužickosrbského gymnázia v ČSR. In *Mandava 2004: vlastivědné čtení z Varnsdorfu a Šluknovského výběžku*. Varnsdorf: Kruh přátel Muzea Varnsdorf, 2004, s. 39 – 47.

² URBAN, Zdeněk. Česká pomoc lužickosrbskému školství (1945-1950). In *Město a jeho kultura*. Praha: Institut základů vzdělanosti Univerzity Karlovy, Karolinum, 1994 – 1996, s. 20 – 28.

se snažila najít odpovědi, mým cílem bylo analyzovat a systemizovat zjištěné poznatky, uspořádat je do logicky navazujících tematických celků.

Po úvodu se ve své práci věnuji stručné historii Lužických Srbů, která dokládá jejich odvěký boj s postupující germanizací. Tuto kapitolu jsem pro větší přehlednost rozdělila na tři dějinná období: od doby osídlování Lužice slovanskými kmeny až do r. 1933, kdy se v Německu dostali k moci nacisté vedení Adolfem Hitlerem, na období od r. 1933 do r. 1945, tj. období vlády nacistického režimu před i v průběhu druhé světové války a na dobu poválečnou od r. 1945 – 1948, kdy nejtěžší a nejtragičtější období lužickosrbských dějin končí vydáním zákona na ochranu národa Lužických Srbů.

Ve stěžejní kapitole se zabývám nejprve historií lužickosrbských gymnázií na našem území v obecné rovině, posléze konkrétně jednotlivými institucemi a to včetně okolností jejich vzniku, umístěním jednotlivých budov a internátů, složením pedagogického sboru, vyučovacích předmětů a zápisů v třídních knihách. Z dostupných materiálů pak čerpám vzpomínky bývalých studentů. Poslední kapitola pojednává o významu české pomoci lužickosrbskému školství a obsahuje medailonky bývalých studentů, kteří po ukončení studií v Čechách a posléze také v Německu se stali intelektuální elitou svého národa.

K získání informací jsem využila především archiválie uložené v Městském muzeu ve Varnsdorfu, ve Vlastivědném muzeu v České Lípě a ve Státních okresních archivech v Děčíně (zejména fond Reálné gymnasium Staškovy lužickosrbské pobočky Varnsdorf), České Lípě a v Liberci. Dále monografie, časopisecké, novinové a sborníkové články i studie v němčině, češtině a lužické srbštině.

Součástí práce je dále seznam zkratk a obrazové i textové přílohy. Současné fotografie školních budov a internátů jsou vloženy v samotném textu práce, historické fotografie jsou uvedeny v přílohách. Citace jsou přepsány v autentickém znění, tj. nebyly provedeny opravy gramatických a jiných chyb. Překlady z hornolužické srbštiny provedla autorka práce, pokud není uvedeno jinak.

Diplomová práce zachycuje stav k 31. lednu 2014, pouze současné fotografie byly pořízeny nejpozději v květnu 2014.

1. Lužičtí Srbové

Motto: „*Un peuple martyr*“³

Nejmenší slovanský národ Lužických Srbů žije dodnes za našimi hranicemi s Německem ve spolkových státech Sasko a Braniborsko. Jejich slovanští předci přišli na území Lužice nejpozději v 6. století n. l., v té době se Slované usazovali i na území pozdějších Čech.⁴ „*Za první historický doklad o slovanském osídlení východního Německa můžeme pokládat zápis Vibia Sequestra ze 6. století n. l., kde ve svém spise De fluminibus se zmiňuje o tom, že Labe odděluje Svěvy od Cervetiů, přičemž Cervetiové je zřejmě zkomolený název pro Srby, což potvrzuje i to, že historie nezná v této době žádný německý kmen na východ od Labe.*“⁵

Národ Lužických Srbů se vytvořil ze dvou slovanských skupin:

- z Lužiců neboli Lužičanů (lat. Lausizi) v Dolní Lužici (něm. Niederlausitz)
- a Milčanů (lat. Milzane) v Horní Lužici (něm. Oberlausitz).

Ve středověku pak na německém území pojmenování Milčané vymizelo a zůstalo označení Lužičané nebo Lužičtí Srbové (něm. Wenden nebo Sorben).⁶ Název Lužice je poprvé doložen v roce 932 a odvozuje od slova ľuh nebo ľuža, tedy země ľuhů či ľouží (bahnisk). Na starých mapách a listinách je uváděn latinský název Luzica, později Lusatia.⁷

³ Označení „Národ mučedník“ použil v názvu svého spisu o Lužických Srbech z r. 1923 spisovatel Auguste Vierset.

⁴ ČERMÁK, Radek a MAIELLO, Giuseppe. *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů*. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií, 2011, s. 15.

⁵ TEPLÝ, Jaroslav. *Lužičtí Srbové – co o nich víme? Slovanské osídlení v Německu a boj proti německé expanzi*. [online]. 1997 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1997/06.htm>>.

⁶ Označení Lužických Srbů německým výrazem Wenden bylo chápáno spíše s hanlivým podtextem. Viz KAPITÁN, Jiří. *Srbská Lužice: severozápadní hlídka slovanská*. Varnsdorf: Severočeské nakladatelství, 1945, s. 11.

⁷ KAPITÁN, Jiří. *Srbská Lužice: severozápadní hlídka slovanská*. Varnsdorf: Severočeské nakladatelství, 1945, s. 7.

Obrázek č. 1: Mapa historických slovanských kmenů na území dnešního Německa

Zdroj: VYDRA, František. *Tonoucí ostrovy: vyprávění o těch, kteří jsou našimi sousedy, a na něž přesto tak často zapomínáme*. Tišnov: Sursum, 1999, s. 16.

1.1 Stručná historie lužickosrbského národa (do r. 1933)

Dějiny Lužických Srbů jsou od samého počátku charakteristické nejen častými styky a částí společné historie s Čechy a Moravany, ale také neustálým vyčerpávajícím bojem s germanizací.

Nejstarším písemným dokladem o vzájemných kontaktech mezi Čechy, Moravany a Lužickými Srby je záznam z r. 631 v kronice franckého mnicha Fredegara o tom, že součástí Sámova vojska v bojích proti Avarům byli srbští bojovníci vedení knížetem Derwanem.⁸

⁸ VYDRA, František. *Tonoucí ostrovy: vyprávění o těch, kteří jsou našimi sousedy, a na něž přesto tak často zapomínáme*. Tišnov: Sursum, 1999, s. 15.

8. až 10. století se neslo ve znamení bojů mezi Němci – Franky (Východofrancká říše, později tzv. Východofrancká marka) a Slovy, kteří se snažili uchránit svá pohanská náboženství před postupujícím křesťanstvím. Uctívali pohanské bohy Triglava, Živu a Svantovíta, jehož svatyně⁹ s dřevěnou osmimetrovou sochou stála na nejsevernějším výběžku ostrova Rujána na mysu Arkona.¹⁰

Měli i kopec Lubin (něm. Drohmburg), o kterém se vyprávěla podobná pověst jako o českém Blaníku. Sedm srbských vladyků prý v nitru hory spí a vyjede na koních na pomoc svému národu, až mu bude nejhůře. I posvátné hory Čornobóha (něm. Czorneboh) a Bělobóha (něm. Bieleboh), na nichž uctívali své bohy a přinášeli jim oběti. „*Lid shromažďoval se v nádherných hájích a zde ctihodný kmet-kněz vztahoval ruce k bohům a prosil je o pomoc. Zpěv měkkých slovanských písní mísil se se zpěvem ptactva, záře sluneční prosycena byla vůní květů, šumot listů splýval s bubláním potůčku a vše vyznívalo v nádherný hymnus čistého náboženství. A do této neposkvrněné krásy vpadají smečky Němců, šíří kolem sebe požáry, loupeže a vraždy a nad tímto strašným křtem ohněm a mečem vztyčují znamení kříže.*“¹¹

V r. 806 utrpěli Lužičtí Srbové porážku od franckého vojska Karla Velikého, padl první historický kníže Lužičanů Miliduch.¹² Následovalo krátké období relativního klidu na přelomu 9. a 10. století, kdy bylo území Lužice pod ochranou Velkomoravské říše. V 10. století však dokončil zkázu Slovanů v Lužici hrabě Gero, který v r. 937 nechal povraždit srbská knížata. Pozval na svůj hrad Meziboří nad řekou Sálou vladyky asi třiceti slovanských kmenů. Bohatě je hostil a předstíral, že již nechce nepřátelství mezi Slovy a Němci. Když vladykové opití medovinou usnuli, dal znamení vrahům schovaným za sloupy hodovní síně a ti spící vladyky pobili. Přežil jen jediný, vladyka Tugoměr, vsedl na koně a dostal se za Labe, kde objížděl všechny slovanské kmeny, aby jim řekl, co se stalo a vyburcoval je ke vzpouře. Bez svých vladyků ale Slované nebyli schopni postavit se Gerovi na odpor. Území na východ od Labe tak bylo brzy dobyté.¹³ Stalo se tak r. 959, kdy Gero uchwátí celé území za Labem osíd-

⁹ Byla r. 1168 dobytá a zničena dánskými vojsky.

¹⁰ VYDRA, František. *Tonoucí ostrovy: vyprávění o těch, kteří jsou našimi sousedy, a na něž přesto tak často zapomínáme*. Tišnov: Sursum, 1999, s. 16.

¹¹ MAŠTÁLKO, Josef. *Lužičtí Srbové*. Česká Lípa: J. Kunstner, 1946, s. 5.

¹² NOVOTNÁK, Miliduch M. *Lužičtí Srbové*. Praha: Kosek, 1945, s. 15.

¹³ VYDRA, František. *Lužice - má láska: vzpomínky - úvahy - fakta*. Chrástava: [s.n.], 2006, s. 11 – 12.

lené Lužickými Srby. Milčané byli poraženi v r. 990 a nikdy již potom nevytvořili svůj samostatný státní útvar.¹⁴

Útlak ze strany Němců pociťovali Lužičtí Srbové ve středověku tak silně, že v letech 1002 – 1032, kdy Lužice patřila na krátký čas Polsku, považovali polského krále Boleslava Chrabrého za svého „osvoboditele“. Když r. 1025 zemřel, byl v celé Lužici vyhlášen roční smutek.¹⁵

V letech 1158 – 1253 patřila Lužice pod českou správu, ale až r. 1319 ji plně ovládli Lucemburkové a zejména český král a římský císař Karel IV. se alespoň formálně snažil o zlepšení národnostní situace Lužických Srbů.¹⁶ Za vlády Lucemburků vzniklo v roce 1346 tzv. Šestiměstí, které bylo vytvořeno městy Budyšin (Bautzen), Kamenec (Kamenz), Lubáň (Lauban), Lubij (Löbau), Žořelec (Görlitz) a Žitava (Zittau)¹⁷ jako obranné uskupení bohatých poněmčených lužických měst proti nájezdům loupeživých rytířů. Za husitských válek stála jeho vojska na straně katolické a sváděla kruté boje s husitskými vojsky.¹⁸ Horní a Dolní Lužice byla včleněna do českého státu 1. srpna 1370.¹⁹

Ve 14. století šlechtu a církevní hodnostáře v Lužici tvořili především Němci, pouze místodržící českého krále, tzv. fojt, býval český šlechtic. Jeho sídlem byl budyšínský hrad Ortenburg. A tak se různá omezení v životě Lužických Srbů objevovala stále častěji, např. měšťané lužických měst museli dokládat, že mají oba rodiče německé krve.²⁰

¹⁴ ČERMÁK, Radek a MAIELLO, Giuseppe. *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů*. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií, 2011, s. 29.

¹⁵ Tamtéž, s. 30.

¹⁶ Karel IV. ve Zlaté bule z r. 1356 nařizoval kněžím a hrabatům v Lužici, aby se učili lužickosrbsky. Viz TEP-LÝ, Jaroslav. *Lužičtí Srbové – co o nich víme? Vývoj na srbském území. Třicetiletá válka a její následky* [online]. 1997 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1997/07-08.htm>>.

¹⁷ Německý název je uveden v závorce za lužickosrbským (pozn. aut.).

¹⁸ MAŠTÁLKO, Josef. *Lužičtí Srbové*. Česká Lípa: J. Kunstner, 1946, s. 9.

¹⁹ DAVID, Josef. *Lužičtí Srbové*. Praha: Společnost přátel Lužice, 1946, s. 25.

²⁰ ČERMÁK, Radek a MAIELLO, Giuseppe. *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů*. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií, 2011, s. 32.

Obrázek č. 2: Srbské muzeum umístěné v areálu hradu Ortenburg v Budyšině

Zdroj: Soukromý archiv autorky

Významně se projevilo v dějinách Lužice období církevní reformace. Roku 1555 byl uveřejněn Augšpurský mír a většina farností v Lužici se po jeho podepsání připojila k náboženské reformě. I když německý reformátor Martin Luther „se o slovanských obyvatelích vyjádřil těmito slovy: *Venedi sunt omnium pessima natio. V překladu to znamená, že „Slované jsou národem ze všech nejhorším“* Nevíme proč slovanské obyvatele tak odsuzoval“.²¹ Lužičtí Srbové tak mohli při evangelické liturgii užívat národní jazyk, ale protože farnosti mezi Kamencem a Budyšinem zůstaly katolické, došlo k rozdělení Lužice na evangelickou a katolickou. Symbolem tohoto náboženského rozdělení Lužice je dodnes gotický chrám sv. Petra v Budyšině. Jedná se o tzv. simultánní kostel, protože jeho chrámová loď je uvnitř přepažena na dvě části: bohatě zdobenou katolickou a prostší evangelickou.²²

²¹ VYDRA, František. *Tonoucí ostrovy: vyprávění o těch, kteří jsou našimi sousedy, a na něž přesto tak často zapomínáme*. Tišnov: Sursum, 1999, s. 72.

²² VYDRA, František. *Lužice - má láska: vzpomínky - úvahy - fakta*. Chrastava: [s.n.], 2006, s. 54.

Obrázek č. 3: Pohled na současný Budyšín s chrámem sv. Petra

Zdroj: Soukromý archiv autorky

Z 16. století pochází nejstarší písemná památka psaná lužickosrbským jazykem. Je to tzv. budyšínská přísaha věrnosti měšťana českému králi z r. 1532.²³ První knihy v lužické srbštině byly náboženskými texty. Jednalo se o překlad Bible (konkrétně Nového zákona) Mikławše Jakubici do dolnolužické srbštiny z r. 1548²⁴ a katechismus se zpěvníkem Albina Mollera z r. 1574, které se staly základem psaného lužickosrbského jazyka.²⁵

*„V polovině 16. století žilo v souvislém srbském území na východ od Labe asi 160 000 Srbů a 35 000 Němců. Tito žili většinou v městech, na venkově to byli majitelé šlechtických statků a zčásti jejich čeled'. Venkovské německé obyvatelstvo žilo jen ve 23 obcích oproti 1860 obcím srbským.“*²⁶ Za třicetileté války v letech 1618 – 1648 klesl počet obyvatel Lužice na polovinu. Do vylidněných oblastí byli usazováni Němci ze západních oblastí, takže území

²³ HRABAL, Milan. *Varnsdorf - české okno do Lužice: nástin česko-lužickosrbské vzájemnosti*. Varnsdorf: Městská knihovna Varnsdorf, 2011, s. 10.

²⁴ Toto dílo nikdy nebylo vydáno tiskem, zůstalo uchováno pouze v rukopise, protože se nenašel mecenáš, který by jeho vydání zajistil (pozn. aut.).

²⁵ VYDRA, František. *Tonoucí ostrovy: vyprávění o těch, kteří jsou našimi sousedy, a na něž přesto tak často zapomínáme*. Tišnov: Sursum, 1999, s. 72.

²⁶ TEPLÝ, Jaroslav. *Lužičtí Srbové – co o nich víme? Slovanské osídlení v Německu a boj proti německé expanzi*. [online]. 1997 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1997/06.htm>>.

doposud zcela lužickosrbská byla poněmčena. Zesílil národnostní útlak především poddaných na venkově.

„K tomu zde přistoupila i snaha úplně potlačit srbský jazyk. Byla vydávána nařízení, v nichž se přikazovalo odstranění srbských duchovních ze srbských obcí, zákaz srbského zpěvu v kostelích, ničení srbských knih, likvidace srbského vyučování a nakonec vymýcení srbského jazyka z veřejného života. Duchovní a učitelé byli nabádáni, aby všemi prostředky přispěli k zániku srbské řeči a k všeobecnému šíření němčiny.“²⁷ To vše souviselo mj. s tím, že kvůli velkým válečným výdajům dal r. 1623 Ferdinand II. Habsburský Lužici do zástavy jako léno saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I. Roku 1636²⁸ byla Lužice od českého království definitivně odloučena. *„Lužice připadla Sasku, ale podle právoplatných smluv patří dodnes českému státu.“²⁹*

Obrázek č. 4: Socha saského kurfiřta Jana Jiřího I. před chrámem sv. Petra v Budyšině

Zdroj: Soukromý archiv autorky

²⁷ TEPLÝ, Jaroslav. *Lužičtí Srbové – co o nich víme? Vývoj na srbském území. Třicetiletá válka a její následky*. [online]. 1997 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1997/07-08.htm>>.

²⁸ Bývá uváděn také 30. květen 1635, kdy byl podepsán tzv. pražský mír. Českému králi zbyl jen titul markraběte, lužické znaky a právo zpětného nabytí. Viz NOVOTNÁK, Miliduch M. *Lužičtí Srbové*. Praha: Kosek, 1945, s. 19.

²⁹ MAŠTÁLKO, Josef. *Lužičtí Srbové*. Česká Lípa: J. Kunstner, 1946, s. 10.

V těžké době dalšího poněmčování³⁰ Lužických Srbů ale přišla pomocná ruka opět z Čech, i když se tak stalo prostřednictvím iniciativy lužickosrbských katolických duchovních, bratrů Šimonových, kteří založili r. 1704 v Praze nadaci. Ta vypisovala stipendia pro lužickosrbské studenty teologie a v r. 1728 pro ně v Praze na Malé Straně postavila tzv. Lužický seminář³¹. Lužickosrbští studenti zde žili až do r. 1922 a chodívali mezi ně i čeští spisovatelé Václav Hanka, K. J. Erben nebo jazykovědec Josef Dobrovský.³²

„Zlatý věk česko-lužické vzájemnosti“³³ nastal v době vrcholícího národního obrození v 19. století. V Praze vznikl v r. 1846 spolek lužickosrbských studentů Serbowka, o rok později, 7. dubna 1847, byla v Lužici založena po vzoru ostatních slovanských národů Mačica Serbska (Matices srbská). Po revolučním roce 1848/1849 nastalo krátké období uvolnění národnostního útlaku také v Lužici. Když při revoluci v r. 1849 pluk srbských vojáků zachránil život saskému králi: „[...] rozpomnělo se panstvo, že by bylo slušno, aby za tuto službu srbský národ něco obdržel, co by ovšem nic nestálo. Dovolili milostivě, že se ve čtení a náboženství nepovinně může používat srbské řeči, u soudu že si může Srb zaplatit tlumočníka a jednou za čtvrt roku v Drážďanech se může konat srbská bohoslužba.“³⁴

V letech 1848 – 1851 bylo v Sasku povoleno na školách vyučovat lužickosrbsky, dokonce i na budyšínském gymnáziu. Lužická srbština se vyučovala také na dvou učitelských ústavech.³⁵ V roce 1860 byl Michalem Hórnikem založen literární časopis Lužičan. Jan Arnošt Smoler v r. 1873 zakoupil pro Matici srbskou Mačičny dom (Matiční dům) v Budyšině, ve kterém sídlila lužickosrbská tiskárna a nakladatelství.

³⁰ V roce 1731 bylo např. stanoveno, že oddávání mohou být jen ti, kteří mluví německy a r. 1735 bylo nařízeno učitelům a kněžím, že musí pracovat na úplném vyhlazení lužickosrbského jazyka. Viz DAVID, Josef. *Lužičtí Srbové*. Praha: Společnost přátel Lužice, 1946, s. 14.

³¹ Dnes budova patří MŠMT (pozn. aut.), je sídlem Společnosti přátel Lužice a Hórnikovy knihovny.

³² HRABAL, Milan. *Varnsdorf - české okno do Lužice: nástin česko-lužickosrbské vzájemnosti*. Varnsdorf: Městská knihovna Varnsdorf, 2011, s. 10. Viz také VYDRA, František. *Lužice - má láska: vzpomínky - úvahy - fakta*. Chrastava: [s.n.], 2006, s. 13.

³³ HRABAL, Milan. *Varnsdorf - české okno do Lužice: nástin česko-lužickosrbské vzájemnosti*. Varnsdorf: Městská knihovna Varnsdorf, 2011, s. 10.

³⁴ MAŠTÁLKO, Josef. *Lužičtí Srbové*. Česká Lípa: J. Kunstner, 1946, s. 11.

³⁵ TEPLÝ, Jaroslav. *Lužičtí Srbové – co o nich víme? Národní obrození*. [online]. 1997 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1997/09.htm>>.

Po vytvoření tzv. velkého Německa v r. 1871 ale došlo znovu k zhoršení situace Lužických Srbů.³⁶ V r. 1912 byla sice založena národní organizace Domowina, ještě dříve, roku 1907, vznikl v Praze Česko-lužický spolek „Adolf Černý“, ale na přelomu 19. a 20. století německý útlak opět nabíral na intenzitě. Němečtí učitelé na lužických školách dostávali zvláštní peněžitě odměny, tzv. Ostmarkenzulage, za úspěšné poněmčování svých žáků.³⁷ Vždyť i školní rada Bock ze slezské Lehnice v roce 1880 prohlásil: „*Srbský národ patrně vymírá. Prodlužováním jeho smrtelného zápasu se mu neposlouží. Lépe bude, když se jeho zánik pokud možno uspíší.*“³⁸

V první světové válce v letech 1914 – 1918 padlo procentuálně více Lužických Srbů než Němců. Němečtí důstojníci totiž lužickosrbským vojákům nedůvěřovali, proto je častěji posílali do riskantních bojových situací. Nejvíce Lužických Srbů padlo v bitvě u francouzského města Verdunu.³⁹

Po válce byl 13. listopadu 1918 založen Serbski narodny wuběrk (Srbský národní výbor), jehož zakladatel Arnošt Bart⁴⁰ odjel spolu s Janem Brylem a Adolfem Černým 6. ledna 1919 na mírovou konferenci do Paříže. „*Na konferenci nebyli osamoceni. Již 5. února téhož roku se jich ve své řeči ujímá tehdejší československý ministr zahraničí, pozdější prezident dr. Edvard Beneš. Odezva řeči pana presidenta byla obzvláště v Lužici velká. Dodala všem odvahy.*“⁴¹ Naděje Lužických Srbů na vytvoření samostatného státu nebo na připojení Lužice k nově vzniklé Československé republice však zůstaly nenaplněny.

Lužice tedy zůstala součástí poválečného Německa, ale čeští a lužickosrbské vlastenci se i nadále vzájemně podporovali v boji proti politicky i hospodářsky oslabenému Německu,

³⁶ ČERMÁK, Radek a MAIELLO, Giuseppe. *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů*. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií, 2011, s. 41.

³⁷ DAVID, Josef. *Lužičtí Srbové*. Praha: Společnost přátel Lužice, 1946, s. 15.

³⁸ VYDRA, František. *Tonoucí ostrovy: vyprávění o těch, kteří jsou našimi sousedy, a na něž přesto tak často zapomínáme*. Tišnov: Sursum, 1999, s. 73. Viz také NOVOTNÁK, Miliduch M. *Lužičtí Srbové*. Praha: Kosek, 1945, s. 46.

³⁹ ČERMÁK, Radek a MAIELLO, Giuseppe. *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů*. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií, 2011, s. 42.

⁴⁰ „*Německá vláda vystoupila ostře proti představitelům Národního výboru. Bart byl po svém návratu do Německa zatčen a odsouzen pro velezradu ke třem rokům vězení. Byl propuštěn po dvou letech na žádost prezidenta Masaryka.*“ Viz TEPLÝ, Jaroslav. *Lužičtí Srbové – co o nich víme? Období mezi válkami*. [online]. 1997 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1997/11.htm>>.

⁴¹ NOVOTNÁK, Miliduch M. *Lužičtí Srbové*. Praha: Kosek, 1945, s. 25.

které ale nepolevovalo ve svých snahách o definitivní likvidaci všech Lužických Srbů i dalších slovanských národů. Svou činnost rozvíjel Česko-lužický spolek „Adolf Černý“, který od r. 1920 vydával Lužickosrbský věstník a jiné publikace, které informovaly československou veřejnost o dění v Lužici. V roce 1920 byl také v Budyšině založen Serbski sokoł (Srbský sokol)⁴² a r. 1924 vznikla jediná lužickosrbská politická strana Serbska ludowa strona (Srbská lidová strana).⁴³ Na Karlově univerzitě byla zřízena katedra sorabistiky a Josef Páta (1886 – 1942) se stal v r. 1933 prvním profesorem tohoto vědního oboru o Lužických Srbech a jejich jazyce na světě.

S nástupem říšského kancléře a vůdce nacistů v Německu Adolfa Hitlera k moci v lednu 1933 však relativně klidné období lužickosrbských dějin skončilo. Lužickým Srbům nastaly nejhorší časy, jaké kdy jako národ zažili. „*Celá Lužice byla v dalších letech velkým koncentračním táborem. Každý sebemenší projev národního života lužickosrbského národa byl hned v zárodku zdeptán.*“⁴⁴

1.2 Situace v Lužici od nástupu nacismu do konce druhé světové války (1933 – 45)

Motto:

„*My jsme lid hoře, nouze a úzkosti...
na krvavých bojištích prokletím pánů svých zbiti,
naše píseň je nenávist a bol a bída,
staletí celá byl řetězů třesk náš jediný hlas,
karabáčů svištění jediný zvuk byl našemu sluchu.*“

Józef Nowak (1895 – 1978)⁴⁵

Postavení Lužických Srbů v rámci Velkoněmecké říše vedené nacistickými pohlaváry bylo tragické. Je až k neuvěření s jakou rychlostí začal nový politický režim od ledna 1933 systematicky pracovat na likvidaci lužickosrbského národa. Již 9. dubna 1933 nevydrželi tlak nových poměrů představitelé tělovýchovné organizace Serbski sokoł (Srbský sokol) a jeho

⁴² Viz také kapitola 2.2.2.

⁴³ ČERMÁK, Radek a MAIELLO, Giuseppe. *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů*. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií, 2011, s. 43.

⁴⁴ PÁTA, Josef. *Lužice*. Praha: Společnost přátel Lužice, 1946, s. 278.

⁴⁵ Báseň Józefa Nowaka „Žalost deptaného lidu“. Viz DAVID, Josef. *Lužičtí Srbové*. Praha: Společnost přátel Lužice, 1946, s. 33.

činnost ukončili.⁴⁶ Nejdůležitější lužickosrbské periodikum Serbske Nowiny (Srbské noviny) přestalo 12. dubna 1933 na osm dní vycházet. Když bylo znovu povoleno, tak jen v duchu ryze nacistickém.⁴⁷

Obrázek č. 5: Titulní strana periodika Serbske nowiny (současná podoba)

Zdroj: Soukromý archiv autorky

Na konci dubna 1933 byla zatčena většina lužickosrbských pracovníků a dána do ochranné nebo soudní vazby. Byli mezi nimi např. ředitel Srbské lidové banky Jan Cyž, malíř a spisovatel Měrčin Nowak nebo již zmiňovaný Arnošt Bart.⁴⁸ U zatčených byly provedeny domovní prohlídky a byly jim zakázány jakékoliv styky s Československem. Jak píše v r. 1936 Josef Páta: „*Lužičané byli pronásledováni především pro své styky s námi. Sokolské listy zašly, zašla beletristická revue Lužica, zašel, bohužel, také dolnolužický Serbski Casnik. Celý národní život byl ochromen. Lužičané se úzkostlivě přikrčili k zemi, jakoby se chtěli zachrániti před bijícími blesky německého nacionalismu.*“⁴⁹

Byl obsazen Serbski dom (Srbský dům) v Budyšině, kde sídlila srbská banka, muzeum i nakladatelství. Změnu poměrů pocítila i lužickosrbská organizace Domowina. Německé úřady jí předložily stanovy, ve kterých byli Lužičtí Srbové označováni jako vendsky, tj. lužickosrbsky, mluvící Němci. Domowina byla označena za organizaci, která má na starosti kmenové a krajové otázky vendského kmene v rámci německého národa. Domowina pochopitelně hlásala naprostý opak: že jejím úkolem je hájení a posilování národa a zastupování jeho práv. Předseda Domowiny Pawoł Nedo prohlásil na valné hromadě: „*My jsme Lužičtí Srbové, všichni, kteří lužickosrbsky mluvíme i kteří jsme lužickosrbského původu; jsme samostatný*

⁴⁶ PÁTA, Josef. *Lužice*. Praha: Společnost přátel Lužice, 1946, s. 270.

⁴⁷ PÁTA, Josef. *Lužice*. Praha: Společnost přátel Lužice, 1946, s. 270.

⁴⁸ Tamtéž, s. 271.

⁴⁹ PÁTA, Josef. *Soumrak nad Lužicí? Bezděz*, 1936, 7(2), s. 88.

slovanský národ.“⁵⁰ Domowina Němci připravené stanovy nepřijala a v roce 1937 byla rozpuštěna.

Tento teror vůči Lužickým Srbům pobouřil občany tehdejšího Československa, protože ti hluboce soucítili se svými slovanskými bratry. Proto byla uspořádána manifestace na podporu Lužice. Na vrchu Mužský u Mnichova Hradiště sešly se 5. července 1933 na táboru lidu desetitisíce Čechů.⁵¹

Obrázek č. 6: Dobová fotografie z manifestace na Mužském ze dne 5. července 1933

Zdroj: <http://www.luzice.cz/dotAsset/13737.jpg>

Němečtí nacisté se ale nedali zastrašit politickým tlakem ze zahraničí. Velmi dobře také věděli, že hybnou silou národa jsou především lužickosrbští učitelé. Začali je proto z jejich škol v Lužici překládat⁵² do západních částí Německa a německé učitele do Lužice. „*Zástupci lužického lidu [...] co nejostřeji protestují proti přesazování oblíbených a vážených lužických učitelů do čistě německých krajů. Při katastrofálním nedostatku učitelských sil, které ovládají*

⁵⁰ TEPLÝ, Jaroslav. *Lužičtí Srbové – co o nich víme? Pod hákovým křížem* [online]. 1998 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1998/02.htm>>.

⁵¹ PÁTA, Josef. *Lužice*. Praha: Společnost přátel Lužice, 1946, s. 271. Viz též ČERNÝ, Marcel, KALETA, Petr (Eds.) *Stoletý most mezi Prahou a Budyšinem: Společnost přátel Lužice (1907-2007)*. Praha: Společnost přátel Lužice, 2008, s. 49.

⁵² Jedním z nedobrovolně přeložených učitelů byl i Filip Jakubaš, který od školního roku 1948/1949 vyučoval na lužickosrbském gymnáziu ve Varnsdorfu.

lužický jazyk, netrpí jenom děti nenahraditelnou škodu, ale tyto činy škodí značně celému lužickému lidu.“⁵³ Celé řadě učitelů byla dána nucená dovolená.⁵⁴

V r. 1935 se Lužičtí Srbové ještě bránili a snažili se o dosažení kompromisů s nacistickým režimem. Předložili říšskému vůdci Adolfu Hitlerovi a německé vládě dvě memoranda. První se týkalo národnostních poměrů v Lužici a podávalo řadu návrhů na zlepšení situace lužickosrbského obyvatelstva, druhé požadovalo sloučení všech krajů Lužice na území Saska a Braniborska do jediné říšské Lužické župy.⁵⁵ Adolf Hitler a jeho nacistická suita ale o žádný kompromis nestáli. Vždyť německé „Humoristické listy“ otiskly 18. června 1937 kresbu „znázorňující parní válec ovládaný řidičem hitlerovcem, kterak válčuje drobnou travinu, představující lužické Srby. Pod kresbou byla slova řidiče: „Taková je jich hrstka a ne a ne to zválcovat! Jakou práci by mi teprve dali Češi!“⁵⁶ Z takového „vtipu“ v dobových souvislostech až zamrazí.

S blížícím se začátkem druhé světové války v r. 1939 se tlak ze strany Němců stále stupňoval. Trpěly jím i lužickosrbské děti školou povinné. Němečtí učitelé jim nerozuměli a měli za úkol tvrdě trestat jakékoliv projevy národního uvědomění. „*Za dnešního nacistického režimu stalo se obvyklým zjevem, že školní děti jsou trestány bitím za to, že v přestávkách mezi sebou mluví lužicky. Mimo to jsou trestáni i rodiče. R. 1937 ve vesnici Wotrow v Horní Lužici německý učitel bil děti, že cestou do školy mluvily srbsky. Za zpěv lužickosrbských písní byli Lužičané přesídlováni do sever. Německa. V posledních letech lužičtina zanikala a veřejně nebylo již na mnoho místech slyšeti mluvit lužickosrbsky. Tento „Restvolk“, jak nacisté nazývají Lužičany, musí být stůj co stůj vyhuben.*“⁵⁷

Tisíckrát psaly lužickosrbské děti za trest „Ich darf nicht wendisch sprechen!“, tj. „Nesmím mluvit vendsky!“⁵⁸ V knize Vymírající Evropané dokresluje tuto nelehkou dobu násle-

⁵³ Zástupci lužického lidu protestují proti přesazování lužických učitelů do německých krajů. *Bezděz*, 1933, 4(6), s. 192.

⁵⁴ Pravda o Lužických Srbech. *Bezděz*, 1933, 4(4-5), s. 158 - 159.

⁵⁵ PÁTA, Josef. Lužičtí Srbové podali německému vedení dvě memoranda. *Bezděz*, 1935, 6(5), s. 159 – 160.

⁵⁶ Lužičtí Srbové v karikatuře. *Bezděz*, 1938, 9(1), s. 32.

⁵⁷ DAVID, Josef. *Lužičtí Srbové*. Praha: Společnost přátel Lužice, 1946, s. 15.

⁵⁸ VYDRA, František. *Tonoucí ostrovy: vyprávění o těch, kteří jsou našimi sousedy, a na něž přesto tak často zapomínáme*. Tišnov: Sursum, 1999, s. 73.

dující vyprávění: „*Róžina matka začala chodit do školy v roce 1933 a již v roce 1937 byla lužická srbština jako jazyk výuky a ve veřejném styku zakázána. Proto si tato paní až do dneška nebyla jistá svým lužickosrbským pravopisem. „Čtu dobře, ale vím, špatně píšu.“ Kdo o přestávce promluvil lužickosrbsky a byl přistižen učitelem nebo školníkem, musel za trest zaplatit deset feniků. Ve třídě bylo 45 dětí, z nichž téměř čtyřicet mělo lužickou srbštinu jako mateřštinu. Při hraní, na cestě do školy nebo ve třídě spolu dřív nikdy nemluvíly jinak než lužickosrbsky.*“⁵⁹

Před válkou byly také zakázány prázdninové pobyty lužickosrbských dětí a jejich učitelů v Československu. Učitelé byli vyšetřováni i za předchozí návštěvy, přestože k nim tehdy dostali povolení.⁶⁰ Po všech vyučovacích předmětech muselo být v r. 1937 i náboženství vyučováno pouze německy.⁶¹ Osobám lužickosrbské národnosti byly odebírány cestovní pasy a nové nebyly vydávány.⁶² Lužickosrbským studentům, kteří nestudovali v Německu, tak byla znemožněna studia, někteří byli dokonce zatčeni.⁶³ Dostávali také akademické legitimace jako židovští studenti a cizinci. Každý student univerzity měl tzv. říšské číslo. Židovští studenti, Lužičtí Srbové i cizinci měli čísla dvě a legitimace jiné barvy, které „byly vydány za tím účelem, aby lužickosrbští studenti byli po skončení studií de facto bezprávní a nemohli se ucházet o místa ve státních službách“.⁶⁴

Paradoxem je, že vůdcem tzv. Hitlerovy mládeže byl v té době pravnuke lužickosrbského vlastence Baldur von Schirach. „*Podivné pocity se v nás ozývají, slyšíme-li, že praděd tohoto muže byl známý lužickosrbský vlastenec a buditel, evangelický kněz S. A. Šěrach, který od roku 1716 byl na lipské universitě mezi zakladateli luž. studentského kazatelského spolku!*“⁶⁵

⁵⁹ GAUSS, Karl Markus. *Vymírající evropané: putování za Sefardy do Sarajeva, za Němci z Kočevje, za Arbereši, za Lužickými Srby a Arumuny*. Praha: Vitalis, 2003, s. 130 – 131.

⁶⁰ Lužickosrbské děti nesmějí k nám na prázdniny. *Bezděz*, 1938, 9(1), s. 32.

⁶¹ Vyučování náboženství v lužické srbštině zakázáno. *Bezděz*, 1937, 8(6), s. 188.

⁶² Lužickým Srbům jsou odnímány cestovní pasy. *Bezděz*, 1937, 8(6), s. 187.

⁶³ Lužickosrbským studentům se znemožňují studie. *Bezděz*, 1938, 9(1), s. 32. Viz též Lužickosrbský student Jiří Měřčink. *Bezděz*, 1937, 8(6), s. 187.

⁶⁴ Lužickosrbští studenti dostávají akademické legitimace jako židovští studenti a cizinci. *Bezděz*, 1937, 8(3-4), s. 127.

⁶⁵ Vůdce Hitlerovy mládeže. *Bezděz*, 1938, 9(3-4), s. 127.

Dokonce ani vojákům z řad Lužických Srbů nedovolila vládnoucí garnitura zuřivě zbrojící a na válku se připravující Třetí říše psát dopisy domů v lužické srbštině. A jak uvádí dobový český časopis *Bezděz*: „[...] nové poměry musí po delší době všude působiti zhoubně na národní celek, přihlížíme-li zvláště k tomu, že dnes musela skoro všechna mládež, studenti především, nastoupiti vojenskou službu, pokud už nejsou v pracovních táborech.“⁶⁶

„Na Lužici bylo hrobové ticho, když vypukla druhá světová válka. Lužičtí Srbové museli do vojska, krváceti za cizí zájmy.“⁶⁷ Německá tajná policie (Gestapo) také v souvislosti s okupací Čech a Moravy 15. března 1939 a vypuknutím druhé světové války 1. září 1939 zatýkala české vlastence a zajímala se o jejich kontakty s Lužičany. Tak byli zatčeni např. pozdější ředitel lužickosrbského gymnázia v Československu dr. Mikławš Krječmař, generální tajemník Společnosti přátel Lužice Vladimír Zmeškal nebo prof. Josef Páta, který byl za tzv. heydrichiády v roce 1942 popraven i se svým bratrem Františkem.

I na Lužici se těžce podepsala válečná léta 1939 – 1945. Do koncentračních táborů po celé Třetí říši bylo posláno mnoho lužickosrbských vlastenců. Na základě dokumentu z 15. května 1940 „Behandlung der Fremdvölkischen im Osten“ bylo plánováno i definitivní vyhlazení Lužických Srbů. Lužičtí Srbové ale i nadále projevovali svůj odpor k nacistickému režimu: pomáhali spojeneckým válečným zajatcům, poslouchali a rozšiřovali informace zahraničního rozhlasu, spojili se s lužickosrbskými emigranty v Polsku. Vytvořená ilegální skupina se později spojila s polským podzemním hnutím. Když ji v březnu 1940 odhalilo Gestapo, bylo znovu zatčeno a odsouzeno mnoho bývalých funkcionářů Domowiny. Stejně tak byli pronásledováni lužickosrbsští katoličtí kněží, z nichž nejproslulejší je Alois Andricki⁶⁸, který byl v roce 1943 zabit v koncentračním táboře Dachau.⁶⁹ Přes všechno utrpení lužickosrbského lidu tajné policejní zprávy hlásily: „Srbové stojí proti Němcům v odporu, sympatizují se svými slovanskými pokrevenci a vycházejí jim přátelsky vstříc.“⁷⁰

⁶⁶ Lužickým vojákům nedojde pošta napsaná mateřským jazykem. *Bezděz*, 1937, 8(2), s. 63.

⁶⁷ PÁTA, Josef. *Lužice*. Praha: Společnost přátel Lužice, 1946, s. 279.

⁶⁸ Alois Andricki (1914 – 1943), který se stal symbolem svého národa v boji proti nacismu, byl v roce 2011 prohlášen papežem Benediktem XVI. za blahoslaveného.

⁶⁹ TEPLÝ, Jaroslav. *Lužičtí Srbové – co o nich víme? Pod hákovým křížem*. [online]. 1998 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1998/02.htm>>.

⁷⁰ TEPLÝ, Jaroslav. *Lužičtí Srbové – co o nich víme? Pod hákovým křížem*. [online]. 1998 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1998/02.htm>>.

Obrázek č. 7: Lužickosrbský katolický kněz Alois Andricki (1914 – 1943) na dobové fotografii z r. 1925

Zdroj: http://www.andritzki.de/img/index/g_01/1a1a.jpg

Druhá světová válka spěla ke svému konci, když se v Budyšině v roce 1945 činily jednotky SS. Srbský dům, který Lužičtí Srbové stavěli sedm let, skládali se na něj jako Češi na své Národní divadlo s pomocí různých veřejných sbírek a dobrovolných darů a otevřeli jej slavnostně v roce 1904, ustupující a zuřící esesmani vyhodili do povětří.⁷¹

Obrázek č. 8: Serbski dom (Srbský dům) v Budyšině (současná podoba)

Zdroj: Soukromý archiv autorky

⁷¹ VYDRA, František. *Lužice - má láska: vzpomínky - úvahy - fakta*. Chrastava: [s.n.], 2006, s. 43.

Konec války byl pro Lužici devastující. Jednotky německého Wehrmachtu pod velícím polního maršála Ferdinanda Schörnera se na území Lužice urputně a z posledních sil bránily postupující Rudé armádě a polským vojákům. *„Bohužel polské vojsko při osvobození území Lužice v dubnu a květnu 1945 nečinilo ve vztahu k místním obyvatelům rozdíl mezi Němci a Srby, a to značně oslabilo důvěru lužickosrbských obyvatel. (Podařilo se ilegálně natisknout a rozšířit ruskou azbukou tištěné nápisy „Zdės živut slavyaně – lužickije serby“, které se objevily v mnoha oknech. Měly upozornit sovětské vojáky, že se nacházejí na území, kde vedle Němců žijí i Slované.)“*⁷² Prohraná válka ale dávala v mezinárodně politickém kontextu Lužickým Srbům naději na lepší budoucnost.⁷³

1.3 Lužice po druhé světové válce a snahy o její připojení k ČSR (1945 – 1948)

Motto: *„A pak naplní se slova, která zůstala na rozbitém Srbském domě: Trać dyrbi Serbstvo zawostać! Trvat musí Serbstvo věčně žít!“*

Josef Maštálko (1876 – 1950)⁷⁴

Po druhé světové válce se stejně jako po skončení té první veškeré naděje lužickosrbských vlastenců na osvobození od německého útlaku upnuly k Československu a jeho politickým představitelům. Lužičtí Srbové se spoléhali na tradičně nadstandardní vztahy obou slovanských národů a oboustranné sympatie a kontakty, které nedokázal zcela zničit ani teror nacistického režimu.

Poválečná Lužice byla součástí tzv. sovětské okupační zóny Německa. Představitelé Lužice i Československé republiky ale od prvních mírových dnů v květnu 1945 projevovali zájem o připojení území Lužice k Československu. Z československé strany se jednalo o víceméně neoficiální stanovisko, protože naše vláda nikdy nevyslovila na mezinárodní politické scéně oficiální nárok na Lužici. Vystupovala spíše v roli ochránce nejmenšího slovanského národa a podporovala ty představitele Lužických Srbů, kteří o připojení zpočátku usilovali.⁷⁵

⁷² VYDRA, František. Poválečné osudy Lužických Srbů. *Kalmanach*, 2005, **2005-2006**, s. 114.

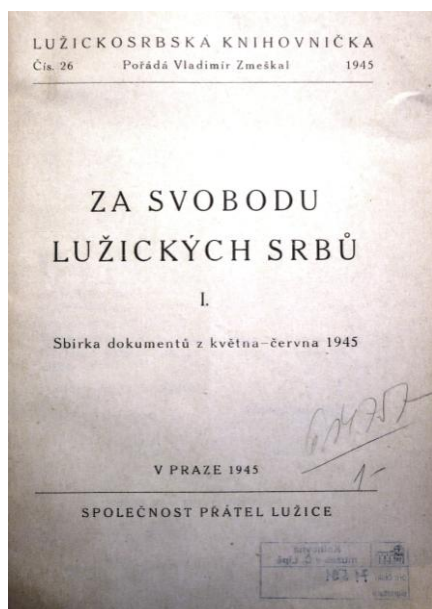
⁷³ Tamtéž, s. 114.

⁷⁴ MAŠTÁLKO, Josef. Lužičtí Srbové. Česká Lípa: J. Kunstner, 1946, s. 29.

⁷⁵ KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu: 1945-1948*. Praha: Panorama, 1990, s. 76.

Již 5. května 1945 poslal lužickosrbský katolický kněz Jan Cyž z koncentračního tábora Dachau svolání k prezidentovi dr. Edvardu Benešovi, v němž prohlásil, že lužickosrbský národ přechází pod ochranu československého prezidenta.⁷⁶ „V rozhodující historické chvíli stavím jako dosavadní předseda Lužickosrbské lidové rady pro Horní i Dolní Lužici náš lid i zemi pod vlivnou ochranu Vaší Excelence a prosím snažně o účinné hájení zájmů lužickosrbského lidu i vlasti u vysokých vlád vítězných Spojenců. Při tom si dovoluji zdůrazniti, že obě Lužice, původně historické země koruny české, byly od roku 1635 toliko zástavou země saské. Tím vkládám osud nejmenšího slovanského národa, který po tisíciletí jako předvoj Slovanstva těžce bojuje o svou existenci, do rukou Vaší Excelence a prosím v poslušné oddanosti o účinnou pomoc a pokyny pro další práci.“⁷⁷

Obrázek č. 9: Titulní strana sbírky dokumentů „Za svobodu Lužických Srbů“ z r. 1945

Zdroj: *Za svobodu Lužických Srbů. I., Sbírka dokumentů z května-června 1945.* Praha: Společnost přátel Lužice, 1945, titulní strana.

9. května 1945 opět z Dachau odesílá Jan Cyž další dokument adresovaný tentokráte československé vládě. Uvádí v něm, že Lužickým Srbům „zůstává jediná alternativa: buď věčně žítí v rámci Československé republiky, nebo na věky zahynouti v moři germánství.“⁷⁸

⁷⁶ ŠEVČENKO, Kirill Vladimirovič. Lužická otázka a Československo v letech 1945-1947. 1. Česko-lužický věstník, 2008, 18(2), s. 9-11.

⁷⁷ *Za svobodu Lužických Srbů. I., Sbírka dokumentů z května-června 1945.* Praha: Společnost přátel Lužice, 1945, s. 6.

⁷⁸ Tamtéž, s. 7.

Prosí tedy, aby vláda na budoucích mírových jednáních nadnesla problematiku tzv. lužické otázky a hájila zájmy Lužických Srbů. Ve stejný den byl v Praze založen Łužiskoserbski narodny wubjerk (Lužickosrbský národní výbor). Tvořili jej Lužičtí Srbové, kteří z různých důvodů v květnových dnech roku 1945 pobývali na území republiky. Jednalo se např. o bývalé vězně koncentračního tábora Dachau (Jan Cyž a dr. Beno Šolta), lužickosrbské emigranty (dr. Mi-kławš Krječmař, dr. Ivan Smoler) a Lužické Srby z Lužice (dr. Jurij Cyž, Jan Meškank, Pawoł Krječmař).⁷⁹ 10. května 1945 obnovila svou činnost také národní organizace Domowina v Budyšině v čele s předválečným předsedou Pawołem Nedom.

Lužickosrbský národní výbor a Domowina reprezentovaly dva proudy poválečného lužickosrbského národního hnutí. Domowinu sovětské okupační úřady uznaly jako antifašistickou organizaci a jediného politického představitele Lužických Srbů. Domowina pod vlivem německých komunistů omezovala svou činnost na území Lužice a prosazovala ponechání Lužice v Německu. Lužickosrbský národní výbor naproti tomu chtěl připojení Lužice jako autonomní oblasti k ČSR.⁸⁰

Lze se domnívat, že představitelé Domowiny byli zřejmě o budoucím osudu Lužice sovětskými orgány informováni lépe než aktivisté Lužickosrbského národního výboru. Včas odhadli vliv Sovětského svazu a jeho nejvyššího představitele J. V. Stalina na poválečné uspořádání Evropy. A tak zatímco Jan Cyž psal: „*Lužičané se vrátí s radostí domů, aby pověděli svému lidu: Nejsi opuštěn, nejsi zapomenut a nestojíš sám. Za tvými oprávněnými požadavky stojí s tebou svorný a věrný český lid. Lužickosrbský národ, národ bez svobody, bez práv, brání se v německém moři po dlouhá staletí. Volá o pomoc ke všem svým šťastným bratrům. Lužickosrbský národ není mrtev, není zabit. Je živ, zvedá svou hlavu, zvedá své ruce, spoutané řetězy.*“⁸¹ Čeští podporovatelé Lužických Srbů z řad Společnosti přátel Lužice, Svazu české mládeže, Výboru partyzánů, Svazu československého studentstva, ale také osvobození političtí vězni, českoslovenští legionáři a všechny politické strany⁸² uspořádali v Praze v úterý 24. července 1945 manifestaci na Staroměstském náměstí na podporu Lužice, předsta-

⁷⁹ ŠEVČENKO, Kirill Vladimirovič. Lužická otázka a Československo v letech 1945-1947. 1. *Česko-lužický věstník*, 2008, **18**(2), s. 10.

⁸⁰ KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu: 1945-1948*. Praha: Panorama, 1990, s. 78.

⁸¹ NOVOTNÁK, Miliduch M. *Lužičtí Srbové*. Praha: Kosek, 1945, s. 100.

⁸² Tamtéž, s. 99.

vitelé československé vlády jednali v souladu s požadavky Sovětského svazu na poválečné uspořádání Evropy, v nichž se o připojení Lužice k našemu území ani neuvažovalo.

Obrázek č. 10: Dobová fotografie průvodu manifestace na podporu Lužice z 24. července 1945

Zdroj: <http://www.luzice.cz/dotAsset/13640.jpg>

8. června 1945 se sice ministr informací Václav Kopecký dožadoval na zasedání vlády podpory připojení Lužice k republice.⁸³ A tento jeho požadavek podporovali např. dr. Vladimír Clementis (státní tajemník ministerstva zahraničí), Josef David (předseda Národního shromáždění), Zdeněk Fierlinger (předseda vlády), Zdeněk Nejedlý (ministr školství a osvěty) nebo i Ludvík Svoboda (ministr obrany a pozdější československý prezident).⁸⁴ Ale žádné oficiální stanovisko vydáno nebylo. Lužičtí Srbové se stále dovolávali podpory prezidenta dr. Edvarda Beneše⁸⁵, aniž by tušili, že jeho postoj k nim je zcela negativní. Ten na setkání s britským velvyslancem Sirem Philipem Nicholsem o Lužických Srbech prohlásil, že si je „drží od těla“ a: „*Nechce je v republice ani formou připojení jejich sídelních území, ani formou přesídlení. Koneckonců to až do posledního muže byli sami nacisté.*“⁸⁶

⁸³ KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu: 1945-1948*. Praha: Panorama, 1990, s. 77.

⁸⁴ BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945: plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. Praha: Prostor, 2002, s. 340.

⁸⁵ „*My Serbi, věrní synové své malé, krásné země, k Vám dnes pospícháme, pane presidente, proseb plná nitra: V ochranu, v náruč svou přijměte nás, hodně slavných předků, lid věky deptaný, však o to šťastnější snad zítra.*“ (Pawoł Krječmar: Pozdrav z Lužice prezidentu Dr E. Benešovi, přeložil Jindřich Černý) Viz *Za svobodu Lužických Srbů. I., Sběrka dokumentů z května-června 1945*. Praha: Společnost přátel Lužice, 1945, s. 5.

⁸⁶ BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945: plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. Praha: Prostor, 2002, s. 340.

Změnu politických postojů československé vlády a prezidenta ovlivnil také tzv. odsun německého obyvatelstva. Proudby německých uprchlíků přicházející z Polska a z pohraničních oblastí Čech (tzv. Sudety) byly na německém území směřovány právě do Lužice, kde dále rozměľňovaly ryze slovanský charakter některých oblastí. „*Jen v okrese Budyšínském má být umístěno 33.000 přistěhovalých Němců, aby se germanisace uspíšila. Němce ani druhá světová válka ničemu nenaučila a ničí hrubě Srby dále.*“⁸⁷

Napětí mezi Němci a Lužickými Srby tak po válce rozhodně nepovolilo. Naopak. Němci v poválečných letech získávali převahu v Lužici a Lužičtí Srbové zoufale volali o pomoc a obviňovali z nezájmu o svůj osud ostatní slovanské národy, které se Němců zbavovaly a posílaly je do Lužice.⁸⁸ „*Srbové doufali, že jim tato válka přinese svobodnější život a s ním i srbské školství. Ale dnešní Němci nejen že nejsou jiní, než byli hitlerovci, ale v mnohém směru jsou ještě horší. Starají se všemožně, aby byli Srbové národně zničeni. Před ukončením této války bylo v Lužici ještě na 600 vesnic, ve kterých žili téměř výhradně Srbové. Aby tuto národní jednotu rozbili, usadili Němci do srbských vesnic německé uprchlíky z Polska a ze Sudet. A tak v srbských vesnicích je nyní 30 – 50% i více Němců, kteří se velmi snaží, aby zmizel slovanský ráz těchto vesnic.*“⁸⁹ Velký zastánce a podporovatel Lužických Srbů Josef Maštálko ve svém spise Lužičtí Srbové uvádí, že Lužice má rozlohu 12 921 km² a žije v ní 1 438 290 obyvatel ve 1424 osadách.⁹⁰ Kolik ale z toho celku bylo Lužických Srbů, nikdo přesně nevěděl. Josef Maštálko odhadoval jejich počet na půl milionu.⁹¹

⁸⁷ MAŠTÁLKO, Josef. *Lužičtí Srbové*. Česká Lípa: J. Kunstner, 1946, s. 28.

⁸⁸ KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu: 1945-1948*. Praha: Panorama, 1990, s. 81 - 82. Viz také JAHN, Manfred. Sudetoněmečtí vyhnanci v Lužici: (Nečekaný rušivý faktor lužickosrbské autonomní politiky a snah o spojení Lužice s Československem v letech 1945-1947). *Tvar*, 1995, 6(18), s. 6-7.

⁸⁹ MAŠTÁLKO, Josef. *Naše Lužice*. *Bezděž*, 1947, 10(4), s. 27.

⁹⁰ MAŠTÁLKO, Josef. *Lužičtí Srbové*. Česká Lípa: J. Kunstner, 1946, s. 27.

⁹¹ Dnes je Lužických Srbů v Horní a Dolní Lužici na 50 – 60 tisíc. Přesné sčítání nebylo doposud provedeno. I počet těch, kteří ještě stále ovládají svou mateřštinu, se pouze odhaduje (pozn. aut.).

Obrázek č. 11: Mapa Lužice z r. 1938 zpracovaná prof. Josefem Pátou

Zdroj: PÁTA, Josef. Osud dnešní Lužice. *Bezděz*, 1938, 9(1), s. 9.

Z tohoto důvodu také Mezinárodní kontrolní rada v Německu jako nejvyšší spojenecký orgán na jeho území nařídila na 29. října 1946 sčítání obyvatelstva, aby získala představu o složení německého obyvatelstva podle národností.⁹² Ale ani pár měsíců po prohrané válce Němci nedovolili Lužickým Srbům, aby se mohli svobodně přihlásit ke svému národu. „*Sčítací archy tentokrát obsahovaly rubriku pro mateřskou řeč a rubriku pro národnostní příslušnost (sloupce 9 a 10). Podle nařízení měl se každý občan okupovaného Německa zapsat pravdivě a podle svobodného rozhodnutí. Předpisy obsahovaly i příslušné trestní sankce (pokuty a vězení) pro toho, kdo запиše vědomě údaje nepravdivé. Bylo to prostě krásně a spravedlivě míněno.*“⁹³

Ve školách i v zaměstnání byl na Lužické Srby vyvíjen nátlak, aby se ke své národnosti nehlásili. Ti, kteří se v den sčítání zapsali jako Lužičtí Srbové, museli obvykle archy vyplnit

⁹² KAPITÁN, Jiří. *Sčítání lidu v Lužici (1946)*. Praha: Společnost přátel Lužice, 1947, s. 3.

⁹³ Tamtéž, s. 3.

znovu a bylo jim vyhrožováno. Někde dokonce sčítací komisaři vyplňovali archy sami. Proto Domowina nechala natisknout letáky, které povolila sovětská vojenská správa, s návodem v lužické srbštině k vyplňování sčítacích archů. Letáky ale byly zabavovány německou policií a to v obyvatelstvu vzbudilo dojem, že nejsou legální. Nakonec i Domowina prosila Mezinárodní kontrolní radu, aby zvážila, jestli výsledky sčítání obyvatelstva jsou objektivní a správné.⁹⁴

Uvedme několik příkladů, za jakých okolností toto „demokratické“ sčítání lidu probíhalo. Ve vsi Smogorow starosta nechal v noci vzbudit děti, které roznesly letáky Domowiny a jejich rodinám řekl, že se děti mají teple obléknout, protože budou všechny zatčeny. Ve Wjerbnu německá policie provedla razii přesně o půlnoci, sbírala letáky, zatýkala jejich roznašeče, přičemž ještě vyhrožovala, že si později dojde pro ty, kteří se stýkají s Čechy. A ve Zlyčíně se lidé báli, že pokud se zapíší jako Lužičtí Srbové, budou transportováni do Čech a v Lužici zůstane veškerý jejich majetek.⁹⁵

Objevovaly se i další případy neskrývané diskriminace Lužických Srbů Němci. V provincii 1945 nutila německá policie obyvatele obcí Wotrow, Kulow a Wojerecy i dalších lužickosrbských vesnic strhnout lužickosrbské firemní nápisy a plakáty. Také vyhlašovala, že Domowina byla sovětskými orgány zakázána. Největší problémy zřejmě způsobovali dřívější sudetští Němci, jejichž momentální nenávist ke všemu slovanskému ještě zhoršila poválečnou politickou situaci v Lužici.⁹⁶

Lužickosrbská národní organizace Domowina řešila svízelnou situaci bližšími politickými kontakty se sovětským vedením, které se kryly s vyprcháváním zájmu českých politických představitelů o problémy Lužice. Také Lužickosrbská národní rada žádala prostřednictvím dopisu z 2. prosince 1945, který byl adresován maršálovi G. K. Žukovovi (veliteli Sovětské vojenské správy v Německu), vyjádření k vytvoření zvláštního Lužickosrbského státu pod

⁹⁴ KAPITÁN, Jiří. *Sčítání lidu v Lužici (1946)*. Praha: Společnost přátel Lužice, 1947, s. 3.

⁹⁵ Tamtéž, s. 12 – 17.

⁹⁶ ŠEVČENKO, Kirill Vladimirovič. Lužická otázka a Československo v letech 1945-1947. 3. *Česko-lužický věstník*, 2008, **18**(4), s. 28-29.

záštitou Sovětského svazu.⁹⁷ Jejich otázky a požadavky však z české i sovětské strany zůstaly bez odpovědi.

Ze strany českých přátel Lužice se v této době začaly objevovat výzvy k pomoci lužickosrbskému školství, které bylo za války zcela zlikvidováno a „*Němci dosud nedovolili zřídit ryze srbskou školu ani jedinou*“.⁹⁸ Lužičtí Srbové doufali, že po válce se jejich situace zlepší, ale v oblasti školství přišla skutečná pomoc pouze z Československa. V České Lípě a ve Varnsdorfu vznikly v průběhu školního roku 1945/1946 školy a vzdělávací kurzy pro Lužické Srby, aby jim bylo umožněno vzdělávat se v jejich mateřském jazyce a překlenout těžkou poválečnou dobu, kdy: „*Dlouhá léta válečná, také již pronásledování před válkou způsobily, že z bývalé pevné organizace studentské nezbylo téměř ničeho. Vše se muselo budovat zase od základu.*“⁹⁹

Postavení Lužických Srbů v Německu se zlepšilo a doba příznivější pro vybudování národního školství přišla až s vydáním tzv. Zákona o zachování lužickosrbské národnosti¹⁰⁰, který byl schválen 23. března 1948 v Drážďanech. Vztahoval se na území Horní Lužice v Sasku. Pro Dolní Lužici v Braniborsku byl podobný zákon přijat v září 1950, tedy až po vzniku Německé demokratické republiky v roce 1949.¹⁰¹

Obrázek č. 12: Dvojjazyčný název ulice v centru současného Budyšina

Zdroj: Soukromý archiv autorky

⁹⁷ ŠEVČENKO, Kirill Vladimirovič. Lužická otázka a Československo v letech 1945-1947. 2. *Česko-lužický věstník*, 2008, **18**(3), s. 19.

⁹⁸ MAŠTÁLKO, Josef. *Lužičtí Srbové*. Česká Lípa: J. Kunstner, 1946, s. 18.

⁹⁹ PĚČKA, Juri. Lužickosrbské studenstvo po druhé světové válce. *Bezděz*, 1948, **10**(4-5), s. 151.

¹⁰⁰ Zakoń wo zachowanju prawow serbskeje ludnosće, viz KALETA, Petr. *Češi o Lužických Srbech: český vědecký, publicistický a umělecký zájem o Lužické Srby v 19. století a sorabistické dílo Adolfa Cerného*. Praha: Masarykův ústav - Archiv AV ČR, 2006, s. 15.

¹⁰¹ VYDRA, František. Poválečné osudy Lužických Srbů. *Kalmanach*, 2005, **2005-2006**, s. 116.

Teprve tento zákon stanovil, že mj. mají být pro lužickosrbské děti zřízeny školy, na úřadech má být vedle němčiny používána také lužická srbština, na obnovu kulturního života Lužických Srbů mají být poskytovány finanční prostředky ze státního rozpočtu a že lužickosrbské obyvatelstvo „*požívá zákonné ochrany a státní podpory svého jazyka, kulturní činnosti a vývoje*“.¹⁰²

To ale nic nemění na historickém faktu, že základy poválečného lužickosrbského školství a budoucí existence lužickosrbského národa byly položeny v severních Čechách v letech 1945 – 1950.

¹⁰² TEPLÝ, Jaroslav. *Lužičtí Srbové – co o nich víme? Pod vládou komunistické totality*. [online]. 1998 [cit. 16. 3. 2014] Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1998/03.htm>>.

2. Lužickosrbská gymnázia v ČSR po 2. světové válce

2.1 Vznik lužickosrbského gymnázia v Československu

Na konci druhé světové války prošla Lužicí vojska německého Wehrmachtu, sovětské Rudé armády i polské armády a zanechala za sebou materiální spoušť. Ve válkou zničené Lužici však nebyly nejen materiální, ale ani politické podmínky ke zřízení samostatného lužickosrbského školství. Nacistické Německo od r. 1933 s ještě větší urputností než vlády předchozí likvidovalo vše lužickosrbské. Ani po válce nebyly německé úřady ochotny napomoci Lužickým Srbům k obrození jejich národa.¹⁰⁴ A tak zatímco v českém tisku se krátce po osvobození Československé republiky v květnu 1945 začaly objevovat články burcující k pomoci¹⁰⁵ a propagující snahy některých politiků o připojení Lužice k ČSR, v Německu se nedělo nic.

Kde však hledat důvody pro tak ojedinělou pomoc v nelehké a neklidné poválečné době? Uvědomme si, že Československo se samo muselo vyrovnat s mnohými problémy a přes to se našlo několik institucí a jedinců, kteří byli ochotni „obětovat se“ pro národ nejen svůj, ale i cizí. Pomoc lužickosrbskému školství v ČSR přišla ze dvou iniciativ:¹⁰⁶

¹⁰³ Rytina lužickosrbské malířky Hanky Krawcec. Zdroj: *Rozhled*, 1996, **46**(12), s. 457

¹⁰⁴ MELICHAR, Jaroslav. *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*. Městské muzeum Varnsdorf, rukopis, 1990, s. 2.

¹⁰⁵ Viz např. článek „Český Varnsdorf pomáhá Lužici“ uveřejněný na str. 2 v novinách Svobodný Varnsdorf (č. 42 z 27. 10. 1945), ve kterém autor velmi emotivně vybízí k pomoci bratrským Lužickým Srbům mj. větou „Lužičtí bratři trpí nedostatkem, jejich děti hladovějí.“

¹⁰⁶ URBAN, Zdeněk. Česká pomoc lužickosrbskému školství (1945-1950). In *Město a jeho kultura*. Praha: Institut základů vzdělanosti Univerzity Karlovy, Karolinum, 1994-1996, s. 21. Viz též ŠENOWA, Rejzka. *Serbski gymnazij: 50 let serbske wyše šulstwo*. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 2002, s. 5.

1. od Ústřední matice školské v Praze¹⁰⁷

2. a místního odboru Společnosti přátel Lužice¹⁰⁸ ve Varnsdorfu.

Zájem těchto dvou institucí byl podložen obecnými sympatiemi Čechů k Lužickým Srbům jako k nejmenšímu slovanskému národu. Velký význam sehrála také osobní angažovanost předsedy ÚMŠ v Praze Františka Staška, školního inspektora ve výslužbě Josefa Maštálka z České Lípy a ředitele Měšťanské školy ve Varnsdorfu Karla Macků.

Na podzim roku 1945 tak Josef Maštálko projížděl Lužicí a hledal v lužickosrbských rodinách hlavně mezi sirotky a polosirotky talentované děti, které by mohly jít studovat do Československa.¹⁰⁹ Ačkoliv ze strany dětí byl zájem veliký, rodiče často váhali, mají-li v nejisté poválečné době, kdy byly problémy s dopravou i zásobováním, poslat své děti většinou ve věku 12 – 14 let na studia za hranice do cizí země.¹¹⁰ Jak zmiňuje Josef Maštálko, mnoho budoucích studentů bylo z velmi početných rodin, dokonce i ze 13 dětí.¹¹¹ A dále poznamenává: „*Jsou zvláštního, inteligentního, jemného chování, velmi pilné, po německém hulvátství není u nich ani potuchy. Mohu říci, že nám tyto děti vtiskly nezničitelné přesvědčení, že národ srbský nejen nezhyne, ale že se rozvine netušeně, jestliže mu pomůžeme [...]*“¹¹²

Za začátek existence lužickosrbského školství v ČSR můžeme považovat příchod asi 50 – 60 studentů z Horní Lužice po druhé světové válce do Varnsdorfu. Doprovázeli je pozdější učitelé Jurij Šolta a Jurij Wuješ.¹¹³ „*Současný stav bádání nedovoluje sestavit přesný*

¹⁰⁷ Ústřední matice školská existovala od r. 1880 až do svého zrušení v r. 1948. Jejím prvním předsedou byl staroček František Ladislav Rieger, po něm naopak mladoček Jaromír Čelakovský (syn spisovatele Františka Ladislava Čelakovského). Vznikla jako nestátní instituce podporující vznik a fungování českých menšinových škol. Provoz těchto škol financovala výhradně ze svých zdrojů. Získávala je např. z finančních sbírek a darů. Jedním z poválečných předsedů ÚMŠ byl v roce 1945 zvolen i JUDr. František Stašek, jeden z iniciátorů založení lužickosrbského gymnázia v ČSR.

¹⁰⁸ Společnost přátel Lužice byla jako Łużisko-serbske towarzystwo „Adolf Černý“ založena již v roce 1907, aby udržovala především kulturní spojení mezi českým a lužickosrbským národem. Jejím sídlem je dodnes Lužický seminář v Praze na Malé Straně.

¹⁰⁹ SMEJKAL, Ladislav. Josef Maštálko. V, 2003, 2(3), s. 95.

¹¹⁰ VYDRA, František. Poválečné osudy Lužických Srbů. *Kalmanach*, 2005, 2005-2006, s. 115.

¹¹¹ MAŠTÁLKO, Josef. Naše Lužice. *Bezděz*, 1947, 10(4), s. 28.

¹¹² Tamtéž, s. 28.

¹¹³ HYNEK, Bohumil. *Lužicko-srbské gymnázium*. SOkA Česká Lípa, sign. RKP 18/5, s. 1.

výčet škol, údaje se rozcházejí, o některých institucích se zmiňuje jen krátkou poznámkou či zprávou tisk. “¹¹⁴

Ve Varnsdorfu byly v roce 1945 zřízeny pro lužickosrbské studenty dva kurzy: obchodní a zemědělský. Od srpna 1946 kurz zajišťující výchovu nových lužickosrbských učitelů a od školního roku 1946/1947 kurz při tamní obchodní škole.¹¹⁵ „*Krásně se připojuje i Česká Lípa, která po informacích získaných ve Varnsdorfu a s námi i v Budyšině se s ušlechtilým elánem pustila do obdobné akce jako my zde. Na prvním místě dlužno jmenovati proponované založení srbských poboček při českém reálném gymnasiu tamním, které rovněž by byly základem budoucí střední školy v Budyšině, až nadejde k tomu vhodná doba.*“¹¹⁶

Víme tedy, že v České Lípě bylo zřízeno lužickosrbské gymnázium, ale také zde byly v pozdějších letech několikrát opakovány půlroční kurzy pro lužickosrbské učitelky mateřských škol (od 1. 10. 1947).¹¹⁷ Do Varnsdorfu bylo z České Lípy gymnázium přesunuto v prosinci 1946 a to již zde existovaly jednorroční učební kurzy pro zvládnutí učiva měšťanské školy určené opět pro Lužické Srby.¹¹⁸ Největší počet lužickosrbských studentů byl soustředěn ve Varnsdorfu, kde k 31. 12. 1947 studovalo:

Veřejná obchodní škola, 1. a 2. ročník	29
Učitelský kurz	20
Kurz z učiva měšťanské školy ¹¹⁹	29
Reálné gymnasium Ústřední matice školské	106
Celkem	184 žáků ¹²⁰

¹¹⁴ ZAHRADNÍK, Jiří. Česko-lužický seminář: Československo a Lužice 1945 – 1948 (3). *Česko-lužický věstník*, 2005, **15**(5), s. 34.

¹¹⁵ HYNEK, Bohumil. *Lužicko-srbské gymnázium*. SOkA Česká Lípa, sign. RKP 18/5, s. 1.

¹¹⁶ (všt.) Český Varnsdorf pomáhá Lužici. *Svobodný Varnsdorf*, 1945, **1**(42), s. 2.

¹¹⁷ URBAN, Zdeněk. Česká pomoc lužickosrbskému školství (1945-1950). In *Město a jeho kultura*. Praha: Institut základů vzdělanosti Univerzity Karlovy, Karolinum, 1994-1996, s. 23.

¹¹⁸ HYNEK, Bohumil. *Lužicko-srbské gymnázium*. SOkA Česká Lípa, sign. RKP 18/5, s. 1.

¹¹⁹ V třídních knihách Měšťanské školy ve Varnsdorfu je uveden název „Jednorroční učební kurz“ (pozn. aut.).

¹²⁰ HYNEK, Bohumil. *Lužicko-srbské gymnázium*. SOkA Česká Lípa, sign. RKP 18/5, s. 1.

Pro zřízení lužickosrbského gymnázia v České Lípě uvolnila potřebné prostředky ÚMŠ. Gymnázium bylo tedy založeno jako instituce soukromá. Ministerstvo školství a osvěty mu finanční pomoc poskytlo až 1. 12. 1946 a to částkou 1 400 000 Kčs. I dále jej pak pravidelně podporovalo, ale do postátnění k 1. 9. 1948 krylo skutečně jen část výdajů na jeho provoz.¹²¹ „Náklady na zajišťování studijních možností poměrně velkého počtu Lužických Srbů byly značně vysoké – z přesných vyúčtování ÚMŠ vyplývá, že např. jenom v roce 1946 uvolnila na internáty v České Lípě 403 508,30 Kčs a ve Varnsdorfu 851 232,90 Kčs, na provoz českolipského gymnázia 131 526,40 Kčs a varnsdorfských škol 163 874,50 Kčs. Nárazově tyto částky (v dalších dvou letech stoupající) zvyšovaly svými příspěvky národní výbory a organizace SPL příslušných měst. Stačilo to plně na úhradu kvalitní výuky, ale jinak tehdejší podmínky vyžadovaly od žactva značnou skromnost.“¹²²

Pro žáky to znamenalo sice bezplatné, ale velmi skromné ubytování a přijatelnou stravu. Na ostatní výdaje se peníze nesháněly snadno. Jednalo se např. o lístky na koncert, do divadla či kina. Ale také o peníze na poštovné. Lužickosrbští studenti tak pětikorunovou známku na dopis domů dostávali jen jednou měsíčně.¹²³ Zatímco ÚMŠ se starala především o finanční zajištění provozu gymnázií a internátů, odbočky SPL v jednotlivých městech vyhledávaly ubytovací možnosti a organizovaly stravování formou menz. Zajišťovaly výjezdní povolení pro lužickosrbské studenty k cestám domů o prázdninách a sháněly příspěvky na kapesné pro žactvo.¹²⁴

Na lužickosrbském gymnáziu v České Lípě učili z počátku převážně lužickosrbští učitelé, později – zejména ve Varnsdorfu a v Liberci – se počet českých učitelů neustále zvyšoval. Výběr lužickosrbských učitelů prováděla organizace Domowina¹²⁵ se sídlem v Budyšině. Ústřední matice školská si na základě vzájemné dohody ponechala právo na nepřijetí pedagoga bez dostatečné kvalifikace a právo na odvolání toho, který se pracovně neosvědčoval nebo

¹²¹ URBAN, Zdeněk. Česká pomoc lužickosrbskému školství (1945-1950). In *Město a jeho kultura*. Praha: Institut základů vzdělanosti Univerzity Karlovy, Karolinum, 1994-1996, s. 21.

¹²² Tamtéž, s. 25 – 26.

¹²³ Tamtéž, s. 25 – 26.

¹²⁴ Tamtéž, s. 24.

¹²⁵ Lužickosrbská organizace Domowina byla založena ve Wojerecích (německy Hoyerswerda) v roce 1912. Jejím minulým i současným úkolem je především uchování lužickosrbského jazyka a kultury.

disciplinárně provinil.¹²⁶ „Tyto pravomoce zčásti překročila ÚMŠ pouze jednou, v souvislosti se známou nedobrou záležitostí Bjarnata Rachela.¹²⁷ Když byl z funkce učitele Domowinou bez zřetelněji formulovaných důvodů odvolán, vyjádřila nad tím ÚMŠ svůj podiv a sdělila, že je s jeho pedagogickou činností plně spokojena. K dalším krokům se však po opakovaném nesouhlasu Domowiny neodhodlala, protože to pokládala za neoprávněné vměšování do vnitřních záležitostí Lužice.“¹²⁸

Schvalovací řízení odborné kvalifikace učitelů českými orgány bylo velmi náročné, protože obtíže při prověřování své pedagogické způsobilosti měl např. i pozdější významný literární historik Rudolf Jenč.¹²⁹ Nemůžeme se tedy divit, že: „Výsledky přísných pedagogických inspekcí, prováděných ÚMŠ i později státními školními inspektoráty, jednoznačně dokládají, že náročnost výuky byla velká a že stupeň získaných znalostí byl na tehdejší dobu vysoký, plně srovnatelný s úrovní škol českých i východoněmeckých. Kladně je nutno hodnotit rovněž kvalitu výuky lužické srbštiny; o tuto kvalitu dbal učitel (a správce varnsdorfských internátů) Jurij Šolta, Pawoł Wowčeršk, Bjarnat Rachel i ostatní lužickosrbští členové pedagogického sboru, zvláště však ředitel gymnázia dr. Mikławš Krječmar, o málo později docent sorabistiky na Karlově univerzitě v Praze, který s pedantností sobě vlastní opravoval na učitelských poradách svým kolegům sebemenší jazykové chyby.“¹³⁰

Centry vznikajícího lužickosrbského školství na severu Čech se tedy stala města Česká Lípa a Varnsdorf. Od 1. 12. 1945 existovalo **Spolkové lužickosrbské reálné gymnasium ÚMŠ v České Lípě**. Největší zásluhu na jeho vzniku měl, vedle Ústřední matice školské a jejího předsedy JUDr. Františka Staška, především Josef Maštálko. Při vzniku a organizaci varnsdorfských lužickosrbských škol sehrál stejnou úlohu ředitel Měšťanské školy ve Varnsdorfu Karel Macků, který se svou manželkou Růženou obětavě pomáhal lužickosrbským studentům. Ve Varnsdorfu gymnázium fungovalo postupně pod následujícími názvy: **Spolkové lužickosrbské reálné gymnasium ÚMŠ ve Varnsdorfě** (od 16. 12. 1945 do 31. 8. 1947),

¹²⁶ URBAN, Zdeněk. Česká pomoc lužickosrbskému školství (1945-1950). In *Město a jeho kultura*. Praha: Institut základů vzdělanosti Univerzity Karlovy, Karolinum, 1994-1996, s. 24.

¹²⁷ Viz také kap. 2.3.1

¹²⁸ URBAN, Zdeněk. Česká pomoc lužickosrbskému školství (1945-1950). In *Město a jeho kultura*. Praha: Institut základů vzdělanosti Univerzity Karlovy, Karolinum, 1994-1996, s. 24.

¹²⁹ Tamtéž, s. 28.

¹³⁰ Tamtéž, s. 25.

Staškovo spolkové lužickosrbské reálné gymnasium ÚMŠ ve Varnsdorfu (od 1. 9. 1947 do 31. 8. 1948) a po zestátnění jako **Reálné gymnasium v Rumburku – Staškovy lužickosrbské pobočky ve Varnsdorfu** (od 1. 9. 1948 do 31. 8. 1949). Závěrečnou etapou existence lužickosrbského gymnázia na území ČSR bylo jeho přesunutí z Varnsdorfu do Liberce, kde od 1. 9. 1949 do 30. 6. 1950 neslo název **Staškovy lužickosrbské pobočky gymnasia v Liberci**.

2.2 Spolkové lužickosrbské reálné gymnasium ÚMŠ v České Lípě

2.2.1 Základní historické údaje

Vyučování na „Spolkovém lužickosrbském reálném gymnasiu ÚMŠ v České Lípě“¹³¹ začalo 1. 12. 1945.¹³² Jako lužickosrbský ekvivalent českého názvu zněl „Zwjazkowy lužickosrbski realny gymnazij ÚMŠ w Českej Lipje“.¹³³ „Byla to první řádná škola srbského národa, na které se učilo ryze srbsky, a to srbskými učiteli.“¹³⁴ Zřejmě se ale jednalo o tzv. lužickosrbská oddělení českého reálného gymnázia¹³⁵, čemuž odpovídá lužickosrbský název „Priprawnišćo lužickoserbskeho realneho gymnazija w Českej Lipje“ uváděný některými autory.¹³⁶

Lužickosrbsští studenti navštěvovali budovu českého reálného gymnázia na Palackého náměstí č. p. 545¹³⁷ a to pouze v odpoledních hodinách, protože dopoledne byly všechny učebny obsazeny českými studenty. Celkový počet učeben nedostačoval tedy pro společnou

¹³¹ Jedná se o opis úředního názvu uvedeného v dochovaných třídních knihách ze školního roku 1946/1947 (viz také příloha č. 1). V třídních knihách ze školního roku 1945/1946 není ani úřední název, ani razítko školy.

¹³² VYDRA, František. *Poválečné osudy Lužických Srbů*. Kalmanach, 2005, **2005-2006**, s. 115.

¹³³ VALENTA, Zdeněk. *Serbja w sewjernej Českej*. *Rozhlad*, 1997, **47**(12), s. 451.

¹³⁴ PĚČKA, Jurij. *Lužickosrbské studenstvo po druhé světové válce*. *Bezděz*, 1948, **10**(4-5), s. 151 – 155.

¹³⁵ HYNEK, Bohumil. *Lužicko-srbské gymnázium*. SOkA Česká Lípa, sign. RKP 18/5, s. 1.

¹³⁶ KRAWC, Mikławš. *Kelko Serbow je po 1945 w sewjernej Českej wuknyło?* *Serbska šula*, 2005, (2), s. 44. Viz také ŠĚNOWA, Rejzka. *Serbski gymnazij : 50 let serbske wyše šulstwo*. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 2002, s. 5.

¹³⁷ Gymnázium v České Lípě existovalo již od roku 1627 (latinské při augustiniánském klášteře). V budově, kam chodili lužickosrbsští studenti od 15. 12. 1945 do 16. 12. 1946, bylo umístěno od r. 1882 – jednalo se o německé reálné gymnázium, které bylo v roce 1945 zrušeno. Lužickosrbsští studenti již tedy navštěvovali české reálné gymnázium v budově na Palackého náměstí, č. p. 545. Dnes zde má jednu ze svých poboček SOŠ a SOU Česká Lípa.

dopolední výuku všech žáků.¹³⁸ Lužickosrbské gymnázium navštěvovalo zpočátku 59 studentů ve dvou třídách¹³⁹ a od 15. 3. 1946 přibyla pro velký počet zájemců třetí třída. Ve školním roce 1946/1947 již byly v České Lípě čtyři třídy s celkem 80 žáky.¹⁴⁰

Obrázek č. 13: Budova gymnázia v České Lípě na Palackého náměstí č. p. 545 (současná podoba)

Zdroj: Soukromý archiv autorky

Pro studenty byl zřízen městským národním výborem internát na Pražské třídě č. p. 816 a na budově byl nápis „Lužicko – serbski studentski dom“.¹⁴¹ Při budování a provozu domova pomáhala Okresní péče o mládež v České Lípě, která ubytovala další studenty také na Pražské třídě č. p. 749¹⁴². Internáty finančně vydržovala ÚMŠ a jejich správou byl pověřen školní inspektor v. v. Josef Maštálko.¹⁴³

¹³⁸ HRABAL, Milan. *Varnsdorf - české okno do Lužice: nástin česko-lužickosrbské vzájemnosti*. Varnsdorf: Městská knihovna Varnsdorf, 2011, s. 20.

¹³⁹ MAŠTÁLKO, Josef. *Lužičtí Srbové*. Česká Lípa: J. Kunstner, 1946, s. 28.

¹⁴⁰ KRAWC, Mikławš. Kelko Serbow je po 1945 w sewjernej Čěskej wuknyło? *Serbska šula*, 2005, (2), s. 44.

¹⁴¹ ZAHRADNÍK, Jiří. *Lužice mezi Československem a Německem 1945 – 1949: diplomová práce*. Liberec: Technická univerzita, 2004, s. 41. Diplomová práce je uložena SOkA Liberec.

¹⁴² Budova č. p. 749 byla zbořena.

¹⁴³ *Výroční zpráva okresní péče o mládež v České Lípě: okresní péče o mládež v České Lípě*. Česká Lípa: Bergman, rok neuveden, s. 17.

Obrázek č. 14: Budova internátu v České Lípě na ul. 5. května (dříve Pražská třída) č. p. 816 (současná podoba)

Zdroj: Soukromý archiv autorky

Mezi 16. 12. 1946 a 1. 1. 1947 bylo lužickosrbské gymnázium přestěhováno do Varnsdorfu z důvodu nedostatečných prostor k vyučování.¹⁴⁴ V České Lípě zůstali na tamějším českém reálném gymnáziu tři lužickosrbští studenti, kteří zde také maturovali. V roce 1948 se Beno Šolta, Jurij Wrobl a Jurij Pěčka následujícím vyznáním, které bylo uveřejněno ve sborníku Bezděz, rozloučili s Českou Lípou a jejími obyvateli:

„Byli jsme velmi rádi, že jsme mohli studovat na českém gymnasiu v České Lípě. Všichni tři jsme z poměrně chudých poměrů, a proto jsme velmi vděčně uvítali, že budeme udržováni na těchto studiích Ústřední maticí školskou v Praze. Jinak bychom byli mohli doma sotva dostudovat, neboť válečná vlna, která se přehnala přes Lužici, naše rodiče velmi ochudila. Kromě toho bychom byli museli jít na německé gymnasium, neboť srbskou školu zcela žádnou nám Němci dosud nezřídili.

Největší užitek poskytl nám pobyt v Československu tím, že jsme se seznámili s jeho lidem, krajem, literaturou a společenským životem a že jsme tak rozšířili své znalosti o slovanském světě. Za všechny tyto možnosti a výhody děkujeme srdečně především Ústřední matici školské a za otcovskou péči o nás panu inspektorovi Maštálkovi.

¹⁴⁴ PĚČKA, Jurij. Lužickosrbské studentstvo po druhé světové válce. *Bezděz*, 1948, 10(4-5), s. 152 – 153.

*K vděčnosti jsme dále zavázáni profesorskému sboru na státním reálném gymnasiu v České Lípě. Touto cestou děkujeme i okresnímu národnímu výboru a místnímu národnímu výboru, Okresní péči o mládež v České Lípě a všem v tomto milém městě, kteří se o nás zasloužili a měli nás rádi. Budeme celý svůj život vzpomínat na pobyt v České Lípě. Přejeme Českolipským ze srdce mnoho zdraví a úspěchů v dalším životě.*¹⁴⁵

2.2.2 Složení profesorského sboru a vyučovací předměty

Prvním ředitelem, resp. od 1. 12. 1945 do 17. 1. 1947 zatímním správcem, byl v letech 1945 – 1948 dr. Mikławš Krječmař.¹⁴⁶ Profesorský sbor ve školním roce 1945/1946 tvořili: Mikławš Krječmař, Josef Maštálko, Bjarnat Rachel a Arnošt Skopa (od ledna 1946), Jurij Šolta a Jurij Wuješ¹⁴⁷ (od prosince 1945) a Měrcin Zoba (od března 1946). Josef Maštálko pouze zastupoval v obou pololetích školního roku za chybějící učitele. Ostatní se z počátku střídali ve výuce po dnech a vyučovali „všichni všechno“, teprve od ledna 1946 se ustálily jak předměty v rozvrhu tak učitelé, kteří je vyučovali.

Obrázek č. 15: Lužickosrbský učitel Jurij Wuješ (1905 – 1968)

Zdroj: http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/Bildmaterial/Wujes_Jurij_2.gif

¹⁴⁵ ŠOLTA, Beno et al. Lužickosrbští abiturienti gymnasia se loučí s Českou Lípou. *Bezděz*, 1948, **10**(6), s. 183.

¹⁴⁶ Mikławš Krječmař (1891 – 1967) byl původně profesorem reálného gymnázia v Praze. Po ukončení svého působení na lužickosrbském gymnáziu v roce 1948 spolupracoval s Katedrou slovanských jazyků FF UK v Praze, zde působil také jako docent sorabistiky. Na odpočinek odešel v roce 1953 a zemřel 22. 6. 1967 v Mělníce.

¹⁴⁷ Jurij Wuješ (1905 – 1968) byl synem mlynáře. Katolický učitelský seminář v Budyšině vystudoval v letech 1919 – 1926. Byl šéfredaktorem časopisu *Nowa doba* a stejnojmenného nakladatelství, později vedoucím dramaturgem Německo – srbského národního divadla v Budyšině. V Budyšině také 22. 12. 1968 zemřel.

V 1. třídě byly v rozvrhu následující předměty: srbština (serbsčina), čeština (česčina), ruština (ruščina), matematika, zeměpis (zemjepis), přírodopis (biologija), dějepis (stawizny), náboženství (nabožina), občanská nauka (polit. wukubłanje), hudební nauka (spěwanje, spěw), výtvarná výchova (kreslenje) a psaní (pisanje). Ve 2. třídě přibýlo k těmto předmětům ještě rýsování (rysowanje) a 3. třída pak měla vedle rýsování také latinu (łaćanščina) a fyziku (fisika).¹⁴⁸

Vzhledem k tomu že až na Josefa Maštálka byli všichni učitelé Lužickými Srby, převládají v třídních knihách z tohoto období zápisy v jejich rodné lužické srbštině.

Školní rok 1946/1947 začal pro studenty a učitele v České Lípě, ale posléze se kvůli nedostatku prostor pro vyučování přestěhovali do Varnsdorfu. Bylo tím ovlivněno i složení profesorského sboru, protože ve Varnsdorfu pomáhali při zajištění výuky také učitelé zdejší měšťanské školy. Profesorský sbor v tomto školním roce tvořili: Jaroslav Bílek¹⁴⁹, Leopold Doubrava¹⁵⁰, Duvlač, Feliks Hajna¹⁵¹, Z. Jirásková, Marie Kálalová, Mikławš Krječmař, František Liška¹⁵², Michal Rab, Bjarnat Rachel¹⁵³, Arnošt Skopa, Herman Šleca¹⁵⁴ a Pawoł Wowčerík (přišli na začátku školního roku 1946/1947), Jurij Šořta, Jurij Wuješ a Měrcin Zoba (viz tabulka č. 1).

¹⁴⁸ Zpracováno podle dochovaných třídních knih ve fondu „Reálné gymnasium Staškovy lužickosrbské pobočky Varnsdorfu“, SOkA Děčín, kart. K – 1, inv. č. 1 – 10 a MELICHAR, Jaroslav. *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*. Městské muzeum Varnsdorf, rukopis, 1990.

¹⁴⁹ Jaroslav Bílek, nar. 31. 12. 1913, přišel na Měšťanskou školu do Varnsdorfu po skončení vojenské služby 10. 10. 1945.

¹⁵⁰ Leopold Doubrava, nar. 1915 v Kutné Hoře, nastoupil na Měšťanskou školu ve Varnsdorfu 16. 7. 1945 jako odborný učitel.

¹⁵¹ Feliks Hajna (1901 – 1988) v letech 1915 – 1922 studoval na Katolickém učitelském semináři v Budyšině a stal se učitelem jako jeho otec. Je spoluautorem učebnic biologie a lužické srbštiny. Od r. 1966 byl zástupcem ředitele Srbské technické střední školy v Chrósćicích. Tam také 19. 11. 1988 zemřel.

¹⁵² František Liška, nar. 1919, přišel ze soukromých církevních škol v Českých Budějovicích a v Řevnici na Měšťanskou školu ve Varnsdorfu 16. 10. 1946. Později byl vědeckým pracovníkem Výzkumného ústavu pedagogického v Praze.

¹⁵³ Bjarnat Rachel (1907 – 1973) byl nejen učitelem, ale posléze také redaktorem a lektorem nakladatelství Domowina.

¹⁵⁴ Herman Šleca (1897 – 1948) získal doktorát na Karlově univerzitě v Praze. Stal se tajemníkem Domowiny, Lužickosrbské národní rady a lužickosrbského Sokola, který také v roce 1920 spoluzaložil. Byl i prvním redaktorem Sokolských listů, které byly od roku 1924 přílohou Srbských novin. Zemřel 16. 3. 1948 v Budyšině.

Obrázek č. 16: Lužickosrbský učitel Feliks Hajna (1901 – 1988)

Zdroj: http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/Bildmaterial/Hajna%20Feliks_01.gif

Obrázek č. 17: Lužickosrbský učitel Herman Šleca (1897 – 1948) na fotografii 1. kurzu srbského Sokola v Praze v roce 1925 (jako vedoucí kurzu zcela vpravo)

Zdroj: <http://domtest.sorben.com/typo3temp/pics/ed599c0c21.jpg>

V třídní knize 1. třídy jsou ve školním roce 1946/1947 zapsány tyto předměty: srbština (serbščina), čeština (čěščina), ruština (ručšina), matematika, rýsování (rysowanje), zeměpis (zemjepis), přírodopis (biologija), dějepis (stawizny), náboženství (nabožina), občanská nauka (stać. wukubłanje), hudební nauka (spěw, hudźba), výtvarná výchova (wumjełske wukubłanje), ruční práce – dívky (hólče ručne džěła) a tělesná výchova (ćěłozwučowanje). Ve 2. třídě byly tytéž předměty s jedinou výjimkou, v rozvrhu nejsou uvedeny ruční práce. Fyzika a lati-

na (laćanština) pak přibýly k výše uvedeným vyučovacím předmětům ve 3. třídě a ve 4. třídě to byla chemie (chemija).¹⁵⁵

Tabulka č. 1: Profesorský sbor ve školním roce 1946/1947¹⁵⁶

Vyučující	Předměty	Poznámka
Bílek Jaroslav	tělesná výchova	
Doubrava Leopold	rýsování, výtvarná výchova, občanská nauka, hudební nauka	
Duvlač	výtvarná výchova	1. pololetí
Hajna Feliks	přírodopis	
Jirásková Z.	ruční práce (dívky)	1. pololetí
Kálalová Marie	tělesná výchova (dívky)	2. pololetí
Krječmaŕ Mikławš	dějepis, čeština, matematika, občanská nauka	
Liška František	výtvarná výchova	2. pololetí
Rab Michal	náboženství	2. pololetí
Rachel Bjarnat	dějepis, čeština, srbština, matematika, ruština, náboženství, občanská nauka	
Skopa Arnošt	přírodopis, zeměpis, srbština, náboženství, dějepis, latina, občanská nauka	
Šleca Herman	srbština, matematika, dějepis, zeměpis	
Šolta Jurij	hudební nauka	
Wowčerk Pawoł	ruština, matematika	
Wuješ Jurij	přírodopis, chemie, hudební nauka, matematika, fyzika	
Zoba Měrcin	matematika, fyzika, zeměpis	

¹⁵⁵ Zpracováno podle dochovaných třídních knih ve fondu „Reálné gymnasium Staškovy lužickosrbské pobočky Varnsdorŕ“, SOkA Děčín, kart. K – 1, inv. č. 1 – 10 a MELICHAR, Jaroslav. *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*. Městské muzeum Varnsdorf, rukopis, 1990.

¹⁵⁶ Zpracováno podle dochovaných třídních knih ve fondu „Reálné gymnasium Staškovy lužickosrbské pobočky Varnsdorŕ“, SOkA Děčín, kart. K – 1, inv. č. 1 - 10 a MELICHAR, Jaroslav. *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*. Městské muzeum Varnsdorf, rukopis, 1990.

2.2.3 Zápisy v třídních knihách ve školním roce 1945/1946¹⁵⁷

V průběhu školního roku jsou zápisy ve všech třídních knihách v podstatě totožné. Kromě obvyklých zápisů týkajících prázdnin jsou uvedeny následující události: 11. dubna 1946 se studenti zúčastnili slavnostního shromáždění k připomenutí stávky dělníků ve Svárově. V květnu 1946 pak 7. oslavili první výročí pražské revoluce a 28. si připomněli 62. narozeniny prezidenta dr. Edvarda Beneše. Ústní maturity se konaly 14. června 1946, 18. téhož měsíce se studenti zúčastnili sportovní soutěže. Dne 21. června 1946 se konal školní výlet a o den později, tj. 22. června, bylo rozdáno vysvědčení.

2.2.4 Zápisy v třídních knihách ve školním roce 1946/1947¹⁵⁸

Školní rok byl podle zápisů v třídních knihách zahájen 7. září 1946 slavnostním shromážděním a zápisem studentů, 10. září 1946 se studenti a učitelé zúčastnili slavnostní mše s požehnáním. Ke dni vzniku Československé republiky se 28. října 1946 konala školní slavnost. Studentská akademie byla 13. prosince 1946 a poté studenti odjížděli na vánoční prázdniny (od 15. prosince 1946 do 6. ledna 1947). Mezitím došlo k přestěhování gymnázia z České Lípy do Varnsdorfu – podle třídních knih 16. a 17. prosince 1947. Mezi 7. a 8. lednem 1947 se pak studenti postupně vraceli z vánočních prázdnin do svého nového působiště.

Po přestěhování byly také 6. února 1947 provedeny kontroly dokumentů studentů přestěhovaných z České Lípy. V únoru a březnu byly několik dní tzv. uhelné prázdniny, kdy se nevyučovalo kvůli nedostatku uhlí na vytápění budovy školy. Studenti byli proto posláni do svých internátů se zadanými úkoly. Pracovních brigád se studenti zúčastnili v květnu 1947, konkrétně 3., 8. a 9. května 1947. Ve výuce se v tomto školním roce objevují pochodová cvičení a to v průběhu celého roku ve dnech 12. října a 23. listopadu 1946, dále 30. ledna, 15. února, 12. dubna, 8. května a 26. června 1947.

Navštívili v neposlední řadě i mnoho kulturních akcí: 19. května 1947 to bylo cirkusové představení a 6. června 1947 divadelní představení Jak se stal švec Ivánek princem. V ho-

¹⁵⁷ Zpracováno podle dochovaných třídních knih ve fondu „Reálné gymnasium Staškovy lužickosrbské pobočky Varnsdorf“, SOkA Děčín, kart. K – 1, inv. č. 1 – 10.

¹⁵⁸ Zpracováno podle dochovaných třídních knih ve fondu „Reálné gymnasium Staškovy lužickosrbské pobočky Varnsdorf“, SOkA Děčín, kart. K – 1, inv. č. 1 – 10.

rách duní, Hrdina mlčí, Kniha džunglí, Pět Sullivanů, Nepokoření a Nadlidé – to je výčet filmů, které studenti se svými učiteli navštívili v rámci školních filmových představení.

2.2.5 Vzpomínky lužickosrbských studentů gymnázia v České Lípě

Hanka Fascyna¹⁵⁹ (roz. Elic) vzpomíná: „*Runje dżesacłětna běch mjez črjódu dżěćimi a młodostnymi, kotriż so w januarje 1946 do Čěškeje Lipy na šulu podachu. Zawěšće njebě to jednory rozsud za moju mać, mje tak młodu do swěta pušćic. Wuknjenje na Serbskim gymnaziju njebě za mnje runje lochke, dokelž běchu wšitcy moji sobušulerjo w rjadowni znajmjeńša wo jedyn lětnik starši hač ja.*“¹⁶⁰ Třídním učitelem její třídy se stal Arnošt Skopa. Učil je lužickosrbsky psát, protože uměli mluvit, ale svoji mateřštinu v psané podobě dobře neovládali. Také češtinu se učili „slovem i písmem“. Zpočátku byli ubytováni v českých rodinách v České Lípě a nevybavuje si, že by někdy měla problémy s dorozuměním. Vzpomíná také na tlusté krajíce chleba s máslem a sladkou kávu.

Starší studenti mladším pomáhali. Hanka Fascyna měla ráda starší spolužačku Katu Cyžec, která pro ni byla jako vlastní sestra. Oblíbený byl také Horst Meltka, který ji jednou, jak si vzpomíná, namaloval krásné zajíčky na velikonoční pozdrav domů. O všech spolužácích a učitelích píše: „*Hewak běchmy krasna bobrija – kaž wulka swojba.*“¹⁶¹ Z dospělých připomíná Lužického Srba Pawoła Grojlicha, který jim přinášel dopisy a balíčky z domova a někdy je načerno převedl přes hranice domů do Lužice.

Hanka Fascyna zůstala na lužickosrbském gymnáziu až do jeho rozpuštění ve školním roce 1949/1950 a maturovala na Srbském gymnáziu v Budyšině v roce 1953. V závěru svých vzpomínek píše: „*Tute lěta kubłanja w slowjanskim a narodnym duchu su mi dali bohatstwa, z kotrychž čerpam cyle swoje žiwjenje.*“¹⁶²

¹⁵⁹ ŠĚNOWA, Rejzka. *Serbski gymnazij: 50 let serbske wyše šulstwo*. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 2002, s. 9.

¹⁶⁰ „Byla jsem právě desetiletá mezi skupinou dětí a dospívajících, kteří se v lednu 1946 vydali do školy v České Lípě. Bezpochyby to nebylo pro moji matku jednoduché rozhodnutí, tak mladou mě pustit do světa. Výuka na Srbském gymnáziu nebyla pro mě zrovna lehká, protože všichni moji spolužáci ve třídě byli nejméně o jeden rok starší než já.“ (přel. Vladimíra Juricová) Viz ŠĚNOWA, Rejzka. *Serbski gymnazij: 50 let serbske wyše šulstwo*. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 2002, s. 9.

¹⁶¹ „Byli jsme dobrá parta – jako velká rodina.“ (přel. Vladimíra Juricová) Viz ŠĚNOWA, Rejzka. *Serbski gymnazij: 50 let serbske wyše šulstwo*. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 2002, s. 9.

¹⁶² „Léta výchovy v slovanském a národním duchu jsou pro mě bohatstvím, ze kterého čerpám celý svůj život.“ (přel. Vladimíra Juricová) Viz ŠĚNOWA, Rejzka. *Serbski gymnazij: 50 let serbske wyše šulstwo*. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 2002, s. 9.

Jejím starším spolužákem byl v České Lípě také Jurij Pěčka, který ve svém článku ve sborníku *Bezděz* již v roce 1948 psal: „V České Lípě se vytvořila studentská skupina. Každý týden jednou se sešli studenti, aby uslyšeli přednášky svých spolužáků o básnících a literatuře srbské, o aktualitách a srbském životě. Každá přednáška byla kritisována, hlavně po stránce gramatické a tím se studenti sami naučili mnohým gramatickým podrobnostem. Mimo to se učili i lužickým národním písním a tancům.“¹⁶³ Dále zmiňuje divadelní představení, která lužickosrbští studenti odehráli v červenci 1946 ve Sloupu u Nového Boru a v listopadu 1946 v České Lípě. Jurij Pěčka patří do trojice lužickosrbských studentů¹⁶⁴, která neodešla s ostatními spolužáky do Varnsdorfu ve školním roce 1946/1947, ale zůstala studovat a v roce 1948 maturovala na českolipském reálném gymnáziu.

2.3 Staškovo spolkové lužickosrbské reálné gymnasium ÚMŠ ve Varnsdorfu

2.3.1 Základní historické údaje

Na varnsdorfském lužickosrbském gymnáziu začalo vyučování po přestěhování studentů a učitelů z České Lípy dne 1. 1. 1947.¹⁶⁵ Gymnázium neslo od 1. 1. 1947 do 31. 8. 1947 název „Spolkové lužickosrbské reálné gymnasium ÚMŠ ve Varnsdorfu“.¹⁶⁶ V lužické srbštině je zmiňováno pojmenování „Łužisko – serbski realny gymnazij ÚMŠ we Warnoćicach“.¹⁶⁷ První zmínky dokumentující existenci gymnázia jsou uvedeny v listině dochované v SOkA Děčín¹⁶⁸. Jedná se o zřízení gymnázia povolené výnosem MŠO č. A 154.000/46 – III/3 a o udělení práva veřejnosti výnosem MŠO ze dne 12. 5. 1947, č. A 127.807/47 – III/3 pro třídu 1. a 4.

Od 1. 9. 1947 do 31. 8. 1948 mělo gymnázium ve svém názvu přízvisko po JUDr. Františku Staškovi, bývalém předsedovi ÚMŠ, a jeho celý název tedy zněl „Staškovo spolko-

¹⁶³ PĚČKA, Jurij. Lužickosrbské studenstvo po druhé světové válce. *Bezděz*, 1948, 10(4-5), s. 153.

¹⁶⁴ Viz kapitola 2.2.1.

¹⁶⁵ Přestěhování školy proběhlo mezi 16. 12. 1946 a 1. 1. 1947, tedy v období vánočních prázdnin.

¹⁶⁶ MELICHAR, Jaroslav. *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*. Městské muzeum Varnsdorf, rukopis, 1990, s. 3.

¹⁶⁷ ŠĚNOWA, Rejzka. *Serbski gymnazij: 50 let serbske wyše šulstwo*. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 2002, s. 5.

¹⁶⁸ Listina „Žádost o udělení práva veřejnosti“ uložena ve fondu „Reálné gymnasium Staškovo lužickosrbské pobočky Varnsdorf“, SOkA Děčín, kart. K – 1, inv. č. 13., viz příloha č. 3 a 4.

vé lužickosrbské gymnasium ÚMŠ ve Varnsdorfě“, v lužické srbštině pak „Staškovy zwjazkowy lužiskoserbski realny gymnazij ÚMŠ we Varnsdorfje“. ¹⁶⁹

JUDr. František Stašek (1885 – 1946), po němž bylo gymnázium pojmenováno, byl nejen první poválečným starostou ÚMŠ, ale také velkým bojovníkem za práva Lužických Srbů. V první světové válce byl členem odbojové skupiny Maffie. Za druhé světové války byl obviněn, že je jedním z vůdců svobodného zednářství v Čechách (byl skutečně zakladatelem zednářské lóže Národ) ¹⁷⁰. V r. 1940 byl tedy zatčen a odsouzen, válku prožil v německých věznicích a koncentračních táborech. Při svém návratu domů v r. 1945 krátce řídil v Chebu práce národního výboru, poté byl zvolen starostou Ústřední matice školské. Závěr jeho života je spojen s vesničkou Medonosy, kde již před válkou zakoupil pro svou rodinu chalupu. V srpnu 1945 jej zde navštěvuje jeho přítel generál Dwight Eisenhower (pozdější americký prezident) a jen shodou náhod o rok později „v té přírodní kráse našel dne 11. srpna 1946 svou smrt. Stačilo, že se ve své milé zahrádce zřítíl na kámen – a pohraničí osiřelo, neboť mu zemřel dobrý a přepečlivý táta“. ¹⁷¹

Obrázek č. 18: JUDr. František Stašek (1885 – 1946)

Zdroj: MAŠTÁLKO, Josef. JUDr. František Stašek. *Bezděz*, 1948, 10(4-5), s. 101.

¹⁶⁹ VALENTA, Zdeněk. Serbja w sewjernej Českej. *Rozhled*, 1997, **47**(12), s. 451.

¹⁷⁰ Viz např. Řádná a dokonalá Lóže Národ č. 1 v Orientu Praha [online]. [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://www.lnarod.cz/>>.

¹⁷¹ MAŠTÁLKO, Josef. JUDr. František Stašek. *Bezděz*, 1948, **10**(4-5), s. 100 – 102.

Ve školním roce 1947/1948 žádá Ústřední matice školská Ministerstvo školství a osvěty prostřednictvím Zemské školní rady „O právo veřejnosti pro spolkové reálné gymnasium ve Varnsdorfu“.¹⁷² Ve své žádosti uvádí, že učební osnovy souhlasí s učebními osnovami předepsanými pro státní reálná gymnázia, používané knihy i učební pomůcky jsou všechny schválené a „ústřední matice školská se zavazuje, že se i v budoucnosti bude řídit platnými předpisy, jež jsou vydržovateli soukromého ústavu zákonem uloženy.“¹⁷³

Ve školním roce 1948/1949 došlo k postátnění lužickosrbského gymnázia podle ustanovení školského zákona č. 95/1948 Sb. Jeho název se změnil na „Reálné gymnasium v Rumburku – Staškovy lužickosrbské pobočky ve Varnsdorfu“.¹⁷⁴ Pod tímto názvem pak existovalo od 1. 1. 1948 do 31. 8. 1949, tedy až do svého přemístění do Liberce.

Ve Varnsdorfu měli lužickosrbští studenti a jejich učitelé velkorysejší podmínky ke studiu a práci než v České Lípě. Navštěvovali rozlehlou historickou budovu měšťanské a později střední školy¹⁷⁵ ve Střelecké ulici č. p. 1800, kde bylo dost učeben pro ně i pro české studenty, a tak mohli chodit do školy již dopoledne a nebojovali s nedostatkem učeben jako v České Lípě. A to ve školním roce 1946/1947 navštěvovalo gymnázium již 82 žáků ve čtyřech třídách, v dalším roce jich bylo 105 v pěti třídách¹⁷⁶ a ve školním roce 1948/1949 bylo v šesti třídách na 130 žáků.¹⁷⁷ V průběhu školního roku se počet žáků snížil na 102, jelikož se někteří vrátili domů do Lužice – dobrovolně, případně na přání Domowiny.¹⁷⁸

¹⁷² Listina „Žádost o udělení práva veřejnosti“ je uložena ve fondu „Reálné gymnasium Staškovy lužickosrbské pobočky Varnsdorf“, SOkA Děčín, kart. K – 1, inv. č. 13.

¹⁷³ Listina „Žádost o udělení práva veřejnosti“ uložena ve fondu „Reálné gymnasium Staškovy lužickosrbské pobočky Varnsdorf“, SOkA Děčín, kart. K – 1, inv. č. 13.

¹⁷⁴ Listina „Zápis o poradě“ uložena ve fondu „Střední ekonomická škola Česká Lípa – Lužickosrbští žáci“, SOkA Česká Lípa, kart. 10, inv. č. 603.

¹⁷⁵ Míňna je nejprve Měšťanská škola ve Varnsdorfu (1945 – 1948) a posléze v téže budově 1. střední škola J. A. Komenského ve Varnsdorfu (1948 – 1953). Dnes sídlí ve stejné budově Gymnázium Varnsdorf, jehož zřizovatelem je Biskupství litoměřické.

¹⁷⁶ Ve školním roce 1947/1948 se nedochovaly třídní knihy, proto je velmi důležitý údaj o počtu studentů uvedený v žádosti o Udělení práva veřejnosti uložené ve fondu „Reálné gymnasium Staškovy lužickosrbské pobočky Varnsdorf“, SOkA Děčín. Zapsáno je 24 studentů v 1. třídě, 22 ve 2. třídě, ve 3. třídě 20, ve 4. třídě 19 a 20 v 5. třídě. Celkem tedy 105 studentů.

¹⁷⁷ Počet studentů nelze ani v tomto školním roce přesněji zjistit, protože se dochovaly pouze třídní knihy 4., 5. a 6. třídy uložené ve fondu „Reálné gymnasium Staškovy lužickosrbské pobočky Varnsdorf“, SOkA Děčín, kart. K – 1, inv. č. 8 – 10.

¹⁷⁸ KRAWC, Mikławš. Kelko Serbow je po 1945 w sewjernej Čěskej wuknyło? *Serbska šula*, 2005, (2), s. 45.

Obrázek č. 19: Budova gymnázia ve Varnsdorfu ve Střelecké ulici č. p. 1800 (současná podoba)

Zdroj: Soukromý archiv autorky

Pro lužickosrbské studenty byl ve Varnsdorfu zřízen odpovídající počet internátů, chlapci a děvčata bydleli odděleně. S nimi bydleli vyučující, kteří neměli ve Varnsdorfu stálé ubytování. Proto také *„kázeň ve studiu i ve vyučování byla řádná a chování studentů příkladné.“*¹⁷⁹ Děvčata bydlela většinou v tzv. Mariánském ústavu, v Mariánské ulici č. p. 1100¹⁸⁰, kde se o ně staraly řádové sestry Boromejky. Chlapecký internát byl nazýván „Lutna“ a nacházel se ve Štefánikově ulici č. p. 454.¹⁸¹

¹⁷⁹ SOŠKOVÁ, Miroslava. *Poznámky k historii lužickosrbského gymnázia ve Varnsdorfu*. SOKA Liberec, sign. 2157, s. 2.

¹⁸⁰ Dnes je v této budově umístěna jedna z poboček Vyšší odborné školy a Střední školy ve Varnsdorfu.

¹⁸¹ V současnosti je v budově pod kopcem zvaným Kurták sídlo Stavebního bytového družstva občanů Průkopník ve Varnsdorfu.

Obrázek č. 20: Budova dívčího internátu v Mariánské ulici č. p. 1100 ve Varnsdorfu (současná podoba)

Zdroj: Soukromý archiv autorky

Obrázek č. 21: Budova chlapeckého internátu ve Štefánikově ulici č. p. 454 ve Varnsdorfu (současná podoba)

Zdroj: Soukromý archiv autorky

Další internát byl ve staré měšťanské škole v Erbenově ulici č. p. 68¹⁸², jejíž budova byla poničena, a proto se v ní již nevyučovalo. Nacházela se zde i školní kuchyně. Nějaký čas

¹⁸² Budova je v současné době majetkem společnosti Severočeské vodovody a kanalizace.

také žáci bydleli v tzv. červené vile¹⁸³ v Kmochově ulici č. p. 586.¹⁸⁴ Správu internátů vykonávali Karel Macků, ředitel Měšťanské školy ve Varnsdorfu, a jeho manželka Růžena.¹⁸⁵

Obrázek č. 22: Budova internátu v Erbenově ulici č. p. 68 ve Varnsdorfu (současná podoba)

Zdroj: Soukromý archiv autorky

Obrázek č. 23: Budova internátu v Kmochově ulici č. p. 586 ve Varnsdorfu (současná podoba)

Zdroj: Soukromý archiv autorky

¹⁸³ Tzv. červená vila byla zrekonstruována a stala se majetkem akciové společnosti TOS Varnsdorf.

¹⁸⁴ BUDARJOWA, Marka. Karel Macků - wulki organizator a spěchowar serbskeho šulstwa we Warnoćicach. *Rozhlad*, 1997, 47(12), s. 448. Viz též HRABAL, Milan. *Varnsdorf - české okno do Lužice: nástin česko-lužickosrbské vzájemnosti*. Varnsdorf: Městská knihovna Varnsdorf, 2011.

¹⁸⁵ HYNEK, Bohumil. *Lužicko-srbské gymnázium*. SOkA Česká Lípa, sign. RKP 18/5, s. 2.

Předzvěstí budoucích vážnějších problémů jinak poměrně klidného a v přátelském prostředí se odehrávajícího studentského života varnsdorfských Lužických Srbů byl incident na počátku školního roku 1947/1948, který způsobily sovětské okupační orgány v Sasku. Podle informací Ministerstva vnitra nechtěly pustit lužickosrbské studenty do ČSR, protože „*nehodlají prý Rusové podporovati jakoukoliv emigraci z Německa do Československa Lužicko-Srbských studentů a poukazují na to, že má každý zůstatí v tom státě, kam je příslušný*“.¹⁸⁶

Významným milníkem v existenci lužickosrbského gymnázia na našem území bylo jeho postátnění na žádost ÚMŠ. Porada¹⁸⁷ k této změně se konala dne 9. 9. 1948 v ředitelně střední školy ve Varnsdorfu. „Staškovo spolkové lužickosrbské reálné gymnasium ÚMŠ ve Varnsdorfě“ se mělo se zpětnou účinností k 1. 9. 1948 přeměnit na pobočky státního reálného gymnázia v Rumburku. Na škole měla být také od 1. 9. 1948 hlavním vyučovacím jazykem čeština, lužickosrbsky měly být na návrh ÚMŠ vyučovány jen některé předměty.

Ze zápisu k poradě dále vyplývá, že se místní orgány ve Varnsdorfu obávají přesunu studentů a učitelů do sousedního Rumburku, a proto nabízí dostatečné prostory pro výuku v budově střední školy a zázemí jako např. samostatnou ředitelnu a sborovnu společnou se střední školou, dále i volné využívání sbírek učebních pomůcek a knihoven. Dokonce je plánováno umístění lužickosrbských tříd pro další školní roky. Hrazení tzv. věcného nákladu - tj. nákladů spojených s umístěním ústavu - otopu, osvětlení a mimořádného úklidu o svátcích i prázdninách, udržování a doplňování zařízení, také úředních a kancelářských potřeb nebo kancelářských strojů, má mít podle ustanovení školského zákona dále na starosti Ústřední matice školská. Státní školní správa převezme od 1. 9. 1948 tzv. osobní náklad a náklad na sbírky učebních pomůcek a knihovny.¹⁸⁸

Předseda MNV ve Varnsdorfu přislíbil pro správce lužickosrbských poboček a dva profesory byty s koupelnou¹⁸⁹ a zároveň se obrací na zástupce školních úřadů s výzvou, aby pobočky byly ponechány ve Varnsdorfu. „*Poukázal při tom na oběti, které město a místní*

¹⁸⁶ ZAHRADNÍK, Jiří. *Lužice mezi Československem a Německem 1945 – 1949: diplomová práce*. Liberec: Technická univerzita, 2004, s. 42. Diplomová práce je uložena SOkA Liberec.

¹⁸⁷ Listina „Zápis o poradě“ uložena ve fondu „Střední ekonomická škola Česká Lípa – Lužickosrbští žáci“, SOkA Česká Lípa, kart. 10, inv. č. 603.

¹⁸⁸ Listina „Zápis o poradě“ uložena ve fondu „Střední ekonomická škola Česká Lípa – Lužickosrbští žáci“, SOkA Česká Lípa, kart. 10, inv. č. 603.

¹⁸⁹ Lužickosrbští učitelé v té době pobírali plat 2.350 Kčs měsíčně ve staré měně a k tomu měli stravu a byt.

*činitelé věnovali dosavadnímu vybudování škol, zejména jejich internátů a úsilí o lužickosrbské prostředí ve Varnsdorfu a vůbec budování školských internátů v městě, které dnes dosahuje počtu 20 000 obyvatel, na potřebu školských institucí.*¹⁹⁰ Dále pak: „Zástupci školské správy konstatovali, že internáty lužickosrbské ve Varnsdorfu (3 budovy), jsou vedeny skutečně s cílevědomou péčí a bylo by zapotřebí, aby dosavadní vedení v zájmu lužickosrbské studující mládeže bylo i nadále zachováno.“¹⁹¹

Lužickosrbské gymnázium tak bylo díky obětavosti představitelů města a školských orgánů zachováno a fungovalo zde i nadále s veškerým svým zázemím pod názvem „Reálné gymnasium v Rumburku – Staškovy lužickosrbské pobočky ve Varnsdorfu“ a to až do 31. 8. 1949.

S blížícím se koncem školního roku 1948/1949 v souvislosti s politickými změnami po tzv. únorovém převratu v r. 1948 lužickosrbští učitelé a studenti tušili, že se již zřejmě do Varnsdorfu v příštím školním roce nevrátí. Většina učitelů během roku 1948 odešla z Varnsdorfu do Lužice, byl mezi nimi i učitel Jurij Šolta, který přišel do Varnsdorfu z Lužice jako první na podzim r. 1945. Lužickosrbský akční výbor vyhostil některé studenty, jejichž politická spolehlivost nebyla dostatečně prokázána.¹⁹² Z politických důvodů musel odejít na příkaz Domowiny také učitel Bjarnat Rachel. Proti svému sesazení se neúspěšně odvolával a to přes to, že jej podpořila ÚMŠ¹⁹³. Z informací MZV vyplývá, že Bernard Rachel¹⁹⁴ byl od roku 1937 členem nacistické strany NSDAP a doposud udržuje styky s osobami nacistického smýšlení.¹⁹⁵ V knize Michała Nuka Zatajená lež je příběh Bjarnata Rachela jako politicky stíhaného Lužického Srba v období existence NDR.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Listina „Zápis o poradě“ uložena ve fondu „Střední ekonomická škola Česká Lípa – Lužickosrbští žáci“, SOKA Česká Lípa, kart. 10, inv. č. 603.

¹⁹¹ Listina „Zápis o poradě“ uložena ve fondu „Střední ekonomická škola Česká Lípa – Lužickosrbští žáci“, SOKA Česká Lípa, kart. 10, inv. č. 603.

¹⁹² HYNEK, Bohumil. *Lužicko-srbské gymnázium*. SOKA Česká Lípa, sign. RKP 18/5, s. 2.

¹⁹³ Viz také kapitola 2.1.

¹⁹⁴ Jedná se o německou podobu jména Bjarnat Rachel.

¹⁹⁵ ZAHRADNÍK, Jiří. *Lužice mezi Československem a Německem 1945 – 1949: diplomová práce*. Liberec: Technická univerzita, 2004, s. 43 – 44. Diplomová práce je uložena SOKA Liberec.

¹⁹⁶ NUK, Michał. *Zatajena njeprawda: politisce přesěhání w Serbach mjez 1945 a 1989*. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 2004, 200 s.

V červnu 1949 pak sovětská vojenská správa nepovolila studentům z Lužice dále studovat v Československu. Studenti i učitelé se tedy chtěli důstojně rozloučit se všemi varnsdorfskými obyvateli, kteří jim několik let pomáhali. Učitel František Soška, složil k oficiálnímu rozloučení hudbu ke studentskému pochodu, jehož text „*Serbskim studentam we Warnsdorffe tyješe wulce tu žiwjenje: wodnjo, w nocy přiswojachu sej wučenosć, dóńž čěsku nje-srěbnychu wšu zdžělanosć*“ napsal student Zygmunt Musiat.¹⁹⁷ Na klavír jej zahrál učitel Rudolf Jenč a zpívali všichni žáci.

Pak studenti odjeli vlakem přes Děčín, Drážďany a Budyšin zpět domů do Lužice. Byl mezi nimi i Měrcín Völkel, budoucí předseda Matice lužickosrbské, který po letech o době, již Lužičtí Srbové nazývají „Warnočanske časy“, napsal: „*Pobyt ve Varnsdorfu a návštěva gymnázia, to nebylo jen povšechné školní vzdělávání. Teprve zde ve Varnsdorfu se mohli gymnazisté učit srbsky a mluvit na veřejnosti srbsky, což nebylo do té doby možné v nacistickém Německu. Setřásal se komplex národní méněcennosti, rostlo národní vědomí a hrdost na řeč otců. Pocit všední péče o nás z české strany budilo a upevňovalo srbské, slovanské vědomí.*“¹⁹⁸

2.3.2 Složení profesorského sboru a vyučovací předměty

Lužickosrbské gymnázium vedl i po jeho přemístění z České Lípy do Varnsdorfu nadále v letech 1947 – 1948 dr. Mikławš Krječmař (od 1. 12. 1945 do 17. 1. 1947 jako zatímní správce). Po zestátnění gymnázia a jeho přiřazení ve formě poboček k rumburskému reálnému gymnáziu byl ředitelem v letech 1948 – 1949 František Pavlík (do 30. 9. 1948 jako zatímní správce), jeho zástupkyní pro lužickosrbské pobočky byla Miroslava Řehořová.¹⁹⁹ Varnsdorfský profesorský sbor ve školním roce 1946/1947 je uveden v kapitole 2.2.2, třídní knihy ze školního roku 1947/1948 se zřejmě nedochovaly²⁰⁰, proto s jistotou známe až vyučující z následujícího školního roku.

¹⁹⁷ SOŠKOVÁ, Miroslava. *Poznámky k historii lužickosrbského gymnázia ve Varnsdorfu*. SOKA Liberec, sign. 2157, s. 2. Český překlad: Lužickosrbským studentům ve Varnsdorfu život velmi svědčil: ve dne v noci si osvojovali vědomosti, dokud nenasáli všechnu českou vzdělanost (přel. Milan Hrabal).

¹⁹⁸ VÖLKEĽ, Měrcín. Stále jsme vděční za dávná léta. In *90 let školy: (1907-1997)*. Varnsdorf: Městský úřad, 1997, nepaginováno.

¹⁹⁹ MELICHAR, Jaroslav. *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*. Městské muzeum Varnsdorf, rukopis, 1990, s. 5.

²⁰⁰ MELICHAR, Jaroslav. *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*. Městské muzeum Varnsdorf, rukopis, 1990, nepaginováno. Někteří vyučující jsou zachyceni na obrázku č. 24, fotografie byla pořízena ve školním roce 1947/1948.

Obrázek č. 24: Lužickosrbští a čeští učitelé ve školním roce 1947/1948

Zdroj: HRABAL, Milan. *Warnočicy - česke wokno do Lužicy : zarys česko-serbskeje wzajomnosće*. Varnsdorf: Městská knihovna, 2011, s. 22, bez popisu.

Druhý zleva Filip Jakubaš, vedle něj s brýlemi Mikławš Krječmař a smějící se Karel Macků, za ním Měrćin Zoba a v proužkovaném obleku Feliks Hajna (pozn. aut.).

Ve školním roce 1948/1949 došlo k velkým změnám ve složení profesorského sboru. Z lužickosrbských profesorů se zde již nesetkáme s F. Hajnou, M. Krječmařem, B. Rachelem, H. Šlecou, J. Šořtou a J. Wuješem. Po 1. pololetí odchází i A. Skopa a P. Wowčefk. Z lužickosrbských vyučujících zůstávají R. Jenč²⁰¹ a M. Zoba, ve 2. pololetí přichází Filip Jakubaš²⁰². Profesorský sbor doplňují čeští učitelé: M. Bárta, Josef Klouda, Jaroslav Koreš, Františka Macháčková, V. Milinný, Marie Reichmannová, M. Ryzcová, Miroslava Řehořová, Jana Říhová, František Soška, Slavomíra Šestáková, B. Šimůnek a Žižkovská (viz tabulka č. 2).

²⁰¹ Rudolf Jenč (1903 – 1979) vystudoval učitelský seminář a učil na různých školách v Lužici. V letech 1940 – 1945 byl vojákem německého Wehrmachtu a byl také zajat. Po svém působení na lužickosrbském gymnáziu se stal pracovníkem Domowiny a do svého odchodu do důchodu v roce 1968 byl především kulturním pracovníkem a literárním historikem. Zemřel 5. 4. 1979 v Budyšině.

²⁰² Filip Jakubaš (1895 – 1966) byl nejen učitelem, ale také autorem důležitého Hornosrbsko – německého slovníku vydaného v r. 1954.

Tabulka č. 2: Profesorský sbor ve školním roce 1948/1949²⁰³

Vyučující	Předmět	Poznámka
Bárta M.	chemie	1. pololetí, pouze zastupování
Jakubaš Filip	srbština, dějepis	2. pololetí
Jenč Rudolf	srbština, dějepis, zeměpis, latina, hudební kroužek, němčina	
Klouda Josef	výtvarná výchova	
Koreš Jaroslav	aritmetika, občanská nauka, geometrie, zeměpis	2. pololetí
Macháčková Františka	přírodopis	1. pololetí, pouze zastupování
Milinný V.	čeština	1. pololetí, pouze zastupování
Reichmannová Marie	náboženství	2. pololetí, pouze zastupování
Ryzcová M.	čeština	1. pololetí, pouze zastupování
Řehořová Miroslava	čeština, tělesná výchova, latina	
Říhová Jana	náboženství	2. pololetí
Skopa Arnošt	přírodopis, zeměpis, srbština, náboženství, dějepis, latina, občanská nauka, kroužek angličtiny	1. pololetí
Soška František	chemie, fyzika, matematika, hudební nauka	
Šestáková Slavomíra	náboženství	
Šimůnek B.	tělesná výchova	1. pololetí, pouze zastupování
Wowceŕk Pawoł	ruština, němčina, matematika	1. pololetí
Zoba Měrcin	matematika, fyzika, zeměpis	
Žižkovská	ruština	2. pololetí

Se stoupajícím počtem českých učitelů v profesorském sboru se mění zápisy předmětů v třídních knihách. Většina z nich je uvedena česky, české názvy uvádí i lužickosrbští vyučující.

V rozvrhu 4. třídy ve školním roce 1948/1949 jsou uvedeny předměty: srbština (serbsčina), němčina, čeština, ruština, kroužek latiny, zeměpis (zemjepis), dějepis (stawizny), fyzika, přírodopis, chemie, aritmetika, geometrie, náboženství, občanská nauka, hudební výchova (hudźba), hudební kroužek, výtvarná výchova a tělesná výchova. V 5. a 6. třídě je kromě uve-

²⁰³ Zpracováno podle dochovaných třídních knih ve fondu „Reálné gymnasium Staškovy lužickosrbské pobočky Varnsdorfu“, SOkA Děčín, kart. K – 1, inv. č. 1 - 10 a MELICHAR, Jaroslav. *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*. Městské muzeum Varnsdorf, rukopis, 1990.

dených předmětů zapsán v třídní knize také kroužek němčiny a angličtiny, dále latina. Matematika pak není v třídní knize rozepisována jako aritmetika a geometrie.²⁰⁴

2.3.3 Zápisy v třídních knihách ve školním roce 1948/1949²⁰⁵

Školní rok 1948/1949 začal 14. září 1948 opožděným příjezdem studentů z Lužice, k zápisu studentů došlo o den později 15. září 1948. Změna politického kurzu v Československu po únorovém převratu v roce 1948 se v tomto školním roce výrazněji promítá i do života lužickosrbských studentů, jak dokládají zápisy v třídních knihách. Již 13. října 1948 studenti navštívili „Budovatelskou výstavu města Varnsdorfu“.

Smutnou událostí, která zasáhla do jejich studentského života, byla smrt lužickosrbského hudebního skladatele Bjarnata Krawce (1861 – 1948), který na konci druhé světové války při bombardování Drážďan přišel o veškerý svůj majetek a střechu nad hlavou. Jeho krutý osud ale nenechal chladným ředitele Měšťanské školy ve Varnsdorfu Karla Macků, který vlastním vozem po válce pro Krawce do Lužice dojel a přivezl ho do Varnsdorfu, kde mu poskytl zázemí ve svém domě. Studenti se pohřbu zúčastnili na městském hřbitově 30. listopadu 1948.²⁰⁶

Zúčastnili se i slavnostního zahájení tzv. první pětiletky 3. ledna 1949, výstavu československých výtvarných umělců navštívili 22. února 1949. Od 3. do 14. února se nevyučovalo pro nepřítomnost studentů. Přednášku rozhlasového reportéra Josefa Laufera o významu tělesné výchovy a sportu v Sovětském svazu si vypočetli 7. dubna 1949, dorost Českého červeného kříže pro ně 9. dubna 1949 uspořádal mírovou besídku.

Studenti také pomáhali při pracovních brigádách: na zalesňování hájenství Jedlová pracovali 27. dubna 1949, brambory na brigádě sázeli 20. května 1949 a v samém závěru školního roku, 28. června 1949, sbírali sběr.

²⁰⁴ Zpracováno podle dochovaných třídních knih ve fondu „Reálné gymnasium Staškovy lužickosrbské pobočky Varnsdorf“, SOkA Děčín, kart. K – 1, inv. č. 1 – 10 a MELICHAR, Jaroslav. *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*. Městské muzeum Varnsdorf, rukopis, 1990.

²⁰⁵ Zpracováno podle dochovaných třídních knih ve fondu „Reálné gymnasium Staškovy lužickosrbské pobočky Varnsdorf“, SOkA Děčín, kart. K – 1, inv. č. 1 – 10.

²⁰⁶ Jak vzpomíná Zdeňka Holečková, moje babička, lužickosrbsští studenti každý den vodili bělovlasého a téměř slepého starého pána na procházku okolo tzv. Mariánského ústavu. Oni sami se chovali velmi skromně a mile, oblečení v „černých ústavních oblecích“ byli snadno rozeznatelní od ostatních studentů. Prošli naproti knihkupectví, ve kterém pracovala a kde je velkou prosklenou výlohou obchodu každý den vídávala, a pak se pomalu vraceli zpět k domu, ve kterém hudební skladatel bydlel (rozhovor ze dne 17. 3. 2013).

Obrázek č. 25: Lužickosrbští studenti na pracovní brigádě v hájenství Jedlová (r. 1949)

Zdroj: MELICHAR, Jaroslav. *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*. Městské muzeum Varnsdorf, rukopis, 1990, nepaginováno.

Zúčastnili se také mnoha kulturních akcí: cirkusové představení cirkusu Kludský navštívili 4. května 1949, komorní koncert Libereckého tria, při kterém si vyslechli skladby Bedřicha Smetany, se konal 20. května 1949. Dále to byla především představení filmová. V průběhu celého školního roku 1948/1949 shlédli filmy: *Dobrodružství v sibiřském expresu*, *Jak se kalila ocel*, *Hrozná zbraň*, *Den vítězné země*, *Velký přelom*, *Buď připraven*, *Osvětim*, *Bylo jedno děvčátko*, *Ostrov pokladů*, *Syn pluku* a *Pouť za štěstím*.

Školním výletem byla pro studenty návštěva výstavy revolučních bojů v Praze ve dnech 15. až 17. června 1949. Po svém návratu z Prahy odevzdali 29. června 1949 učebnice, uklidili učebny a vykonali postupové zkoušky. Školní rok uzavřela školní oslava a vydání vysvědčení 30. června 1949.

2.3.4 Vzpomínky lužickosrbských studentů gymnázia ve Varnsdorfu

Zdroj: KOCH, Jurij. Cesta do světa - do Varnsdorfu. In *Mandava 2005: vlastivědné čtení z Varnsdorfu, Šluknovského výběžku a saského příhraničí*. Varnsdorf: Kruh přátel Muzea Varnsdorf, 2005, s. 87.

„Na fotografii jsou Hanka Handriková, Maria Kopfová, Jan Wornar, Pawoł Hejduška (přezdívaný Pafka) a já. Snímek vznikl v roce 1947 na cestě mezi lužickosrbskou kamenickou vesnicí Hórki, ze které všichni pocházíme, a o něco větší osadou Njeswačidlo, kde bylo nádraží – tedy spojení se světem. Vyfotil nás jeden spolucestující poblíž hrušně, jak si vzpomínám, muselo to být někdy po ránu. Ale roční období? Jan v krátkých kalhotách a podkolenkách, Pafko v zimním kabátě, obě dívky a já ustrojeni univerzálně pro každé počasí. Jsme na cestě do Varnsdorfu. Neznámá země Čechy je od lužickosrbské hrušky vzdálená pouhých 50 kilometrů, ale pro nás je to cesta do světa. Hvizd přijíždějící lokomotivy – Hanku přemůže stesk a zůstává doma, Marie svému stesku podlehně v internátě Mariánského ústavu o pár měsíců později. My chlapi prokážeme odvahu a zůstaneme – díky Bohu a všem, kteří pomohli [...]“²⁰⁷

Nejrozsáhleji zachytil své vzpomínky na poválečná léta gymnaziálních studií ve Varnsdorfu ve své knize *Sestup z hor snů*²⁰⁸ vydané v českém překladu v roce 1988 lužickosrbský spisovatel Jurij Koch²⁰⁹. Prostřednictvím trojice kamarádů tvořících nerozlučný Triglav slo-

²⁰⁷ KOCH, Jurij. Cesta do světa - do Varnsdorfu. In: *Mandava 2005: vlastivědné čtení z Varnsdorfu, Šluknovského výběžku a saského příhraničí*. Varnsdorf: Kruh přátel Muzea Varnsdorf, 2005, s. 87-88.

²⁰⁸ KOCH, Jurij. *Sestup z hor snů*. Praha: Vyšehrad, 1988.

²⁰⁹ Viz kapitola 3.2.

vanských bohů Svantovíta, Radegasta a Prova, kteří jsou v knize prezentováni jako Jan, Pafka a Warjak, vypráví jejich příběhy z varnsdorfských studií. První dva představují skutečného Jana Wornara²¹⁰ a Pawoła Hejdušku²¹¹. Za postavou Warjaka se skrývá samotný Jurij Koch.

*„Jednoho dne, když už se sklízely brambory, přišel k nám do vsi muž se zprávou, že dívky a chlapci, kteří chtějí dále, tedy výš, mohou studovat na české škole, několik let, blízko od domova, hned za kopcem, bez jakýchkoliv podmínek. Jenom se musí vykonat malá zkouška, srbský a německý diktát, přičemž je ten první těžší. Kdopak však dovedl psát diktáty v mateřském jazyce? Několik starších učitelů, farář, vlastivědný pracovník Kubaš, kterého už dřív vyhnali do ciziny. Ano, kdyby stačilo číst z modlitební knihy! Ne, to nestačí. Podmínkou jsou diktáty, trval muž na svém. Nový život vlasti je možno vybudovat jenom s gramotnými.“*²¹² Tak vzpomíná Jurij Koch a dále popisuje, jak on a Jan Wornar zkoušku udělali, zatímco Pawoła Hejdušku, který v diktátu neuspěl, dostala na gymnázium libra slani-ny podstrčená zkušební komisi jeho otcem.

Všichni tři se pak vydali do Varnsdorfu, aby zde studovali na lužickosrbském gymnázium. *„V žákovském domově gymnázia ve Varnsdorfu, malém textilním městečku, jsme dostali první českou večeři. Žádné pečené holuby a žádný šafránový koláč. Na stůl přišla řídká, tuze řídká polévka a zohýbané lžice a celá řada pokynů a zákazů. Uslyšeli jsme první česká slova a byli jsme roztrženi do primy, sekundy a tercie. Triglav byl hned první den v nové domovině rozdělen, roztržen. Tady platila jiná měřítka.“*²¹³ Začátky to nebyly pro nerozlučné kamarády lehké: *„Zatracené guminázium! nadával Jan.“*²¹⁴

První den školy začali „rozpustile klukovsky“: *„Gymnázium bylo mohutná kamenná budova s velkými okny, jejichž oblouky připomínaly kostel a poklady skryté za zdmi. Když jsme poprvé vstoupili do budovy, šel Pafka k leštěným žulovým sloupům dvorany, škrabal prstem o kámen a prohlásil, že je to materiál od nás, z domácího lomu, a to že je tutovka. Tady bude studovat jak divý. Jan vyzkoušel ozvěnu budovy. Ostře zahulákal. Ozvěna se vrátila ze*

²¹⁰ Viz kapitola 3.2.

²¹¹ Viz kapitola 3.2.

²¹² KOCH, Jurij. *Sestup z hor snů*. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 27 – 28.

²¹³ Tamtéž, s. 72.

²¹⁴ Tamtéž, s. 72.

*všech koutů a vylekala nás svým znásobením. Z kterýchsi dveří vykročil zasmušilý muž v černém obleku. Blížil se k nám s rukama v bok. Utekli jsme před ním po schodech nahoru a najednou jsme se ocitli ve třídě, v níž už začalo vyučování.*²¹⁵ I já si dodnes vybavuji, jak nás jako žáky základní školy lákaly o mnoho desítek let později mohutné klenby starých chodeb stejné budovy k vyzkoušení nádherné dunivé ozvěny a kolikrát jsme za toto „halekání“ dostali od učitelů se spolužáky vynadáno.

Jurij Koch popisuje na stránkách své knihy i další „všední“ zážitky studentského života. Např. jak každý týden dostali tubu zubní pasty, kterou z domova neznali a Jan Wornar ji jedl, protože byla sladká. Peněz na sladkosti totiž neměli nazbyt. Jak po nich místní pekař chtěl, aby mu propašovali peníze do Německa. Nakonec s nimi byli chyceni na varnsdorfském Hrádku²¹⁶ při pálení ohňů (peníze měl po kapsách Jurij Koch) a byli zadrženi na čtrnáct dní, než se učitelům podařilo přesvědčit příslušníky Sboru národní bezpečnosti, že jde jen o klukovinu a nikoliv politickou provokaci.

Marka Budarjowa (roz. Winarjec) zase uvádí²¹⁷, že o možnosti studovat v Česku se dozvěděla od svého strýce Jana Krawce. Přihlásila se a 10. prosince 1945 brzy ráno odjela na nákladním voze přes hranice do Varnsdorfu. Odtud pak přešla na lužickosrbské gymnázium do České Lípy, aby se s ostatními přestěhovala v lednu 1947 zpět do Varnsdorfu.

Bydleli zpočátku v tzv. červené vile, kde se o ně starala teta Symanková a pomáhala jí Elza Pawlec. Vzpomíná i na školníka, kterému říkali Tecla. Byl velmi přísný a dbal na pořádek. Ve třídě např. chodili ve cvičkách, boty museli mít přede dveřmi. Po hlavních prázdninách v roce 1947 se děvčata přestěhovala do Mariánského ústavu, kde se o ně staraly řádové sestry Boromejky. Ty musely z Varnsdorfu v roce 1948 odejít a děvčata se přesunula opět do tzv. červené vily. Vybavuje si, jak ještě v jídelně Mariánského ústavu byl vyměněn obraz prezidenta Beneše za Gottwaldův, a česká děvčata se do něj trefovala bramborami s tvarohem, které byly ten den k obědu, a nadávala. Jinak byl ubytovací řád Mariánského ústavu velmi přísný: „*Ráno v 6:30 nás přišla sestra Edita vzbudit se slovy „ve jménu Otce a Syna a Ducha*

²¹⁵ KOCH, Jurij. *Sestup z hor snů*. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 75.

²¹⁶ Varnsdorfský vrch Hrádek (německy Burgsberg) leží přímo na hranici s Německem. V současné době je na něm znovu opravena a zpřístupněna romantická rozhledna.

²¹⁷ BUDARJOWA, Marka. Karel Macků - wulki organizator a spěchowar serbskeho šulstwa we Warnoćicach. *Rozhlad*, 1997, 47(12), s. 446 – 450. Viz též BUDARJOWA, Marka. Poválečná léta na školách v Čechách. *Česko-lužický věstník*, 2005, 15(9), s. 60 – 61.

Svatého“. Další slova byla: „*Děvčata, vstávat a honem do umývárny!*“ pod jejím dohledem jsme se myly ve studené vodě, občas nám prohlédla vlasy, jestli se nám v nich snad neuhnízdi-ly vši. Potom rychle zpět do ložnice, všechno dát do pořádku – až do večera ložnice zůstala zamčená [...]“²¹⁸

Také jeden z hrdinů knihy *Sestup z hor snů* Jan Wornar vzpomíná, konkrétně na první večeři v jídelně internátu v Erbenově ulici ve Varnsdorfu: „*Z široké strany jídelny naproti oknům se na nás díval Kristus. Na obrazu od Tiziana pozval apoštoly na svou poslední večeři. Pro nás to ale byla první večeře našeho dvouletého pobytu v pohostinném Varnsdorfu. Polévka byla tak dobrá, že mám její chuť dodneška na jazyku. Byla typicky česká, v níž se topily osmažené kousky housek. Potom jsme měli nastoupit podruhé a dojít si pro knedlíky s vepřovou pečínkou a kyselým zelím. Jedli jsme něco takového poprvé [...] Bylo to panské jídlo[...]*“²¹⁹

O sportovních aktivitách lužickosrbských studentů ve Varnsdorfu píše Mikławš Krawc.²²⁰ Chlapci nejraději hráli fotbal před vchodem do staré školy nebo na plácku za stodolou. Větší studenti měli dokonce své fotbalové družstvo stejně jako Lužičtí Srbové pracující ve varnsdorfských továrnách a několikrát se utkali, o čemž referoval lužickosrbský deník *Nowa doba*.²²¹

Chodili také cvičit do varnsdorfského Sokola a účastnili se všesokolského sletu v Praze v červnu 1948. Na strahovském stadionu cvičilo více studentů rozdělených do několika věkových skupin. Mikławš Krawc uvádí však pouze následujících jedenáct jmen: Jan Brězan-Worklečanski, Helmut Faska, Jurij Jakubaš, Jurij Just, Ludwig Kola, Jurij Kokla, Beno Korjeńk, Jurij Kubica, Horst Šewc, Jakub Wjaclawk a Jan Wornar.

²¹⁸ HRABAL, Milan. *Varnsdorf - české okno do Lužice: nástin česko-lužickosrbské vzájemnosti*. Varnsdorf: Městská knihovna Varnsdorf, 2011, s. 21.

²¹⁹ Tamtéž, s. 21.

²²⁰ KRAWC, Mikławš. Sport v českém Varnsdorfu a Lužičtí Srbové. In *Almanach ke 140. výročí povýšení Varnsdorfu na město*. Varnsdorf: Město Varnsdorf, 2008, s. 129-130.

²²¹ *Nowa doba* o jejich utkáních psala 8. 12. 1947, kdy pracující porazili studenty 11:0, v únoru 1948 skončilo utkání 3:3 (za studenty skórovali Jurij Wróbl – dal dva góly - a Jurij Jakubaš) a nakonec 19. 6. 1948 vyhráli studenti 5:1.

Ve Varnsdorfu dále fungovala asi stočlenná skupina Domowiny, založená 22. 1. 1947 v hotelu Stalingrad za účasti hudebního skladatele Bjarnata Krawce, jejímž prvním předsedou byl zvolen učitel Bjarnat Rachel²²² a lužickosrbský pěvecký sbor i taneční soubor. Uvádí počet více než 150 studentů. Nejednalo se pouze o studenty lužickosrbského gymnázia, ale i jiných škol a kurzů otevřených ve Varnsdorfu pro Lužické Srby.²²³

Jurij Pěčka zase ve svém článku²²⁴ ze sborníku *Bezděz* chválí varnsdorfské lužickosrbské studenty za jejich propagační zájezd do Dolní Lužice o letních prázdninách v roce 1947, který uspořádali, aby „*i tam probouzeli dřímající srbství, které je tam mnohem slabší a zakřiknutější než v Lužici Horní, a to pro naprostý nedostatek inteligence a osvědčených pracovníků.*“²²⁵ Píše také o kontaktech se Svazem české mládeže a jugoslávskou mládeží ve Varnsdorfu. Všichni dohromady uspořádali slovanský večer – Češi, Jugoslávci i Lužičtí Srbové – a zpívali národní písně a předvedli národní tance svých národů.

O kapele Student a vydávání časopisu „Naš puć (Wěstnik serbskeje młodžiny we Warnoćicach)“ – česky „Naše cesta (Věstník srbské mládeže ve Varnsdorfu)“, který vycházel od listopadu 1947 do dubna 1949, posléze i s přílohou „Pioněr“ (česky „Pionýr“), píše Jan Bart.²²⁶

²²² HRABAL, Milan. *Varnsdorf - české okno do Lužice: nástin česko-lužickosrbské vzájemnosti*. Varnsdorf: Městská knihovna Varnsdorf, 2011, s. 21.

²²³ Viz kapitola 2.1.

²²⁴ PĚČKA, Jurij. Lužickosrbské studenstvo po druhé světové válce. *Bezděz*, 1948, **10**(4-5), s. 154 – 155.

²²⁵ Tamtéž, s. 154.

²²⁶ BART, Jan. Před 50 lety - započatky serbskeho šulstwa w sewjernih Čechach. *Rozhlad*, 1996, **46**(4), s. 133 – 137.

Obrázek č. 26: Titulní strana studentského časopisu Naš puć (r. 1948)

Zdroj: HRABAL, Milan. *Warnoćicy - česke wokno do Lužicy : zarys česko-serbskeje wzajomnosće*. Varnsdorf: Městská knihovna, 2011, s. 15.

Vzpomíná na učitele Krječmařa, Wowčerka, Jakubaše a Rachela, kteří je učili jejich mateřštinu, i na Jenče a Šlecu vyučující dějepis. Pamatuje si Kollárovu myšlenku slovanské vzájemnosti z básně Slávy dcera, o které mluvila v hodinách českého jazyka Miroslava Řehořová. Jurij Wuješ je učil fyziku i chemii a napsal písničku Hdyž slńco jasnje na njebu so bŷŷci (česky „Když slunce jasně na nebi svítí“), která se dodnes v Lužici zpívá. A František Soška, který je učil přírodopis, byl také velký hudebník a naučil je moravské lidové písně.²²⁷

Jan Bart ve svých vzpomínkách také uvádí²²⁸: „Swobodny čas bŷ zwjetša zmysłapŷnje wupjelnyjny. Hrajachmy dŷiwadlo, spŷwachmy w chorje, pŷstowachmy ludowe nałŷŷki kaŷ mejestajenje a – mjetanje, kopachmy bul, chodŷachmy na Sokolske zwuĉowanja, sadŷachmy zhromadnje w lŷsnych brigadach ŷtomiki, chodŷachmy w mjeńŷich skupinach teŷ do twornjow na dŷŷlo, zo bychmy sej krńu za tajnu cigaretku abo teŷ nowu wobreuĉ za koleso doma w prŷŷdninach prŷzashuŷili – a skŷnĉnje njebych chcyl zabyĉ njedŷelske wuchodŷowanje w ŷejnborskim lŷsu, hdŷeŷ ŷĉotryŷkuliŷ mlody porik zboŷo prŷnjeje lubosĉe namaka.“²²⁹

²²⁷ Manŷelŷ Soŷkovi vzpomínajŷ, jak studenti s oblibou zpŷvali pŷeŷ „Boleraz, Boleraz“. SOŷKOVÁ, Miroslava. *Poznámky k historii luŷickoserbského gymnázia ve Varnsdorfu*. SOKA Liberec, sign. 2157, s. 3.

²²⁸ BART, Jan. Před 50 lŷtami - zapoĉatk serbskeho ŷulstwa w sewjernih Ćechach. *Rozhlad*, 1996, **46**(4), s. 134.

²²⁹ „Volný čas byl povŷŷinou vyplnŷný smysłuplnŷ. Hráli jsme divadlo, zpŷvali ve sboru, udržovali jsme lidové zvyky jako stavŷní máje a pomlázku, hráli jsme kopanou, chodili jsme na sokolská cviĉení, sázeli jsme na lesních brigádách stromeĉky, v menŷích skupinkách jsme teŷ chodili do továren na práci, abychom si vydŷlali na tajnou cigaretu nebo novou pneumatiku na kolo doma o prázdninách – a nerad bych zapomněl na nedŷlní vycházky do ŷenbornského lesa, kde si nejeden ŷťastný mladý pár poprvŷ vyznal lásku.“ (přel. Vladimíra Juricová) Viz BART, Jan. Před 50 lŷtami - zapoĉatk serbskeho ŷulstwa w sewjernih Ćechach. *Rozhlad*, 1996, **46**(4), s. 134.

Lužickosrbští studenti skutečně ve Varnsdorfu zažívali krásná studentská léta a jak píše Měrcín Völkel: „[...] stal se příhraniční Varnsdorf příkladem velkomyslné slovanské kulturní vzájemnosti a humanistické solidarity národů v praxi.“²³⁰

2.4 Staškovy lužickosrbské pobočky gymnasia v Liberci

2.4.1 Základní historické údaje

Lužickosrbští studenti se v červnu 1949 rozloučili ve Varnsdorfu se svými učiteli a obyvateli města s tím, že se zřejmě do Československa na studie již nevrátí. Ve Varnsdorfu však zůstali někteří učitelé, protože počátkem července 1949 obdrželi pokyn z Krajského národního výboru v Liberci, aby počkali na další opatření týkající se lužickosrbských studentů a jejich gymnázia. Pobyt učitelů ve Varnsdorfu nebyl jednoduchý, protože správa lužickosrbských internátů, kde někteří bydleli celé roky se svými studenty, byla zrušena, a tak neměli kde bydlet. S obtížemi si také zajišťovali stravování.

V srpnu 1949 dostali telefonickou zprávu, že ředitelství libereckého gymnázia posílá do Varnsdorfu nákladní auto, na kterém mají být z města odvezeny všechny úřední věci lužickosrbského gymnázia. Učitelé tedy vše odvezli a provizorně se ubytovali v podkroví Gymnázia F. X. Šaldy v Liberci. Aby pobírali alespoň nějaký plat, byli dočasně zaměstnání výpomocnými pracemi na KNV v Liberci. Až v září pak mohli dojet pro své studenty do Děčína, kam vlakem přijel pouhý zbytek Lužických Srbů, kterým bylo povoleno vrátit se do ČSR.²³¹

Z Lužice se do Liberce vrátili pouze žáci dvou tříd a to 2. c (sexta), podle dochovaných přihlašovacích listů do internátů v počtu 14 a 3. d (septima), kde zůstalo pouze 7 žáků.²³² Tyto třídy byly přiřazeny ke Gymnáziu F. X. Šaldy v Liberci²³³ na Hálkově ulici

²³⁰ VÖLKEĽ, Měrcín. Stále jsme vděční za dávná léta. In *90 let školy: (1907-1997)*. Varnsdorf: Městský úřad, 1997, nepaginováno.

²³¹ SOŠKOVÁ, Miroslava. *Poznámky k historii lužickosrbského gymnázia ve Varnsdorfu*. SOkA Liberec, sign. 2157, s. 2 – 3.

²³² Viz seznamy tříd v příloze č. 16 a 17.

²³³ Gymnázium F. X. Šaldy v Liberci je nejstarší české liberecké gymnázium. Bylo založeno 19. září 1919, po libereckém rodákovi a literárním kritikovi Františku Xaveru Šaldovi bylo pojmenováno 10. srpna 1946. V době, kdy na jeho pobočkách studovali lužickosrbští studenti (1949/1950), bylo umístěno v č. p. 6 v Hálkově ulici. Dnes je v této budově sídlo děkanátu Fakulty strojní Technické univerzity v Liberci.

č. p. 6 jako „Staškovy lužickosrbské pobočky gymnasia v Liberci“.²³⁴ Od 1. února 1949 byly lužickosrbské pobočky udržovány KNV v Liberci.²³⁵

Obrázek č. 27: Budova gymnázia na Hálkově ulici č. p. 6 (současná podoba)

Zdroj: Soukromý archiv autorky

Lužickosrbští studenti bydleli v Státních žakovských internátech v Liberci²³⁶, konkrétně v Ústředním domově mládeže v Sokolské ulici č. p. 13²³⁷. Lužickosrbské studentky se přihlásily do internátu Oblastních domovů mládeže jednotné péče o mládež v Liberci a byly ubytovány v Oblastním domově mládeže v Jestřábí ulici č. p. 6.²³⁸

²³⁴ MELICHAR, Jaroslav. *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*. Městské muzeum Varnsdorf, rukopis, 1990, s. 5.

²³⁵ SOŠKOVÁ, Miroslava. *Poznámky k historii lužickosrbského gymnázia ve Varnsdorfu*. SOKA Liberec, sign. 2157, s. 1.

²³⁶ Viz úřední razítko na přihlašovacím listě Rudiho Tilicha, příloha č. 32.

²³⁷ V současné době je zde umístěn Týdenní stacionář Jedličkova ústavu v Liberci.

²³⁸ Přihlašovací listy žáků, fond „Reálné gymnasium Staškovy lužickosrbské pobočky Varnsdorf“, SOKA Děčín, kart. K – 1, inv. č. 14.

Obrázek č. 28: Budova internátu na Sokolské ulici č. p. 13 (současná podoba)

Zdroj: Soukromý archiv autorky

Obrázek č. 29: Budova internátu na Jestřábí ulici č. p. 6 (současná podoba)

Zdroj: Soukromý archiv autorky

Z Liberce pak odešli na konci školního roku 1949/1950. Tento školní rok byl tedy jejich posledním na studiích v ČSR, gymnázium bylo zrušeno. „[...] po zřízení NDR, na němž sovětská moc usilovně pracovala, došlo k zákazu lužickosrbského školství na našem území

a studentům nařízen návrat do NDR.²³⁹ Někteří studenti²⁴⁰ maturovali v následujících letech na nově založeném Srbském gymnáziu v Budyšině.²⁴¹

V Liberci byli lužickosrbští studenti jen jediný školní rok, ale i zde hluboce zapůsobili na své učitele a české spolužáky, jak vzpomíná dr. František Vydra²⁴²: „*Našel jsem tehdy mezi nimi několik věrných přátel na celý život.*“²⁴³

Konec existence lužickosrbských gymnázií, která byla umístěna postupně ve Varnsdorfu, České Lípě a v Liberci, souvisí se změnou politického režimu v ČSR po únorovém převratu v roce 1948. Zanikla Ústřední matice školská, která se nejvíce zasloužila o jejich vznik. Došlo k rozdělení Německa a vzniku Německé demokratické republiky v zóně politického vlivu komunistického Sovětského svazu, s nímž úzce souvisela přítomnost tzv. sovětských okupačních orgánů v Lužici a s ní spojené problémy s vydáváním povolení k pobytu pro lužickosrbské studenty v ČSR. A v neposlední řadě je zde také souvislost s postupnou poválečnou konsolidací poměrů ve válkou poničené Lužici, jež umožnila nakonec vznik lužickosrbských gymnázií v Budyšině a Chotěbuzi.

2.4.2 Složení profesorského sboru a vyučovací předměty

Ve školním roce 1949/1950 byl ředitelem lužickosrbských poboček Václav Pavlík, který byl zároveň ředitelem libereckého gymnázia, k němuž byly pobočky přiřazeny. Dosa-

²³⁹ MALOTÍN, Bohumil. *Co se děje v Lužici?!* [online]. 2000 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/2000/05.htm>>.

²⁴⁰ Viz přílohy č. 5 – 17.

²⁴¹ Gymnázium s lužickosrbským vyučovacím jazykem bylo založeno 1. září 1947 v Budyšině jako „Serbska wyša šula“ (Lužickosrbská střední škola). Jejím založení předcházela pracná obnova budovy a internátu na troskách bývalého katolického semináře v Listově ulici v Budyšině. V létě roku 1951 zde první žáci složili maturitní zkoušku v lužickosrbském jazyce.

²⁴² František Vydra se narodil v r. 1933 v Bránově na Rakovnicku. S lužickou srbštinou a lužickosrbskými studenty se seznámil ve školním roce 1949/1950 na Gymnáziu F. X. Šaldy v Liberci, kde posléze i maturoval. Celý život pracoval jako učitel a stal se velkým znalcem i propagátorem Lužických Srbů u nás, mj. ovládá aktivně hornolužickou srbštinu, pořádal besedy a výstavy s lužickosrbskou tematikou, zájezdy do Horní i Dolní Lužice. Je autorem publikací *Tonoucí ostrovy* (1999), *Lužice – Má láska* (2006) i *Česko – hornolužického a hornolužicko – českého slovníku* (2005). Pravidelně přispívá do lužickosrbských novin i časopisů. Žije v Chrastavě, kde vedl dlouhá léta městské muzeum a informační centrum. V roce 2013 obdržel nejvyšší krajské vyznamenání „Pocta hejtmana Libereckého kraje“.

²⁴³ VYDRA, František. *Lužice - má láska: vzpomínky - úvahy - fakta*. Chrastava: [s.n.], 2006, s. 2.

vadní zástupkyně Miroslava Sošková (roz. Řehořová)²⁴⁴ byla přeložena na Střední zdravotnickou školu v Liberci a to nařízením libereckého KNV, v lužickosrbských pobočkách učila český jazyk. Podobně „postiženi“ byli i další učitelé. František Soška byl přeložen jako učitel fyziky na Státní kurz pro přípravu pracujících na vysoké školy v Liberci a v pobočkách mu bylo dovoleno vyučovat pouze matematiku. Jaroslav Koreš ale musel odejít na gymnázium do Říčan u Prahy.²⁴⁵

V lužickosrbských pobočkách byl tedy profesorský sbor, kromě manželů Soškových, tvořen ve školním roce 1949/1950 těmito pedagogy²⁴⁶: Václav Balmík (latina), Hedvika Bezpalcová (ruština), Libuše Bílková (dějepis, filosofická propedeutika), Marie Doležalová (chemie, tělesná výchova), Marie Fléglová (ruština, občanská výchova), Josef Hokr (tělesná výchova), J. Hurálek (angličtina), Eduard Choc (biologie, geologie a mineralogie), Vlastimila Ježková (zeměpis), Antonín Kejzlar (matematika), Eduard Kolka (latina), Pavel Krejčí (hudební výchova), Jaromír Pinkas (němčina), Zdeňka Šneidarová (angličtina, němčina), František Václavík (výtvarná výchova) a Jaroslav Zima (dějepis).²⁴⁷

Obrázek č. 30: Manželé Miroslava a František Soškovi na setkání s lužickosrbskými studenty v Liberci (r. 1986)

Zdroj: MELICHAR, Jaroslav. *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*. Městské muzeum Varnsdorf, rukopis, 1990, nepaginováno.

²⁴⁴ Učitelé Miroslava Řehořová a František Soška se během svého působení na lužickosrbském gymnáziu stali manželi.

²⁴⁵ SOŠKOVÁ, Miroslava. *Poznámky k historii lužickosrbského gymnasia ve Varnsdorfu*. SOKA Liberec, sign. 2157, s. 3.

²⁴⁶ V závorce za jménem jsou uvedeny předměty, kterým v lužickosrbských třídách II. c a III. d vyučovali.

²⁴⁷ Zpracováno podle MELICHAR, Jaroslav. *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*. Městské muzeum Varnsdorf, rukopis, 1990, nepaginováno.

2.4.3 Vzpomínky lužickosrbských studentů gymnázia v Liberci

Marka Budarjowa (roz. Winarjec) vzpomíná²⁴⁸, že z Varnsdorfu odjížděli studenti v červenci 1949 domů do Lužice na propustku. Jeli vlakem přes Děčín a Drážďany do Budyšína. Když po hlavních prázdninách (asi v polovině září 1949) mohli jet znovu na propustku do ČSR, vraceli se zpět stejnou cestou.

V Liberci dostali malé stipendium a každá dívka oblek nebo kabát ušitý u krejčího. Po vyučování chodili studenti gymnázia na dvě hodiny pracovat do libereckých textilních továren, aby si vydělali nějaké peníze. Volný čas trávili většinou návštěvami kina nebo divadla. Chodili také na procházky na Ještěd. I Marka Budarjowa si stejně jako před ní Hanka Fascyna²⁴⁹ i po letech vybavuje, že se všemi v internátu i na gymnáziu vycházela ona i ostatní Lužičtí Srbové velmi dobře.

V červenci 1950 pak se svými spolužáky odjela z Liberce do Lužice, kde maturovala na Srbském gymnáziu v Budyšině v roce 1951.²⁵⁰

²⁴⁸ BUDARJOWA, Marka. Poválečná léta na školách v Čechách. *Česko-lužický věstník*, 2005, **15**(9), s. 60 – 61.

²⁴⁹ Viz kapitola 2.2.5

²⁵⁰ Viz příloha č. 7.

3. Česká pomoc lužickosrbskému školství po druhé světové válce

3.1 Význam české pomoci lužickosrbskému školství

Lužice nebyla ani po druhé světové válce připojena k Československu, Lužičtí Srbové zůstali na území v roce 1949 vzniklé Německé demokratické republiky. Ve válkou zničené Lužici nebylo možné založit ryze srbské školy, ale mnozí Lužičtí Srbové i jejich čeští přátelé a podporovatelé si uvědomovali, že je nutné, aby byly co nejdříve zřízeny lužickosrbské školy, neboť bez nich by Lužičtí Srbové jako národ zahynuli.²⁵¹

Díky obětavosti Ústřední matice školské, Společnosti přátel Lužice a jmenovitě především Františka Staška, Josefa Maštálka a Karla Macků byly zřízeny pro Lužické Srby na území ČSR školy a kurzy, které měly umožnit Lužickým Srbům jako národu překonat svízelné poválečné období. Válkou a německými nacisty zpřetrhaná nit vývoje lužickosrbského školství byla navázána v Československu a Lužičtí Srbové tak získali čas potřebný pro vytvoření skutečně vlastních škol na území Německa.

Nakolik byla pro ně tato pomoc z české strany významná, si uvědomíme po přečtení následujících řádků: „*Mnozí z těchto mladých Srbů se stali nositeli vzkvétajícího srbského školství a umění, srbské vědy, kultury, také byli povoláni na důležitá místa církevního života v srbském kraji.*“²⁵² I lužickosrbský spisovatel Jurij Koch píše, že: „*Generace těchto lidí pozvedla etnicko-kulturní život malého národa na profesionální úroveň, na které bylo možné založit instituce. Odkud bychom brali redaktory do novin a časopisů, učitele do škol, divadelníky na jeviště? Troufám si tvrdit: budování poválečného lužickosrbského školství se dvěma gymnázii (dodnes udrženy v základní struktuře) by bez varnsdorfských předchůdců nebylo možné.*“²⁵³

Po přijetí tzv. Zákona o zachování lužickosrbské národnosti dne 23. března 1948 se začalo v NDR postupně vytvářet zázemí pro obnovu válkou zničeného lužickosrbského národa a jeho školských a kulturních institucí. Ale prvenství v pomoci zůstane již navždy severo-

²⁵¹ MAŠTÁLKO, Josef. *Lužičtí Srbové*. Česká Lípa: J. Kunstner, 1946, s. 28.

²⁵² VÖLKE, Měrcin. Stále jsme vděční za dávná léta. In *90 let školy: (1907-1997)*. Varnsdorf: Městský úřad, 1997, nepaginováno.

²⁵³ KOCH, Jurij. Cesta do světa - do Varnsdorfu. In *Mandava 2005: vlastivědné čtení z Varnsdorfu, Šluknovského výběžku a saského příhraničí*. Varnsdorf: Kruh přátel Muzea Varnsdorf, 2005, s. 87-88.

českým městům – České Lípě, Varnsdorfu a Liberci. „*Srbská inteligence, vyšlá nyní ze srbských škol v Čechách, vrhne se jistě se vši energií do práce, aby vrátila národu ty statisíce Srbů, o které je připravilo otroctví.*“²⁵⁴

To my jsme umožnili tomuto malému slovanskému národu vychovat desítky osobností v oblasti kulturní, politické i vědecké, jak dokazují medailonky některých z nich.²⁵⁵ A není bez zajímavosti, že ministerským předsedou saské vlády je od roku 2008 Stanislaw Tilich, syn bývalého studenta lužickosrbského gymnázia Rudiho Tilicha, který se ke svému lužickosrbskému původu veřejně a hrdě hlásí. I to je důkazem, že Lužičtí Srbové v dnešním Německu stále žijí. A tak se naplňují slova Jurije Pěčky uveřejněná ve sborníku Bezděz o tehdejších lužickosrbských gymnaziálních studentech: „*Pamětlivi slov Masarykových, že student pracuje nejlépe pro národ, připravuje-li se svědomitě na své budoucí povolání, lužickosrbští studenti se touto buditelskou prací připravují na důležité postavení, které snad brzy budou muset zaujmout v národním životě.*“²⁵⁶

3.2 Další osudy lužickosrbských studentů

Motto: „*Zvedněme oči k nebi, dejme se do práce; je třeba více víry v sebe a nezhyne. Přežili jsme časy, kdy se zdálo, že srbské srdce již nebije. Hleďte, naše srbská lípa ještě není do samého kořene prohnílá, ještě je v ní život, ještě vypouští nové větve; takový národ ještě není určen smrti, ale hlásí se k životu.*“

Jurij Wingeř (1872 – 1918)²⁵⁷

Medailonky bývalých studentů lužickosrbského gymnázia v ČSR uvádíme jako potvrzení slov předchozí kapitoly. Jsou mezi nimi novináři, spisovatelé, kulturní a vědečtí pracovníci, učitelé i církevní hodnostáři. Všichni studovali na lužickosrbských gymnáziích v České Lípě, Varnsdorfu nebo Liberci a většina pak maturovala na Srbském gymnáziu v Budyšině (Serbska wyša šula w Budyšinje). Byli a jsou nositeli lužickosrbské národní kultury a tradice, symbolem přežití svého národa do dnešní doby.

²⁵⁴ MAŠTÁLKO, Josef. Práva Lužických Srbů uznána zákonem. Bezděz, 1948, 10(4-5), s. 150.

²⁵⁵ Viz kapitola 3.2.

²⁵⁶ PĚČKA, Jurij. Lužickosrbské studenstvo po druhé světové válce. Bezděz, 1948, 10(4-5), s. 155.

²⁵⁷ DAVID, Josef. *Lužičtí Srbové*. Praha: Společnost přátel Lužice, 1946, s. 18 -19.

Ben Budar (1928 – 2011)²⁵⁸

Zdroj: http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/Bildmaterial/Budar_Ben6.gif

Narodil se jako syn rolníka. V letech 1951 – 1954 vystudoval žurnalistiku na univerzitě v Lipsku. Stal se spisovatelem, překladatelem a dlouholetým spolupracovníkem Lidového nakladatelství Domowina. Také pracoval jako novinář a rozhlasový redaktor. Od roku 1981 byl redaktorem časopisů Rozhled a Nowa doba. Mezi jeho známé knihy patří *Rebel Jan Čuška* (1955) a *Já, kocour Stani* (1988). Zemřel v Chrósćicach.

Helmut Faska (1932 – dosud)²⁵⁹

Studoval slavistiku, byl mnohaletým ředitelem etnografického ústavu v Budyšině.²⁶⁰ Píše knihy a překládá, je mj. spoluautorem publikace z roku 2003 *Die Sorben in der Lausitz* (Srbové v Lužici). Žije v Komorowě u Rakec.

²⁵⁸ Zpracováno podle Literarny projekt 2007 - Serbski gymnazij Budyšin. Ben Budar. [online]. 2007 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/Autoren/ben_budar.html> a Wikipedija Swobodna encyklopedija – Ben Budar [online]. 2013 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://hsb.wikipedia.org/wiki/Ben_Budar>.

²⁵⁹ Zpracováno podle Domowina – Verlag Bautzen. Helmut Faßke. [online]. 2014 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://www.domowina-verlag.de/de/autoren/41-fasske-helmut>>.

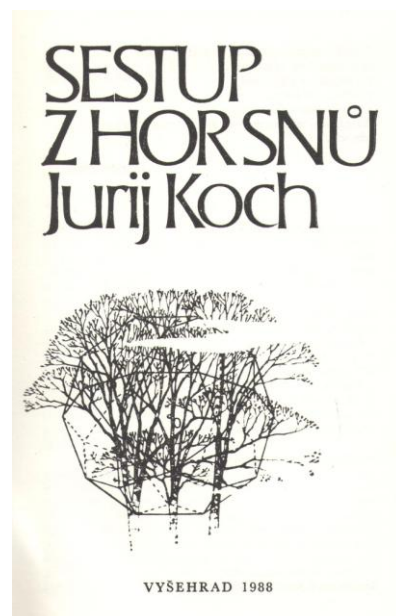
²⁶⁰ VYDRA, František. *Poválečné osudy Lužických Srbů. Kalmanach*, 2005, **2005-2006**, s. 115.

Jurij Koch (1936 – dosud)²⁶¹

Zdroj: <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/Bildmaterial/JurijKoch.jpg>

Narodil se do rodiny dělníka v kamenolomu, jak píše ve svém životopise: „*Můj otec dobýval nejtvrďší žulu v Evropě.*“ Přišel o něj nešťastnou náhodou ve svých devíti letech. Maturoval na Dolnosrbském gymnáziu v Chotěbuzi a studoval žurnalistiku na univerzitě v Lipsku, dálkově pak i divadelní vědu. Od roku 1976 je spisovatelem na volné noze, píše lužickosrbsky i německy. Kromě mnoha jiných je autorem knihy *Nawrót sonow* z roku 1983 (česky pod názvem *Sestup z hor snů*, 1988), ve které jsou zachyceny jeho vzpomínky na gymnaziální studia v ČSR. Žije v Chotěbuzi.

262

²⁶¹ Zpracováno podle Wissenswertes über Jurij Koch. [online]. 2014 [cit. 16.3. 2014]. Dostupné na <<http://www.jurij-koch.de/>>, Literarny projekt 2007 - Serbski gymnazij Budyšin. Jurij Koch. [online]. 2007 [cit. 16.3. 2014]. Dostupné na <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/jurij_koch.html> a Evropané – Jurij Koch. [online]. 1996 – 2014 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/1026666614-evropane/20236219688-jurij-koch/>>.

²⁶² Titulní strana románu Jurije Kocha *Sestup z hor snů*.

Jurij Krawža (1934 – 1995)²⁶³

Studoval biologii a chemii. Stal se učitelem, posléze lektorem nakladatelství a nakonec spisovatelem z povolání. Jeho nejznámějším dílem je novela z roku 1993 Čertowa kowarnja (Čertova Kovárna).²⁶⁴ Zemřel v Budyšině.

Zdroj: http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/Bildmaterial/Krawza_Jurij.jpg

Gerat Libš (1935 – 2012)²⁶⁵

Syn zedníka vystudoval slavistiku na univerzitě v Lipsku, později i žurnalistiku. Byl lektorem Lidového nakladatelství Domowina a redaktorem časopisu Nowa doba. Přispíval dlouhá léta i do dětského časopisu Płomjo. Zemřel v Pančicích – Kukowě.

Zdroj: <http://nebelschuetz.de/typo3temp/pics/6e1cff9ab1.jpg>

²⁶³ Zpracováno podle Literarny projekt 2007 - Serbski gymnazij Budyšin. Jurij Krawža. [online]. 2007 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/jurij_krawza.html> a Domowina – Verlag Bautzen. Jurij Krawža. [online]. 2014 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://www.domowina-verlag.de/hs/awtorojo/111-krawza-jurij>>.

²⁶⁴ ČERMÁK, Radek a MAIELLO, Giuseppe. *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů*. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií, 2011, str. 155.

²⁶⁵ Zpracováno podle *Basnik Gerat Libš njebohi*. [online]. 2012 [cit. 16.3. 2014]. Dostupné na <<http://nebelschuetz.de/index.php?id=2439>> a Literarny projekt 2007 - Serbski gymnazij Budyšin. Gerat Libš. [online]. 2007 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/Autoren/gerat_libs.html>.

Kata Malinkowa (roz. Cyžec) (1931 – 1998)²⁶⁶

Narodila se v učitelské rodině a sama se po gymnaziálních studiích stala učitelkou. Věnovala se ale také překladům knih z několika slovanských jazyků a z němčiny. Z češtiny přeložila mj. Němou barikádu od Jana Drdy. Stala se vědeckou pracovnící v oboru jazykovědné sorabistiky. Pracovala i v redakci časopisu Nowa doba.

Marja Mlynkowa (roz. Brězanec) (1934 – 1971)²⁶⁷

Dcera učitele studovala germanistiku a pedagogiku na univerzitě v Lipsku. Od roku 1959 byla spisovatelkou a literární kritičkou. Její román z roku 1967 Dny w dalinje (Dny v dálce) je nejlepším lužickosrbským románem své doby.²⁶⁸ Do jejího života zasáhla těžká nemoc a následně sebevražda manžela. Zemřela v Budyšině.

Zdroj: http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/Bildmaterial/Mlynkowa_Marja.jpg

Zygmunt Musiat (1930 – dosud)²⁶⁹

Vystudoval slavistiku a etnografii. Byl vědeckým pracovníkem v oboru etnografie, také spisovatelem a překladatelem. Napsal např. publikaci Die katholische Kirche und die Sorben 1919 – 1990 (Katolická církev a Srbové 1919 – 1990), vydanou v roce 2000. Byl činný i v Matici lužickosrbské. V roce 1984 odešel do církevních služeb. Žije v Budyšině.

²⁶⁶ Zpracováno podle Kata Malinkowa [online]. 1998 [cit. 16.3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1998/11.htm>>.

²⁶⁷ Zpracováno podle Literarny projekt 2007 - Serbski gymnazij Budyšin. Marja Mlynkowa. [online]. 2007 [cit. 16.3. 2014]. Dostupné na <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/marja_mlynkowa.html>.

²⁶⁸ ČERMÁK, Radek a MAIELLO, Giuseppe. *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů*. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií, 2011, s. 157.

²⁶⁹ Zpracováno podle Domowina – Verlag Bautzen. Siegmund Musiat. [online]. 2014 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://www.domowina-verlag.de/hs/awtorojo/24-musiat-siegmund>> a PhDr. Sigmund Musiat, DrSc., sedmdesátiletý. [online]. 2000 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/2000/05.htm>>.

Beno Šolta (1928 – 1986)²⁷⁰

Byl synem obchodníka a živnostníka. Maturitu složil na českém gymnáziu v České Lípě, kde zůstal po odchodu ostatních lužickosrbských studentů do Varnsdorfu s Jurijem Wroblem a Jurijem Pěčkou. Nějaký čas pracoval po maturitě jako úředník, v letech 1952 až 1955 vystudoval žurnalistiku na univerzitě v Lipsku. Byl spisovatelem, novinářem a také dramaturgem Srbského národního divadla. Zemřel v Budyšině.

Zdroj: <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/Bildmaterial/BenoScholze1.jpg>

Měrcín Völkel (1934 – 2007)²⁷¹

Vystudoval v Lipsku žurnalistiku a sorabistiku, většinu svého života působil jako vědecký pracovník v Srbském institutu v Budyšině. Byl také předsedou Matice lužickosrbské. Zemřel ve Wojerecích.

Pawoł Völkel (1931 – 1997)²⁷²

Po studiích slavistiky se stal vedoucím lektorem Lidového nakladatelství Domowina a funkcionářem Domowiny.²⁷³ Vytvořil Hornosrbsko – ruský slovník, Hornosrbsko – německý slovník a Pravopisný slovník hornosrbštiny. Zemřel v Budyšině.

Zdroj: http://www.domowina-verlag.de/img/_backend/_2/392_awtor-maly.jpg

²⁷⁰ Zpracováno podle Literarny projekt 2007 - Serbski gymnazij Budyšin. Beno Šolta. [online]. 2007 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/Autoren/beno_solta.html>.

²⁷¹ Zpracováno podle Domowina – Verlag Bautzen. Měrcín Völkel. [online]. 2014 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://www.domowina-verlag.de/hs/awtorojo/136-voelkel-mercin>>.

²⁷² Zpracováno podle Domowina – Verlag Bautzen. Pawoł Völkel. [online]. 2014 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://www.domowina-verlag.de/hs/awtorojo/112-voelkel-pawol>> a VYDRA, František. *Osobní zprávy . Pawoł Völkel njebohi...* [online]. 1998 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1998/02.htm>>.

²⁷³ VYDRA, František. *Poválečné osudy Lužických Srbů. Kalmanach*, 2005, **2005-2006**, s. 115.

Jan Wornar (1934 – 1999)²⁷⁴

Narodil se v rodině lamače kamene. Studoval sorabistiku a tělesnou výchovu na univerzitě v Lipsku. Učil na Srbském gymnáziu v Budyšině a na Srbském učitelském ústavu v Ralbicích. Byl po několik let předsedou Svazu lužickosrbských spisovatelů. Psal především knihy pro děti a mládež, spolupracoval s dětským časopisem *Płomjo*. Zemřel ve Worklecích na následky dopravní nehody.

Zdroj: <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/Bildmaterial/WornarJan.jpg>

A dále také učitel a pracovník Matice lužickosrbské **Jurij Šolta (1934 – dosud)**, **Gerat Kašpor (1930 – 1967)** – reportér a dlouholetý vedoucí redakce lužickosrbského rozhlasového vysílání, **Beno Njekela (1934 – 1998)** – pracovník rozhlasu, novinář a producent, ředitelka Srbského muzea v Budyšině **Hanka Fascyna (roz. Elic) (1935 - 2002)**²⁷⁵, učitel **Pawoł Hejduška**²⁷⁶, katolický kněz **Pawoł Kmječ**, lingvista a překladatel **Marko Meškank**, učitel **Jurij Dučman**²⁷⁷, **Jan Brězan** – primář oddělení chirurgie nemocnice v Kamjenci²⁷⁸, dlouholetý pracovník lužickosrbského Sokola, pedagog a publicista **Mikławš Krawc (1936 – dosud)**²⁷⁹, kněz **Jan Kindermann**²⁸⁰, **Jan Bart (1932 – dosud)** – gymnaziální učitel a tvůrce jazykového konceptu WITAJ!, učitelé **Jurij Michalk** a **Jurij Pěčka**, učitelka gymnázia **Marka Budarjowa (roz. Winarjec)**, **Jan**

²⁷⁴ Zpracováno podle Literarny projekt 2007 - Serbski gymnazij Budyšin. Jan Wornar. [online]. 2007 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/Autoren/jan_wornar.html> a Wikipedija Swobodna encyklopedija – Jan Wornar [online]. 2013 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://hsb.wikipedia.org/wiki/Jan_Wornar>.

²⁷⁵ Wikipedija Swobodna encyklopedija – Hanka Fascyna [online]. 2014 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://hsb.wikipedia.org/wiki/Hanka_Fascyna>.

²⁷⁶ HRABAL, Milan. *Varnsdorf - české okno do Lužice: nástin česko-lužickosrbské vzájemnosti*. Varnsdorf: Městská knihovna Varnsdorf, 2011, s. 20.

²⁷⁷ VYDRA, František. *Poválečné osudy Lužických Srbů. Kalmanach*, 2005, **2005-2006**, s. 115.

²⁷⁸ VYDRA, František. *Tonoucí ostrovy: vyprávění o těch, kteří jsou našimi sousedy, a na něž přesto tak často zapomínáme*. Tišnov: Sursum, 1999, s. 16.

²⁷⁹ *Almanach ke 140. výročí povýšení Varnsdorfu na město*. Varnsdorf: Město Varnsdorf, 2008, s. 130.

²⁸⁰ VÖLKEL, Měrcín. Warnočanski jubilej. *Rozhlad*, 1996, **46(2)**, s. 74.

Brankačk (1930 – 1990) – historik a profesor na univerzitě v Lipsku, gymnaziální učitel **Horst Meltka**²⁸¹ a v neposlední řadě také diplomovaný agronom **Rudi Karel Tilich (1929 – 2007)**²⁸², jehož syn Stanislav Rudi Tilich se stal prvním Lužickým Srbem na postu ministerského předsedy vlády Svobodného státu Sasko.

²⁸¹ SOŠKOVÁ, Miroslava. *Poznámky k historii lužickosrbského gymnázia ve Varnsdorfu*. SOKA Liberec, sign. 2157, s. 4.

²⁸² Přihlašovací list Rudiho Tilicha do libereckého internátu ve školním roce 1949/1950 je uveden v příloze č. 32, s jeho uveřejněním v mé diplomové práci souhlasil jeho syn Stanislav Tilich, saský ministerský předseda. Dopis s jeho souhlasem je v příloze č. 33.

Závěr

Lužickosrbská gymnázia existovala v severočeských městech Česká Lípa, Varnsdorf a Liberec v poválečných letech 1945 – 1950. Již několik měsíců po ukončení druhé světové války v Evropě vzniklo první z gymnázií v České Lípě. Zde fungovalo od 1. 12. 1945 pod názvem **Spolkové lužickosrbské reálné gymnasium ÚMŠ v České Lípě**. Po roce bylo přestěhováno do pohraničního průmyslového města Varnsdorf, kde existovalo po několik let pod následujícími názvy: **Spolkové lužickosrbské reálné gymnasium ÚMŠ ve Varnsdorfě** (od 16. 12. 1945 do 31. 8. 1947), **Staškovo spolkové lužickosrbské reálné gymnasium ÚMŠ ve Varnsdorfě** (od 1. 9. 1947 do 31. 8. 1948) a **Reálné gymnasium v Rumburku – Staškovy lužickosrbské pobočky ve Varnsdorfu** (od 1. 9. 1948 do 31. 8. 1949). Z Varnsdorfu bylo gymnázium přestěhováno do Liberce, od 1. 9. 1949 zde působilo pod názvem **Staškovy lužickosrbské pobočky gymnasia v Liberci**. Svou činnost v Liberci a zároveň na území Československé republiky ukončilo k 30. 6. 1950.

V poválečném Německu nebylo možné vytvořit samostatné lužickosrbské střední školství, kde by mohli být vzděláváni budoucí představitelé Lužických Srbů, nejmenšího slovanského národa Evropy. Ekonomické důvody byly zřejmé – válečnou vřavou totálně zdevastovaná Lužice v Německu neměla v prvních letech po válce podmínky pro financování lužickosrbského školství, které bylo po dlouhých letech nacistického útlaču v troskách. A byly zde i různé důvody politické, jejichž společným jmenovatelem byla odvěká nenávist Němců proti všemu slovanskému.

Pomocnou ruku podali v této nelehké době Lužickým Srbům jejich čeští přátelé a vlastenci. To, co nedokázali Lužickým Srbům umožnit Němci, umožnili jim Češi. V Československu, které se samo muselo vyrovnávat s prožitými válečnými útrapami, velkými hospodářskými ztrátami v některých oblastech a bojovalo o svou vlastní existenci na nové mapě Evropy, se našlo několik jedinců a institucí, kteří pomohli na území ČSR položit základy pozdějšího lužickosrbského školství na území Lužice. Aktivita, kterou v této oblasti vyvinuli, byla ryze soukromá, stát neměl z počátku na existenci škol pro Lužické Srby nijakou zásluhu.

Největší pomoc poskytla Ústřední matice školská v Praze vedená JUDr. Františkem Staškem a místní odbor Společnosti přátel Lužice ve Varnsdorfu. Na vzniku gymnázií a vytvoření veškerého zázemí pro lužickosrbské studenty i jejich učitele měli vedle JUDr. Františka Staška nemalou zásluhu také školní inspektor ve výslužbě Josef Maštálko v České

Lípě a ředitel Měšťanské školy ve Varnsdorfu Karel Macků. V pozdějších letech se svým studentům ve Varnsdorfu a zejména v Liberci obětavě věnovali manželé František a Marie Soškovi.

Konec existence lužickosrbských gymnázií na našem území souvisel se změnou politického režimu v ČSR v roce 1948. Po tzv. únorovém převratu byla v tomto roce zrušena největší podporovatelka Lužických Srbů Ústřední matice školská. S novým politickým režimem a jeho slepou poslušností vůči komunistickému Sovětskému svazu také souvisela neochota českých i sovětských úřadů s vydáváním povolení k pobytu pro lužickosrbské studenty. Tím byla další činnost Lužických Srbů v oblasti jejich středního školství v Československu fakticky ukončena.

Jako jisté pozitivum můžeme chápat, že se Lužičtí Srbové vraceli zpět do Lužice v době, kdy již byl vydán zákon na jejich ochranu. Jednalo se o tzv. Zákon o zachování lužickosrbské národnosti, který byl schválen 23. března 1948. V souvislosti s ním, mohlo na území Lužice vzniknout několik ryze lužickosrbských škol, z nichž některé existují dodnes.²⁸³

A tak, i když Lužičtí Srbové také v současné době zápasí o svou existenci – bojují o své školy, kulturu, řeč a národní tradice – můžeme být hrdí na to, že byly časy, kdy obětaví čeští vlastenci byli ochotni pomáhat národu nejen svému, ale i proti německému útlaku staletí bojujícímu národu lužickosrbskému, protože: „*Ne, ještě nevymřeli, ještě jsou našimi současníky. Jejich smutný osud mohl být přece i naším údělem. Jako dva malé ostrůvky tonou zvolna v německém moři, které je už přes tisíc let obklopuje.*“²⁸⁴

²⁸³ Např. v Horní Lužici „Serbski gymnazij Budyšin“ a v Dolní Lužici „Dolnoserbski gymnazium Chóšebuz“.

²⁸⁴ VYDRA, František. *Tonoucí ostrovy: vyprávění o těch, kteří jsou našimi sousedy, a na něž přesto tak často zapomínáme*. Tišnov: Sursum, 1999, s. 9.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní prameny

Městské muzeum Varnsdorf

MELICHAR, Jaroslav. *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*. Městské muzeum Varnsdorf, rukopis, 1990, 7 s.

Státní okresní archiv Česká Lípa

HYNEK, Bohumil. *Lužicko-srbské gymnázium*. SOkA Česká Lípa, sign. RKP 18/5.

Fond Střední ekonomická škola Česká Lípa – Lužickosrbští žáci, kart. 10, inv. č. 603.

Státní okresní archiv Děčín

Fond Reálné gymnasium Staškovy lužickosrbské pobočky Varnsdorf, kart. K – 1, inv. č. 1 – 14.

Státní okresní archiv Liberec

SOŠKOVÁ, Miroslava. *Poznámky k historii lužickosrbského gymnázia ve Varnsdorfu*. SOkA Liberec, sign. 2157.

ZAHRADNÍK, Jiří. *Lužice mezi Československem a Německem 1945 – 1949: diplomová práce*. Liberec: Technická univerzita, 2004. 81 s.

Monografie

BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945: plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. Praha: Prostor, 2002, 499 s. ISBN 80-7260-070-2.

ČERNÝ, Marcel; KALETA, Petr (Eds.) *Stoletý most mezi Prahou a Budyšínem: Společnost přátel Lužice (1907-2007)*. Praha: Společnost přátel Lužice, 2008. 151 s. ISBN 978-80-86183-54-1.

ČERMÁK, Radek; MAIELLO, Giuseppe. *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů*. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií, 2011. 359 s. ISBN 978-80-86735-09-2.

DAVID, Josef. *Lužičtí Srbové*. 2. vyd. Praha: Společnost přátel Lužice, 1946. 37 s.

GAUSS, Karl Markus. *Vymírající evropané: putování za Sefardy do Sarajeva, za Němci z Kočevje, za Arbereši, za Lužickými Srby a Arumuny*. Praha: Vitalis, 2003. 197 s. ISBN 80-7038-193-0.

HRABAL, Milan. *Varnsdorf - české okno do Lužice: nástin česko-lužickosrbské vzájemnosti*. Varnsdorf: Městská knihovna Varnsdorf, 2011. 30 s. ISBN 978-80-86409-24-5.

KALETA, Petr. *Češi o Lužických Srbech: český vědecký, publicistický a umělecký zájem o Lužické Srby v 19. století a sorabistické dílo Adolfa Černého*. Praha: Masarykův ústav - Archiv AV ČR, 2006. 333 s. ISBN 80-86495-41-8.

KAPITÁN, Jiří. *Sčítání lidu v Lužici (1946)*. Praha: Společnost přátel Lužice, 1947. 22 s.

KAPITÁN, Jiří. *Srbská Lužice: severozápadní hlídka slovanská*. Varnsdorf: Severočeské nakladatelství, 1945, 138 s.

KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu: 1945-1948*. Praha: Panorama, 1990. 245 s. ISBN 80-7038-193-0.

KOCH, Jurij. *Sestup z hor snů*. Praha: Vyšehrad, 1988. 261 s.

MAŠTÁLKO, Josef. *Lužičtí Srbové*. 2. vyd. Česká Lípa: J. Kunstner, 1946. 31 s.

NOVOTNÁK, Miliduch M. *Lužičtí Srbové*. Praha: Kosek, 1945. 103 s.

NUK, Michal. *Zatajena njeprawda: politisce přesćěhani w Serbach mjez 1945 a 1989*. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 2004. 200 s. ISBN 3-7420-1981-3.

PÁTA, Josef. *Lužice*. Praha: Společnost přátel Lužice, 1946, 294 s.

ŠĚNOWA, Rejzka. *Serbski gymnazij: 50 let serbske wyše šulstwo*. 2. rozšěrjeny nakl. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 2002. 87 s. ISBN 3-7420-1707-1.

VYDRA, František. *Lužice - má láska: vzpomínky - úvahy - fakta*. Chrastava: [s.n.], 2006. 66 s.

VYDRA, František. *Tonoucí ostrovy: vyprávění o těch, kteří jsou našimi sousedy, a na něž přesto tak často zapomínáme*. Tišnov: Sursum, 1999. 79 s. ISBN 80-85799-68-5.

Výroční zpráva okresní péče o mládež v České Lípě: okresní péče o mládež v České Lípě. Česká Lípa: Bergman, rok neuveden. 28 s.

Za svobodu Lužických Srbů. I., Sbíрка dokumentů z května-června 1945. Praha: Společnost přátel Lužice, 1945. 54 s.

Sborníky, časopisecké a novinové články

BART, Jan. Před 50 lety - započatí serbského šulstwa w sewjernih Čechach. *Rozhled*, 1996, **46**(4), s. 133 – 137. ISSN 0557-425.

BUDARJOWA, Marka. Karel Macků - wulki organizator a spěchowar serbského šulstwa we Warnoćicach. *Rozhled*, 1997, **47**(12), s. 446 – 450. ISSN 0557-4250.

BUDARJOWA, Marka. Powálečná léta na školách v Čechách. *Česko-lužický věstník*, 2005, **15**(9), s. 60 – 61. ISSN 1212-0790

JAHN, Manfred. Sudetoněmečtí vyhnanci v Lužici: (Nečekaný rušivý faktor lužickoserbské autonomní politiky a snah o spojení Lužice s Československem v letech 1945-1947). *Tvar*, 1995, **6**(18), s. 6-7. ISSN 0862-657X.

KOCH, Jurij. Cesta do světa - do Varnsdorfu. In *Mandava 2005: vlastivědné čtení z Varnsdorfu, Šluknovského výběžku a saského příhraničí*. Varnsdorf: Kruh přátel Muzea Varnsdorf, 2005, s. 87 – 91. ISBN 80-239-6567-0.

KRAWC, Mikławš. Kelko Serbow je po 1945 w sewjernej Čěskej wuknyło? *Serbska šula*, 2005, **58**(2), s. 44 – 46.

KRAWC, Mikławš. Sport v českém Varnsdorfu a Lužičtí Srbové. In *Almanach ke 140. výročí povýšení Varnsdorfu na město*. Varnsdorf: Město Varnsdorf, 2008, s. 129 – 130. ISBN 978-80-254-1144-5.

Lužickoserbské děti nesmějí k nám na prázdniny. *Bezděz*, 1938, **9**(1), s. 32.

Lužickoserbským studentům se znemožňují studie. *Bezděz*, 1938, **9**(1), s. 32.

Lužickoserbský student Jiří Měřčink. *Bezděz*, 1937, **8**(6), s. 187.

Lužickosrbští studenti dostávají akademické legitimace jako židovští studenti a cizinci. *Bezděz*, 1937, **8**(3-4), s. 127

Lužickým Srbům jsou odnímány cestovní pasy. *Bezděz*, 1937, **8**(6), s. 187.

Lužickým vojákům nedojde pošta napsaná mateřským jazykem. *Bezděz*, 1937, **8**(2), s. 63.

Lužičtí Srbové v karikatuře. *Bezděz*, 1938, **9**(1), s. 32.

MAŠTÁLKO, Josef. JUDr. František Stašek. *Bezděz*, 1948, **10**(4-5), s. 100 – 102.

MAŠTÁLKO, Josef. Naše Lužice. *Bezděz*, 1947, **10**(4), s. 27 – 29.

MAŠTÁLKO, Josef. Práva Lužických Srbů uznána zákonem. *Bezděz*, 1948, **10**(4-5), s. 148 – 150.

MELICHAR, Jaroslav. Kronika lužickosrbského gymnázia v ČSR. In *Mandava 2004: vlastivědné čtení z Varnsdorfu a Šluknovského výběžku*. Varnsdorf: Kruh přátel Muzea Varnsdorf, 2004, s. 39 – 47.

Měšťanská škola ve Varnsdorfu (1945 – 48). *Hlas severu*, 1993, **13**(14), s. 5.

PÁTA, Josef. Lužičtí Srbové podali německému vedení dvě memoranda. *Bezděz*, 1935, **6**(5), s. 159 – 160.

PÁTA, Josef. Osud dnešní Lužice. *Bezděz*, 1938, **9**(1), s. 8 – 13.

PÁTA, Josef. Soumrak nad Lužicí? *Bezděz*, 1936, **7**(2), s. 86 – 90.

PĚČKA, Jurij. Lužickosrbské studenstvo po druhé světové válce. *Bezděz*, 1948, **10**(4-5), s. 151 – 155.

Pravda o Lužických Srbech. *Bezděz*, 1933, **4**(4-5), s. 158 - 159.

SMEJKAL, Ladislav. Josef Maštálko. V, 2003, **2**(3), s. 95. ISSN 1213-7375.

ŠEVČENKO, Kirill Vladimirovič. Lužická otázka a Československo v letech 1945-1947. 1. *Česko-lužický věstník*, 2008, **18**(2), s. 9 – 11. ISSN 1212-0790.

ŠEVČENKO, Kirill Vladimirovič. Lužická otázka a Československo v letech 1945-1947. 2. *Česko-lužický věstník*, 2008, **18**(3), s. 16 – 19. ISSN 1212-0790.

ŠEVČENKO, Kirill Vladimirovič. Lužická otázka a Československo v letech 1945-1947. 3. *Česko-lužický věstník*, 2008, **18**(4), s. 28-29. ISSN 1212-0790.

ŠOLTA, Beno et al. Lužickosrbští abiturienti gymnasia se loučí s Českou Lípou. *Bezděz*, 1948, **10**(6), s. 183.

URBAN, Zdeněk. Česká pomoc lužickosrbskému školství (1945-1950). In *Město a jeho kultura*. Praha: Institut základů vzdělanosti Univerzity Karlovy, Karolinum, 1994 – 1996, s. 20 – 28. ISBN 80-7066-960-8.

VALENTA, Zdeněk. Serbja w sewjernej Čěskej. *Rozhlad*, 1997, **47**(12), s. 451 – 454. ISSN 0557-4250.

VÖLKEL, Měrcín. Stále jsme vděční za dávná léta. In *90 let školy: (1907-1997)*. Varnsdorf: Městský úřad, 1997, nepaginováno.

VÖLKEL, Měrcín. Warnočanski jubilej. *Rozhlad*, 1996, **46**(2), s. 73 – 74. ISSN 0557-4250.

(všt.) Český Varnsdorf pomáhá Lužici. *Svobodný Varnsdorf*, 1945, **1**(42), s. 2.

Vůdce Hitlerovy mládeže. *Bezděz*, 1938, **9**(3-4), s. 127.

VYDRA, František. Poválečné osudy Lužických Srbů. *Kalmanach*, 2005, **2005-2006**, s. 114 – 118. ISBN 80-239-5084-3.

Vyučování náboženství v lužické srbštině zakázáno. *Bezděz*, 1937, **8**(6), s. 188.

ZAHRADNÍK, Jiří. Česko-lužický seminář: Československo a Lužice 1945 – 1948 (3). *Česko-lužický věstník*, 2005, **15**(5), s. 33 – 35. ISSN 1212-0790.

Zástupci lužického lidu protestují proti přesazování lužických učitelů do německých krajů. *Bezděz*, 1933, **4**(6), s. 192.

Internetové zdroje

Basnik Gerat Libš njebohi. [online]. 2012 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://nebelschuetz.de/index.php?id=2439>>.

Domowina – Verlag Bautzen. Helmut Faßke. [online]. 2014 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://www.domowina-verlag.de/de/autoren/41-fasske-helmut>>.

Domowina – Verlag Bautzen. Jurij Krawža. [online]. 2014 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://www.domowina-verlag.de/hs/awtorojo/111-krawza-jurij>>.

Domowina – Verlag Bautzen. Siegmund Musiat. [online]. 2014 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://www.domowina-verlag.de/hs/awtorojo/24-musiat-siegmund>>.

Domowina – Verlag Bautzen. Měrcin Völkel. [online]. 2014 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://www.domowina-verlag.de/hs/awtorojo/136-voelkel-mercincin>>.

Domowina – Verlag Bautzen. Pawoł Völkel. [online]. 2014 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://www.domowina-verlag.de/hs/awtorojo/112-voelkel-pawol>>.

Evropané – Jurij Koch. [online]. 1996 – 2014 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/1026666614-evropane/20236219688-jurij-koch/>>.

FOJTŮ, Radim. *Historie gymnázia Česká Lípa*. [online]. 2008 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://www.gym-cl.cz/index.php/skola/historie-a-souasnost-gymnazium-34/historie-gymnazium-33>>.

Gymnázium F. X. Šaldy – Historie. [online]. 1996 - 2014 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://www.gfxs.cz/historie/>>.

Kata Malinkowa [online]. 1998 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1998/11.htm>>.

Literarny projekt 2007 - Serbski gymnazij Budyšin. Ben Budar. [online]. 2007 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/Autoren/ben_budar.html>

Literarny projekt 2007 - Serbski gymnazij Budyšin. Beno Šolta. [online]. 2007 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/Autoren/beno_solta.html>.

Literarny projekt 2007 - Serbski gymnazij Budyšin. Gerat Libš. [online]. 2007 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/Autoren/gerat_libs.html>.

Literarny projekt 2007 - Serbski gymnazij Budyšin. Jan Wornar. [online]. 2007 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/Autoren/jan_wornar.html>.

Literarny projekt 2007 - Serbski gymnazij Budyšin. Jurij Koch. [online]. 2007 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/jurij_koch.html>.

Literarny projekt 2007 - Serbski gymnazij Budyšin. Jurij Krawža. [online]. 2007 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/jurij_krawza.html>.

Literarny projekt 2007 - Serbski gymnazij Budyšin. Marja Młynkowa. [online]. 2007 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://www.sorbisches-gymnasium.de/projekt1/marja_mlynkowa.html>.

MALOTÍN, Bohumil. *Co se děje v Lužici?!* [online]. 2000 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/2000/05.htm>>.

PhDr. Sigmund Musiat, DrSc., sedmdesátiletý. [online]. 2000 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/2000/05.htm>>.

Řádná a dokonalá Lóže Národ č. 1 v Orientu Praha [online]. 2010 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://www.lnarod.cz/>>.

TEPLÝ, Jaroslav. *Lužičtí Srbové – co o nich víme? Slovanské osídlení v Německu a boj proti německé expanzi.* [online]. 1997 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1997/06.htm>>.

TEPLÝ, Jaroslav. *Lužičtí Srbové – co o nich víme? Vývoj na srbském území. Třicetiletá válka a její následky.* [online]. 1997 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1997/07-08.htm>>.

TEPLÝ, Jaroslav. *Lužičtí Srbové – co o nich víme? Národní obrození.* [online]. 1997 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1997/09.htm>>.

TEPLÝ, Jaroslav. *Lužičtí Srbové – co o nich víme? Období mezi válkami.* [online]. 1997 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1997/11.htm>>.

TEPLÝ, Jaroslav. *Lužičtí Srbové – co o nich víme? Pod hákovým křížem.* [online]. 1998 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1998/02.htm>>.

TEPLÝ, Jaroslav. *Lužičtí Srbové – co o nich víme? Pod vládou komunistické totality.* [online]. 1998 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1998/03.htm>>.

VYDRA, František. *Osobní zprávy . Pawoł Völkel njebohi...* [online]. 1998 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <<http://stare.luzice.cz/clv/1998/02.htm>>.

Wikipedija Swobodna encyklopedija – Ben Budar [online]. 2013 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://hsb.wikipedia.org/wiki/Ben_Budar>.

Wikipedija Swobodna encyklopedija – Hanka Fascyna [online]. 2014 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na < http://hsb.wikipedia.org/wiki/Hanka_Fascyna >.

Wikipedija Swobodna encyklopedija – Jan Wornar [online]. 2013 [cit. 16. 3. 2014]. Dostupné na <http://hsb.wikipedia.org/wiki/Jan_Wornar>.

Wissenswertes über Jurij Koch - Biographie. [online]. 2014 [cit. 16. 3. 2014] Dostupné na <<http://www.jurij-koch.de/biografie.html> />.

Jiné zdroje

Rozhovor se Zdeňkou Holečkovou ze dne 17. března 2013.

Přílohy

Seznam příloh

Příloha č. 1: Titulní strana třídní knihy ze školního roku 1946/1947 s názvem školy

Příloha č. 2: Titulní strana třídní knihy ze školního roku 1948/1949 s názvem školy

Příloha č. 3: Žádost o udělení práva veřejnosti pro Staškovo lužickosrbské reálné gymnasium ÚMŠ ve Varnsdorfu pro školní rok 1947/1948 (1. část)

Příloha č. 4: Žádost o udělení práva veřejnosti pro Staškovo lužickosrbské reálné gymnasium ÚMŠ ve Varnsdorfu pro školní rok 1947/1948 (2. část)

Příloha č. 5: Seznam žáků v třídní knize třídy I. ve školním roce 1945/1946

Příloha č. 6: Seznam žáků v třídní knize třídy II. ve školním roce 1945/1946

Příloha č. 7: Seznam žáků v třídní knize třídy III. ve školním roce 1945/1946

Příloha č. 8: Seznam žáků v třídní knize třídy I. ve školním roce 1946/1947

Příloha č. 9: Seznam žáků v třídní knize třídy II. ve školním roce 1946/1947

Příloha č. 10: Seznam žáků v třídní knize třídy III. ve školním roce 1946/1947

Příloha č. 11: Seznam žáků v třídní knize třídy IV. ve školním roce 1946/1947

Příloha č. 12: Seznam žáků podle fotografie třídy III. ve školním roce 1948/1949

Příloha č. 13: Seznam žáků v třídní knize třídy IV. ve školním roce 1948/1949

Příloha č. 14: Seznam žáků v třídní knize třídy V. ve školním roce 1948/1949

Příloha č. 15: Seznam žáků v třídní knize třídy VI. ve školním roce 1948/1949

Příloha č. 16: Seznam žáků třídy II. d ve školním roce 1949/1950

Příloha č. 17: Seznam žáků třídy III. c ve školním roce 1949/1950

Příloha č. 18: Fotografie studentů primy Staškova spolkového lužickosrbského reálného gymnasia ÚMŠ ve Varnsdorfě ze školního roku 1947/1948

Příloha č. 19: Fotografie Studentů tercie Reálného gymnasia v Rumburku – Staškových lužickosrbských poboček ve Varnsdorfu ze školního roku 1948/1949

Příloha č. 20: Fotografie studentů sexty Reálného gymnasia v Rumburku – Staškových lužickosrbských poboček ve Varnsdorfu ze školního roku 1948/1949

Příloha č. 21: Historická fotografie budovy gymnázia na Palackého náměstí č. p. 545 v České Lípě

Příloha č. 22: Historická fotografie internátu lužickosrbských studentů na Pražské třídě č. p. 816 (dnešní ul. 5. května) v České Lípě

Příloha č. 23: Historická fotografie budovy gymnázia (stavba s věžičkou) na Střelecké ulici č. p. 1800 ve Varnsdorfu

Příloha č. 24: Historická fotografie internátu v tzv. červené vile v Kmochově ulici č. p. 586 ve Varnsdorfu

Příloha č. 25: Historická fotografie internátu (budova zcela vpravo) ve Štefánikově ulici č. p. 454 ve Varnsdorfu

Příloha č. 26: Historická fotografie internátu v budově staré měšťanské školy v Erbenově ulici č. p. 68 ve Varnsdorfu

Příloha č. 27: Historická fotografie internátu v budově tzv. Mariánského ústavu v Mariánské ulici č. p. 1100 ve Varnsdorfu

Příloha č. 28: Lužickosrbští studenti a zaměstnanci gymnázia na brigádě v dnešní ulici Bjarnata Krawce ve Varnsdorfu (nedatováno)

Příloha č. 29: Bývalí lužickosrbští studenti na svém setkání ve Varnsdorfu v r. 1997 před budovou ve Střelecké ulici č. p. 1800

Příloha č. 30: Historická fotografie budovy gymnázia na Hálkově ulici č. p. 6 v Liberci

Příloha č. 31: Historická fotografie internátu v Jestřábí ulici č. p. 6 v Liberci

Příloha č. 32: Přihlašovací list Rudiho Tilicha do Státního žakovského internátu v Sokolské ulici č. p. 13 v Liberci (školní rok 1949/1950)

Příloha č. 33: Souhlas Stanislawy Tilliche s uveřejněním přihlašovacího listu jeho otce Rudolfa Tilicha

Příloha č. 34: Zápisy v třídní knize třídy II. (školní rok 1945/1946)

Příloha č. 35: Zápisy v třídní knize třídy I. (školní rok 1946/1947)

Příloha č. 36: Zápisy v třídní knize třídy VI. (školní rok 1948/1949)

